

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

I.

Reška dolina stoče v pišu jesenskega viharja. Drevje po brdih se zvija, se stresa pod ježno ploho. Reka narašča, valovi, se izliva na protje ob bregu, prestopa jezove, podira, odnaša. Divja tožba vrši v zraku. Kot da preveva naravo obupna bol, kot da plače nebo nad bedno zemljo. Uboge vasice po brdih! Kamenite hiše so se ukočile pod slamnato streho. Kot da se boje ošabnega gradu na holmcu, kot da se boje viharne noči, ki se spušča tako naglo na brda. Zdaj vstaja ples duhov, zdaj vrši po zraku divji lov. Črni psi, veliki kot teleta, velikanske mačke, konji z ognjeno sapo se pode zdaj po hosti. Tuli in stoče pod oknom. Vrzi, gospodinja, pest pšenice žalostni prosilki, zaneti na ognjišču, da prepodi plamen zle moči, da bodri in vabi blodečega potnika. — Črna, grozna noč zavija brda in dol. Pa skoz viхро in strah se vajo plameni po brdih, sijejo visoka grajska okna, se sveti luč v mlinu pod gradom. Se sveti v hiši, trepeče po brvi, ob jezu, na žagi. Šumi, narašča Reka. Stari Mihčev ata se ne boji njenega bučanja. Na visoki brvi stoji nad penečo vodo in daje hlapcem povelja. Besneča voda prinaša izrvana drevesa, plasti zemlje, kupe dračja. To se zaleta v podstavo brvi, se zaganja v jez, kvari žago in mlin. „Sem, Jaka, hoj! Skoči, Jure, da bi te strela! Daj, Janez, daj, odmaši! Zajezite tu — odprite tam! Maklavini! Samotorji! Kilavci!“

Tako prepiska tenki glas starega moža žvižg viharja. Hlače zavihane čez kolena, rokalski, razoglaví, skačejo hlapci po jezu, se prijemajo za podnos brvi, da jih ne izpodnese voda. Mladi gospodar se upira pišu, hodi okrog mlinskih zavor, se ozira plaho na očeta. Zdaj zdaj odnese voda brv in trmastega starega, ki se upira moči elementov, ki bi pokazal rad tudi vodi, da je stari Mihec še vedno gospodar, da je trden v kljub svojim letom, pogumnejši kot sin in vsa ta mladina... Glej ga osemdesetletnega možakarja, kako stoji na brvi! Burja mu je odpihala klobuk, pošastno stoje sivi dolgi lasje zdaj pokonci, zdaj delajo kolobarje okrog glave. Dolg, koščat se zdi oče v noči na brvi, še enkrat tako velik. V levici drži visoko svetilnico, z desnico maha, kaže... Oblastnež! Modrijan! Zapoveduje, vse ve, a vode vendar ne ustavi... In tak je Grga! Po dedu se je vrgel. Ustavljati je hotel

francosko povodenj — noče sprejemati milosti francoskega cesarja...

„Strela... Ata! Ata!“

Pribobnelo je, pridrvelo... Voda odzgoraj, voda odzдолaj! Črna tmina okrog, luči iz hiše mečejo slabe žarke na hiteče valove... Pidrvelo je, se zagnalo v jez, ob brv. Zmajala se je podstava, streslo se je zlebovje, mlinška kolesa so zastokala, zaškripala je žaga. To je pozdrav kamenitih gora, pozdrav jezne Bistrice, ki zapušča svoj skrivnostni dom. Iz hiše pritečejo preplašene ženske, iz mlina hite oni, ki so bili prinesli mlet. „Jezus Marija! Ata! Ata! Fantje, vun! Pomagaj, sv. Florijan! Reši nas vode in ognja!“

V šumenje vode kličejo različni glasovi. Vse prekliče svež dekliški glas, beli rokavi mahajo skoz tmino. Rezika Mihčeva hiti k brvi, hoče podpreti deda. „Beži, beži,“ jo odpravlja ded in gleda čemerno na brv, ki se maje, pregiblje, pada... O, težko je takemu gospodarju kot je stari Mihec, gledati razdiranje svojega dela. Mokri kot miši, s klicem „Hvala Bogu!“ pomagajo hlapci drug drugemu iz vode, gledajo, kako razdira voda brv, kako odnaša kamenje in protje, se stresajo: „O sv. Florijan! Vsi kraški hudobci so zlezli nocoj iz svojih jam. Za las je manjkalo, ata, samo za las!... Nič ne glejte, kar je, to je! Bog je dal in vzel.“

„Strela!“ se jezi mladi gospodar in si seže v brado. „Toliko dela in škode... Še odnese nas vse vkup.“ Stari pa se huduje: „Šleve zanikarne! Odnese! Kaj se otesate kakor mokre kokoši! Piškvanci! Ne vidite sodov, ki plavajo po Reki? Polovili bi jih, obvarovali bližnjega škode, pa se tresete samo za svojo kožo. Da ni Grga tu, ne Toneta! Glejte Reziko, več korajže ima kot vi vsi! Odnese nas, praviš, Janez, pa stojiš in gledaš! Najhujše je že minulo. Nagel tok neha kmalu.“

„Ata, mokri ste. Bežite gor, da se preoblečete,“ prosi Rezika deda. — „Kaj misliš, da sem res stár,“ se otrese mož. „Bežite, ženske, gor — prižgite luč pred Marijo in molite. Mlada naj skuha vina in dekla naj nam ga prinese v mlin. Dosti medu in dosti žbic naj dene vanj, da se segrejejo fantje.“

V Mihčevem mlinu je nizko ognjišče, kjer se grejejo mlinarji in oni, ki so prišli po moko, kamor prisedajo radi domači hlapci in prihajajo drugi k njim v vas. Lepo se govori ob klopotanju kamnov,

lepo diši v mlinu po žitu in moki, lepo stoji tam vrsta mehov in mešičev. Od jeza prihaja prijeten šum, od žage resk in škripanje, iz hiše se sliši brenkanje berača Jožina, petje gospodinje, domačih deklet in dekel. Iz mlina jim odgovarja mladi, zali mlinar.

Nocoj pa molči žaga in petje. Berač modruje za ognjem z Mihčevimi, mlinski hlapec Šimen si popravlja kapo z dolgim čopom, se ozira nestrpnost v vrata. In volar sune pilarja: „Vemo, zakaj se postavljaš tako, Šimenula... Zal fant si in večkrat se gode čudne reči. Toda za gospodarjevo Reziko si obrišeš usta; ko bi vedel stari Mihec, kam merijo tvoji pogledi, te brčne iz hiše. Oj Šimenula! Reziko dobiš takrat, kadar bo šlo stročje v klas... Za Reziko gleda tisti gospod v gradu, ki piše komisarju vse listine. Pa tudi on si obriše usta. Mihec, mož stare korenine, ne da hčere ne škricu ne beraškemu hlapcu. Najmanj pa francoskemu brezverniku, neljudniku. Rajši bi videli Mihčevi Reziko mrtvo, rajši da odnese voda vso Mihčevino.“ Rezika, seveda. Šimen je zal fant, učila ga je brati, dokler ni prepovedal tega stari ata. In gospod v gradu je tudi zal fant, čeravno je Francoz in škric in čeravno ne zna po naše. To bi klet naš Grga!

Mlinska kolesa zastočejo pod besnim navalom vode. Kamni se tresejo, oblak moke gre po mlinu. Možje se prekrizajo, vzklikajo: „Sveto, sladko ime Jezusovo! Sv. Florijan!“ Beraču Jožinu zamre beseda na ustih, Žlehtnik, slaboumna Zagorščica, ki je prinesla svoj mešiček v mlin, stisne debelega mlinskega mačka k sebi, izbuli oči, našobi usta. Njen grdi obraz, ki izraža topost in zlobo, postane tak, da se nasmeji prevzetni Šimen: „Ala, Žlehtnik, lepa si! Da te vidi Urban, kar ponori zate.“ Oči slaboumnice pozeleni, mala kepa se stresa silne togote in pograbi goreče poleno. Pa nima nikogar udariti, že so skočili vsi vun — in voda buči tako grozno, preplašene tekajo miši po mlinu... Zdaj zdaj butne voda v mlin, odnese vse! „Tiger, tiger moj!“ Jezno sikne pisani maček, dvigne tace in skoči za mišjo. — Ko se vrnejo možje, so blede in še bolj mokri. Brv se je odtrgala — pri mlinu in žagi bo dosti škode. Mladi gospodar požira jezo, stari gleda trudno v plamen. Doživel je mnogo tega! Hlapci vedo, da jima ni ljubo, če govorijo o škodi. Izjemajo si rokave in hlačnike, mečejo na ogenj in dražijo bebasto revo. „Ali te je pobožal Urban?“ jo vpraša Šimen, ko vidi, da si briše krvavo lice; „hudega ljubčka imaš, Žlehtnik, vsak dan se bosta tepla.“

Kot sršen se zakadi ženska vanj. „Mir!“ zapove stari ata in dvigne pogled. „Pustite že vendar siroto,“ se oglasi Rezika in Šimen zardi. „Sram naj

te bode, Šimen, bolj prismojen si kot ona. Tebi je pa tudi prav, šema šemasta. Držala bi se gori pri ženskah. Kaj pa ti, Jožina? Gledaš kot lačen vol seno. Tudi zate bo, ne boj se. Sem, Mina!“

Oblastne hoje in kretnje stopi mlinarjeva hči k ognjišču. Velika dekla postavi lonec kuhanega vina pred starega, hlapček Lipe poda mlademu hleb rženega kruha, mala Anka priskoči z lesenimi kozarci. „Jezus, Marija!“ vije dekla roke, „če nas le ne odnese! Bežimo v hrib!“

„Beži, beži!“ jo pogleda Rezika z rjavimi očmi. Šimen si popravlja kapo, berač mežika. Da, Rezika, to je dekle! Pri sebi je, kot se spodobi mlinarjevi hčeri, suhe bledice ne sodijo v tako hišo. Obraz ima kot zrela jagoda, glava ji komaj nosi težo konjanjevi las. Roke ima kot dva stebra. Baržunasti modrček, pisano krilce, izšiti beli pripas, kako se ji poda vse to! Pa črni koraldež, katerega potegne včasih v usta... Ubogi Šimen! — Stari gospodar naliva in podaja po starosti dišeče vino. „Na tvoje zdravje, Rezika!“ cmaklja berač in si gladi telovnik. „Bog ti daj najlepšega fanta! To je božja kapljica, ta poživi! hej! ko bi k nam plavalo vino — samo vino — kuhano in nekuhan, ne bi se ga branili in bali, kaj, boter?“

„Malo preveč bi ga bilo, Jožina.“

„Pa če se že moramo utopiti, rajši bi požiral vino kot tisto kalno, umazano vodo. Brrr! Boter! Še enega! Bog vam povrni. Na zdravje, gospoda!“

„Bog te živi, Jožina! Tebe in tvojo malho! Utopiš se v vinu ali v vodi, škoda te ne bo, večna goba.“

„Kaj!“ miga berač z debelimi obrvi in potegne kljukasti nos navzgor. „Kdo vam bo nosil pošte od deklet, od vojske, kdo vam bo razlagal sanje, sestavljal številke? Kdo vas bo učil zlati očenaš, nekdanje pesmi in pravljice? Kdo vam bo godel na škant — in kdo vam prinese novic od ljubega starega cesarja?“

Tiše je izrekel berač zadnje besede in si odpel rdeči telovnik, segel pod ramo, kot da hoče pokazati nekaj — pa pogleda okrog in prinese roko prazno nazaj. „Oj Jožina! Kaj je škant brez basa in klarneta! Kar imaš pod ramo, pa vemo... U pa i, vmes pa š... In cesar te pozdravlja. Za ministra bi te rad imel.“

Zunaj buči vihra, znotraj smeh. Družina draži po svoji navadi berača, gospodarja poslušata in ne poslušata, lepa Rezika si greje roke ob plamenu, se ne nasmeji, Mina pogovarja jeznega berača. V tem vstopi naglo postavna ženska. Prijazno podolgasto lice ji objemljejo gladki črni lasje, rob bele avbice. Črno krilo in jopica sta bolj meščanskega kot kmetškega kroja, bel pripas je obrobjen s čipkami,

zavezan v široko pentljo. Na srebrnem sklepancu vise ob verižici škarjice, nožek, ključ. — Gospodinja! Naglo se pomikajo po klopih... Za njo hite mala dekla, svinjska dekla in kuhinjska. Cel koš žensk!

„Kaj si pribežala k nam, Anka?“ pozdravi stari ata. „Tukaj ni za ženske — zakaj ne molite?“ se jezi navidezno mladi pa pogleda ljubeče ženo, ko sede k njemu, pogleda mlajšo, starejšo hčerko. Oni dve in dva sina. Samo to mu je ostalo od osmih otrok. Od sinov pravzaprav samo Tone, ki se šola v Gradcu. Kajti starejši sin Grga — Bog ve, kod hodi... In če je oblak na belem ženinem licu, na cvetočem hčerkinem, na nagubanem očetovem, ni kriva tega toliko nocojšnja nevihta in škoda, kolikor misel, da je mogoče zdaj Grga v pišu viharja in da ne najde zavetja, strehe, da je odrezan od dragega doma — dokler...

„Molili smo, molili,“ reče z mirnim glasom gospodinja in si potegne z belo roko preko čela. „Ali kako buči in tuli gori! Dež žeglja po oknih, burja jih stresa. Kljuge ropčejo... Menim, da trka in prosi popotnik... Pa sem pritekla k tebi, Janez.“

„Če je ženo strah, je mož ‚moj ljubi Janez,‘“ zagode berač, „drugikrat pa je ‚Janez trdolin, skopuh‘“...

„Molči, berač!“ se zadere mladi in ustavi s pogledom družinin smeh. Kaj, tak se bo utikal vanj! Berač v najbolj premožnega gospodarja ob vodi! — Jožina zardi, se vgrizne v jezik. Berač je. Vanj se sme zaletavati družina. Pa ne boli ga njeno draženje toliko kot prezir bogatega kmeta. Družina ga draži le, da si krati čas, spoštuje pa vendar njegove svete in besede. — Pa treba je napeljati pogovor drugam in gospodar pozabi beračeve predrznosti.

„Berač, kajpada,“ se nasmeji Jožina in pokaže špičaste redke zobe, skozi katere beže tako rade laži. „Še trgali se boste za mojo malho, vem za marsikateri zaklad. Pa ni še dozorel cvet praproti — ključa še ni. Pred smrtjo obogatim. Glejte, da ne zatajite denarja pred komisarjem, sicer vas pomeče v grajski stolp, kjer so še priklenjeni kostnjaki.“

„Hudič nesi komisarja in vse te pijavke iz dežele,“ zarobanti polglasno stari ata. „Samo svojo malho si polnijo taki ljudje. Tako v Italiji, kot pri nas, kot drugod. Roparji! Še sivega starčka papeža so oropali!... Verujte mi — zadene jih božja kazen. Svoboda, mir, enakost, so trobili, ko so prihajali v deželo. Medenih ust so prigovarjali, da hočejo Kranjcem dobro — v Novem mestu pa so pobili več kot tristo kmetov, ki so se potegovali za svojo svobodo. Nič več tlačanstva! Zdaj nas tlačijo francoske naredbe huje nego graščinske, zdaj nam je odmerjen vsak korak, preštet denar, pretehtane besede. Ne-

nasitni Napoleon ne konča starih vojsk in pričinja nove. Kako mirno je bilo življenje po teh krajih, dokler ni vznemiril sveta Francoz, ki brca na vse strani kot objesten konj. Dajali in zlagali smo radi za vojsko zoper njega, radi so šli naši fantje, ko sta klicala princa Ivan in Karel. Kaj je trpela Kranjska vsled vojne naklade! Pa rada bi pretrpela, da se le reši še enkrat francoske nerode, ki naklada kravi sedlo, vernemu Kranjcu brezbožne postave.“

Stari ata umolkne in gleda v plamen, kolena razširjena, noge na zaglavniku, roke sklenjene. Družina gleda molče vanj, čaka, da pove modri mož še kaj. Mnogo ve in mnogo je videl stari Mihec. Šolan je, po nemško jo vreže z graščinsko gospodo, biriči in valpet se mu odkrivajo. Prejšnji graščinski oskrbnik je prihajal celo v vas k Mihčevim, bil je boter Grgu in Tonetu. Tudi župnik prihaja rad in za Velikonoč blagoslovijo pirhe pri Mihčevih. Francoski komisar pa se izogiblje mlinu. Ve gotovo, da je Grga v vojski zoper Francoza, ve, da se šola Tone v Gradcu, ker ne zaupa Mihec francoskim šolam v Ljubljani. Tam ne uče več nemškega, pomislite! In komisar je vzel Mihcu županstvo nad vasjo Kilovče!... Takemu možu, taki hiši, od katere ne gre berač brez treh darov! Taki hiši, ki ima knjigo od Antikrista, Kolomonov žegen, Kristovo trpljenje in še dosti drugih beril, evangelijev. Iz Ljubljane prihaja pola, na kateri je zapisano, kaj se godi v Parizu, na Dunaju in drugod po svetu. Dosti se izve, dosti dobi pri Mihčevih. Od samih božjih lonov se jim polni kašča. Tile francoski žandarji pa stikajo zmeraj nekaj okrog te poštene hiše. Da bi jih pozobal vrag! Pa se že še zmenimo!

„Še pomnim,“ se oglasi rahlo gospodinja, „kako smo se ustrašili, ko smo dobili prve vesti o strahotah na Francoskem. To smo sklepali roke! Doprinesli so hudobijo vseh hudobij — umorili lastnega kralja, nedolžno kraljico, hčerko naše svetle cesarice Marije Terezije, naj ji sveti večna luč! Kristus, moj Bog! In vso gospodo! Kaj bo? so dejali cesarji, če pride taka hudobija in pregreha preko meja. In zagnali so hud vojskin krik... Pa Bog nas tepe... Zmagal je brezbožnik...“

Mihčevka sklone glavo. Solze, ne prve, ne zadnje, padajo na črno jopo. Njen žalostni, od belih čipk obrobljeni obraz ima nekaj svetniškega v sebi. Sožalno gledajo vsi na mater, ki je žrtvovala svoje najljubše v borbi dežele s Francozom. Mož ji pogladi sočutno roko, mala Anka jo objame. Globoko pregovori Rezika: „Mama — saj pride!“

„Pride,“ se vzravna nakrat berač, oči mu zaplame. „Ste videli luči po brdih? Tam sede okrog ognja naši Barkini, kolnejo Francoza, čakajo junaka. Potrpite! Še živi ravanjski gospod, grof Hohenwart,

še ozdravi Lazarič, še se oglasi poganiški gospod baron Langer, še prijezdi grof Orsič, prihiti du Monte. Še pride Grga! In po svetu snujejo zveze zoper nemirnega Napoljona, Bog nas ga varuj! Stari cesar pa ni pozabil svojih Kranjcev — preko meja prihajajo poročila. Naj se le zvera Antikrist — naj nam pošilja svoje poglavarje in postave. Šli bodo. Z novim letom — se sliši — da dobimo novo pratiko. To bo vihar, hujši kot nocojšnji! Samo štiri praznike bomo imeli! Procesije že tako ne smejo hoditi... Pa ni zapuščena presveta Trojica, ne Marija v Logu. Iz Ljubljane in z Gorenjskega so začeli hoditi na Brezje. Bog bo poslal prekucuhom, brezvercem pogin. Poslušajte: župan bo poročal...

„Kaj, tisti pivški gozdar? Kdo mu je dal blagoslove? Žena, kadar je pijan, in komisar, kadar naredi kaj narobe. Ne, to ni mogoče pa ni, Jožina — tebi je šlo vino v glavo,“ se jezi dekla Trina.

„Žal, da bo tako!“ pritrdi gospodar.

„Pa počakamo s poroko, dokler ne odidejo Francozi,“ odloči Rezika.

„Hm, počakamo,“ hiti Mina, velika dekla, in gleda volarja, „kdo bo čakal tako dolgo? Morda ostanejo vedno tu.“

„Molči, jezik neumni,“ reče berač. „Pravim ti, da dočakaš. Hudič jih bo vzel, preden se omoži Žlehtnik.“

Pes zunaj zacvili, zalaja, stresa verigo. Berač se pomakne h gospodarju. Kaj, če ga sliši in ovadi kdo? Saj dobi nagrado za vsako ovadbo. Domač človek te sicer ne izda — toda s Francozi je prišlo marsikaj v deželo... „Skoči, Lipe, sinko moj, skoči in poglej vun, saj vidim, da je vse druge strah. Junaki pa ste!“

Hlapček odpre oprezno vrata. V tmuni se ziblje stara lipa in stoče. Posveti — nikogar ni. Po brdih se vidijo lučce, s holma gleda s svetlimi okni grad. „Kdo bi tudi hodil v taki noči okrog? Mehkužni duanirji¹, naše burje nevajeni orožniki ostajajo doma.“

„Mlad si, fantek,“ se smeji berač. „V taki noči se ustavi brod pod Kastvo, v taki noči hite Čiči preko Učke, naši fantje do Jelšan, v taki noči se prenaša prepovedano angleško blago. V gradu pa je svetlo, ker imajo goste. Danes predpoldan so prijezdili postojnski intendant in njegov pisar, pa tisti črni mršavi Callot, ki sili ves svet k cepljenju koz. Oficir dasemte² mu pravijo.“

„Haha! Kot da bi ne dal Bog bolezní!“

Mihčevka pokima: „Močno jezdarijo in se vozarijo na Prem. Vleče jih lepa komisarjeva hčerka, ki ima lice kot petnajstleten otrok. Taka je kot jutra-

nja rosa. In pobožna v cerkvi! Pa tudi gospa. Toda ona se zavija tako, da ji ni videti obraza.“

„Ah, kaj je neki na grajski gospodični!“ se oglasi zaničljivo Šimen. „Saj je ni nič čez pas. In kakšno nekrščansko ime ima!“

„Mabelle,“ se smeji Rezika. „In lepa je! Oči ima kot vijolice na otoku, laske kot čisto zlato in taka mehka ličeca...“

„Kot angelci božji je,“ razsodi Jožina. „V nedeljo sem se preril do nje in jo poprosil božjega daru. Nasmejala se je tako ljubo — no, angelček! Škoda, da pojde s Francozi tudi ona.“

„Pa bi jo vzel, Jožina,“ mu zabrusi Žlehtnik.

„Ti pa Šimna! — Ali lepo je v gradu pri komisarjevih, mi je pravila Jerandovka, ki nosi mleko gor. Stene in tla so pokrite s pisanim suknom, kot v cerkvi, botra Mihčeva! Svečniki in svetilnice so srebrni. Pohištvo ni tako kot pri nas in tudi ljudje ne.“

„Bogat pa mora biti komisar,“ pravi Rezika. „Cele vozove blaga je pripeljal v grad. Kuhinja mu je bila premajhna. Predreti je moral Žibert zid v kamro, da se obrača Manon lahko po kuhinji.“

„Ona gospodinji,“ reče Mihčevka. „Špela Bertoldova, ki služi pri njej, jo razume že toliko, da ve, da je Manon bila dojka gospejina in da je gospa močno zlahtnega stanu in jako pobožna. V svoji sobi ima leseno Marijo, po cele ure kleči pred njo. Z mojem pa se nič ne moreta. Ona ima svoje sobe, on svoje. Jesta pač pri eni mizi, pa ne govorita nikoli. Oba govorita samo z Mabello. Njo imata oba silno rada. Gospa jo uči gosti na škant, ki je malo dražji kot tvoj, Jožina — jo uči slikati in delati lepe vezene. Kuhati menda ne bo znala nikoli — ne vem, če zna gospa kaj... Graščinska gospa je bila tudi od stanu, pa je znala vse — a ti komisarjevi so čudni.“

„Špela je dejala, da ni vzela gospa rada komisarja in da ni nikdar vesela. Pa tudi on ne. Nekaj tako čudnega ima v obrazu. Lep človek, lepe postave — ni mu kaj reči. Pa vendar — oči ima take, kot bi trpel in se kesal. Veste,“ reče tiše berač, „pravijo da je bil zraven, ko so morili kralja.“

„Jezus! Marija!“ se prekrizajo vsi. Zunaj žvižga in tuli. Pred Mihčevimi vstajajo grozote revolucije, vojskina beda in strah, prenapredbe in težave, ki so prišle z zmagovalnim Francozom nad deželo. Rasto davki — naj bi! A krvni davek gre materam od srca. „Slišite?“ zastoče Mihčevka, sklepa bele roke. „Burja žvižga kot da so to duše naših, ki so padli pri Razdrtem — pod Tabrom. Slišite? General Turn kliče svoje vojake. Pa so pod zemljo — razkropljeni po zemlji... Skrivajo se po hostah, bijejo se za tujca, gnijejo na tujem... Ej fantje, fantje naši! Kam vas je odvedla nesreča? Kje si, Grga, moj sin? Na

¹ Douanier, t. j. finančni paznik.

² De santé.

ladji, jadnji je odbežal, je stopil pod angleško zastavo. O, čuvaj ga, Mati božja, varuj ga sveti Rafael..."

Zunaj buči voda — naredila je škodo. Pa že je minil najhujši naval, jutri se poleže, škoda se popravi, strah pozabi. Se li popravi in pozabi kdaj od Francozov povzročeno gorje? Vsem privro na usta litanije košanskega kaplana, vse vzdihne za beračem:

„Šibe božje, prekucevalca vseh starin, Napoleona Bonaparte, reši nas, o Gospod!“

II.

Silovit razgraja vihar v nižini, še silneje se zaganja v grad na višini, hoče, da ga odpiše raz holm, da ne bo stal več tako oblastno tu, ne strašil tlačana, ne zapiral poti po zeleni Reki. Oj ti grad ponosni! Minili so tvoji časi. Sezidala te je tlačanska kri — zdaj veje nov duh, prihaja nova doba. Izgini, poruši se, spomenik mračnjaštva! — Ponosni grad se ne zmeni za viharjev žvižg. Stoletja so hitela preko njega, on je ostal. Oblast je, mora biti. „Mora biti,“ pravi premski komisar in tolmači to kmetom s kaznijo in globami. „Oblast, davek, mora biti, sicer ne obstoji nobena država. Francozi vam žele samo dobro. Ko bodo dokončane vse preuredbe, seboljša vaše stanje, zmanjšajo davki, vi postanete vredni podložniki velikega Napoleona.“

Tako pravi komisar, a mnogo jeze mu povzroča kmetska zabita trmoglavost, ki noče uvideti koristi novih naprav. Divji, svojeglavi so Barkini, nočejo se ukloniti novim naredbam, govore samo, kako dobro da je bilo pod starim cesarjem. Kaj poreko mrkogledi gozdarji, kadar jim oznani, da se morajo ravnati po novem koledarju, ki stopi skoro, z novim letom 1812, v veljavo? Več ne bodo smeli ti praznoverni ljudje tratiti polovice leta s praznovanjem različnih svetnikov in svetnic. Završalo bo po zaspani Kranjski... Dobro, da so razpostavljeni vojaki in orožniki po deželi, dobro, da stoje vojaki pri Sv. Petru...

Premski komisar ima goste. Prijezdili so predpoldan na pomenek. Opoldne je vstal nanagloma vihar, zvečer ni bilo varno podati se na pot. Čez dan je poročal komisar postojnskemu intendantu o sitnostih in težavah službe. Andrian de Varburg se je naveličal razmotrivanj in kritike o ljudstvu in cesarjevih ukazih. Večer naj bo posvečen zabavi. Pa stemnilo se je tako zgodaj. Mabelle jim je zaigrala in zapela, Andrian je deklamoval svoja in drugih pesnikov dela, njegov tajnik, Louis de Regipont, je iztresel vse svoje navadne dovtype, naveličali so se iger in smeja. Komisar je zaslišaval nekega kmeta, priganega od orožnikov, ker je klet cesarja, gospa Armande je poslušala raztreseno pripovedovanje Frana Callota kako da je cepil v Senožecah enoindvaj-

setim otrokom kože in dobil za cepljenje določeno nagrado; počasi se že civilizujejo tudi Barkini. Govorili so. Pa trudno in težko je šlo čez Armandin nežni obraz. Zapustila je goste. Po večerji je pravil komisarjev tajnik Marco Chapotin navdušeno o lepoti in preprostosti deklet reške doline. Vihar je postal silen in silnejši. Včasih je zaropotalo mimo oken: opeka je letela raz grajsko streho. Zdelo se je, da odnese burja na mrzlih perutih grad in hiše za njim. Kdo bi spal v taki noči? „Bo li večkrat tako? Uboga mama, kaj počne v taki zimi?“ — vzdihne Mabelle in si zavija nežne rame v topel šal. „Kvartajmo!“ je odgovoril oče. „Pokažimo viharju, da ne spravi Francozov iz dobre volje.“

V veliki sobi sede, ki ne zasluži imena dvorane. Zidana je na štiri ogle. Slika na stropu, debeloglav zmaj, ki vstaja iz Reke in grozi gradu na zelenem hribu, je otemnela, slike na stenah pokrivajo drage preproge. Velika peč z belimi pečnicami se reži dobrodušno iz kota pri vratih. Ni to soba za razvajeno oko. Oprava v empirnem slogu se ne čuti domače v njej, Napoleonovo oprsje na stebru pod palmo se ne poda v okvirju nizkih sten. Napoleonove slike: tu Napoleon med svojimi maršali, tam Napoleon, ki nosi pri Arcole zastavo — niso na pravem mestu. Kot nišo na pravem mestu tudi ti, drug jezik govoreči, drugače oblečeni tujci...

Skoz razpoke ob oknih je našla burja pot v sobo. Zagrinjala se gibljejo, plamen debelih voščenic se zvija. „Držimo kvarte, da nam jih ne odnese,“ pravi Louis de Regipont. Andrian posluša, skrb in sočutje se pokazeta v njegovi simpatični fizionomiji. „Ubogi kmetje!“ izpregovori otožno, „koliko škode jim naredi ta vihar! Odkriva hiše, zanaša kamenje in pesek na njive.“

„Ah, res!“ vzdihne Mabelle.

„Koliko škode bo šele pri mlinih,“ pravi naglo Chapotin in se potegne nervozno po pokonci stoječih pšeničnih laseh. On ne igra, posluša raztreseno, se ozira v okno. „Morda odnese narastla Reka tudi ljudi. Grozno silo ima deroča voda.“

„Glej, glej!“ odloži Regipont za hip kvarte. „Priatelj Chapotin, izdajaš se! Kaj stavim, da stane najlepša in najbolj naivna vseh tukajšnjih lepih deklet doli v kakem mlinu. Boga mi! Zardel je! Kličem vas vse na pričo...“

„Najlepša dekle je Mihčeva Rezika,“ pogleda Mabelle šegavo Chapotina. Strogo izpregovori komisar:

„Želja cesarjeva je, da se priljubimo Kranjcem, ki imajo zelo razvit čut za poštenje. Zato naj se ne vtika nihče za zabavo v tukajšnja dekleta. Kaj, Chapotin? Vi imate poštene namene? Hvalevredno. Toda vprašajte ošabnega mlinarja, če vam da svojo hčer,

francoskemu škricu! Prijatelji! Prisvojil si je cesar deželno z močjo orožja — pa si ni prisvojil src deželanov. Mi, ki bomo komaj uredili varnost in splošno zaostalost po Iliriji — mi smo tem kmetom le četa razbojnikov. Dovolj o tem. Kralj!“

„Dama!“ Andrian pogleda zmagovito komisarja, Mabello. Martin de Moussage pogleda mladeniča, hčerko in ljubezniv smehlja zasije kot solnce na mračnem obrazu: „Sreča hodi za vami, prijatelj Andrian.“

„Narobe bi bilo bolje,“ meni Andrian in odrine dobitek od sebe. — „Brez skrbi, monsieur de Varburg! Vi ste ljubljeneč sreče na vsakem polju,“ zbode mladega intendanta njegov tajnik in potegne nerad zlatega napoleona iz pletene mošnje. Kako srečo ima res ta Andrian. Že njegova zunanost je tako prikupljiva. Bledo pesniško obličje vzbuja zanimanje; zaupanje, ljubezen blaga Andrianova duša. Naklonjen mu je bil guverner Marmont, naklonjen mu je Bertrand. Iz stare rodbine je in že njegov oče je bil znan z Marmontom. Tako je dobil, čeravno zelo mlad, ugledno postojnsko intendanturo — ki je pa le prva stopinja do višje časti. — De Regipont ni nevoščljiv. Vendar mu dene včasih težko, da je Andrian mlajši od njega, da so mu odprta vrata do sreče nastezaj, ko se odpirajo njemu le nerada, le malo. Rojen iz rodbine, ki je bila znana po svoji vdanosti do kralja, je gnala Regiponta samo potreba v Napoleonovo službo. Prevare življenja so vtisnile svoj pečat vanj, bolehav je, razburljiv, neznančne postave. Kako naj ga ljubi Mabelle? On pa jo obožuje, kot jo obožuje Callot — brez nade. Trije prijatelji — eno dekle. Dobro bo to samo, dokler ne pokaže dekle naklonjenosti do enega izmed njih. Zdaj se preoblačijo in češejo, pesnikujejo in bahajo samo njej na čast. Ona pa ne razume tega, ali se vsaj dela tako. Svetle so naramnice uradniške obleke, snežnobeli so telovniki, tenki predprsniki. Mabelle ne gleda na to. Pač pa gleda gospa Armande na vsako malenkost v kretnji in besedi. Visoko nosi ona svoj tenki nosek, se spušča milostno v pogovor s potomci starih plemiških rodbin, toda prezira njihovo službo, kakor prezira službo svojega moža — in sploh moža. Tragičen je ta zakon. Zakaj je vzela markiza Martina? Kdo ve in kdo vpraša? Dvori in kvarta se pri Martinu, a ne povprašuje tako intimnih stvari. Zanimiva sta pa oba. Vedno blede markiza de Villeneuve je silno privlačna. Vsak bi ji odpodil rad vsaj za hip sanjavo žalost iz modrega očesa, raz visoko čelo, ji pogladil pepelnate mehke kodre, da ne bi zatrepetala več blede usta v boleznem spominu, da bi se ustavila njena duša na vedni poti v mučno boleost preteklosti... Pozabi, bodi srečna, Armande! Ne moreš? Zakaj ne?

Štiridesetim letim se že približuje Martin de Moussage, vendar prekaša po postavi in obličju vse čestilce svoje hčere. Plemenitega, ponosnega duha je, jeklene volje, nežnega srca. Zakaj ga zaničuje lastna žena? Mnogo čudnih zakonov se je sklenilo ob revoluciji. Markiz de Villeneuve je umrl na sramotnem odru, premoženje mu je zapadlo. Njegova vdova mu je imela slediti. Martin, takrat samo Moussage, brez vsakega „de“, je bil znan jakobinec. Pravijo, da je bil sin tlačana Armandinega očeta... To pojasnjuje vse... Tlačan je smel rešiti markizo, toda ostal je tlačan. Ženski ponos ne priznava moške plemenitosti. Armande uživa varno mesto na strani znanega antirojalista, čestilca Napoleonovega — hvaležnosti ne kaže Martinu nobene. Proti njemu je še vedno markiza in še celo Manon, stara dojka Armandina, se vede nekako prezirljivo napram Martinu. In on? Lep je, toda strog, teman. Morda je ljubil ponosno markizo. Puste razmere! Solnčni žarek v temi med komisarjevo dvojico je nežna, zlatolasa hčerka. Svojo ljubezen deli ona med oba enako, ne razume, ne vpraša, kaj da je med njima. Ljubo dete! Kdo doseže tak zaklad? Gotovo samo Andrian...

Zašumi v peči, ploha udari ob okna. Tožno pogleda Mabelle očeta: „Oh, zima! In pri nas cvete še! Slišiš, papa? Kaj ne tulijo volkovi? Rekli so mi v Parizu, da nas požro tu... Uboga mama!“

Bridko pogleda Martin na vrata. V bližnji sobi žaluje Armande sama. V viharji noči, ko si išče vsakdo ljube družbe, se muči ona s sencami preteklosti, samo da ne prenaša njegove bližine. Bližine plebejca, revolucionarja, bonapartista... Neizprosna usoda, zakaj si vrgla Martina na pot markize? Žrtvovala se je. Ne da reši sebe. Ona bi bila rajši umrla, kot postala tlačanova žena. Zaradi hčerke je vzela tlačana — zaradi nje prenaša njegovo varstvo in ime. A to je veriga ponižanj za oholo komteso d'Auxerre. Pa v hčerki sanja, pričakuje novega življenja. Po njej se vrne v stare odnose, za njo spletkuje, njo bi prodala kakemu plesnivemu dostojanstveniku Ljudevita XVIII. ...

O, ne zakrivaj mi, Armande, strastnih misli in želja, ki ti oživljajo trpeči, blede obraz, ki ti bude nekdanji ogenj v očeh. Vem, kaj snuješ in želiš. V tajni zvezi si z ideologi, ki jih sovraži Napoleon, s poeti, ki gore za staro dinastijo. Ti delaš in upaš z njimi. Da se povrne za Francijo tako pogubno kraljestvo... Kaj vedo ti ošabni emigranti o ljubezni do domovine, kdaj je bilo Bourboncem mari ljudstvo? Samo po milosti božji hoče vladati kralj, samo sebe išče samogolta čreda markizov in chevalirjev, grofov in baronov. Kriče o krivici, o Napoleonovem uzurpatorstvu — radi jemljejo svoja po-

sestva iz njegovih rok, radi uživajo plod njegove umne zakonodaje; na skrivnem pa se vežejo z Anglijo, ščujejo narod zoper cesarja.

Brezumna ljubezen mladeničeva, ki se ni ohladila v letih preziranja — vdanost tlačana branita Napoleonovemu podložniku, da nastopi zoper lastno ženo, brani mu ljubezen do Mabelle. Neznosno stanje! Da se vrne res Bourbon — vrgla bi Armande verige tega zakona od sebe ... Pove Mabelli, da ni maš pravice do nje, ker ni tvoj otrok. Sam ostaneš, Martin ... Morda ti postreže gospa markiza tudi z ječo, z guillotino. In kajne, Martin — tedaj umrješ rad? Če ugasne Franciji luč svobode, če ti utone edina zvezda — Mabelle! Zdaj te ljubi. A da izve! ... Nič ne ve doslej Mabelle o očetovi smrti. Strog molk je zapovedal Manoni, sama si ga je naložila Armande, da ne kali sreče detinskih let svoje ljubljene. Nič ne ve o strahoti ječe v koncieržeriji. Usmiljena roka je izbrisala otroku mučne spomine. Mabelle občuduje Napoleona, ljubi svojega očima, občuje ljubeznivo s prostakom. Otrok revolucije ne pozna razlike stanu. Toda — ali se utaji materinih dedov kri v hčerki? Kadar razodene Armande Mabelli prošlost, kadar obude materine solze spomin, ponos? Kaj niso plemičem prirojena taka čuvstva? Mabelle ni vzrastla v aristokratskem salonu, ob njeni zibeli je zvenela marseljeza, je svetil plamen gorečega gradu. Vendar je vsaka njena kretnja, beseda in hoja aristokratska, njeno lice je lepo kot je bilo prababice na sliki v gradu d'Auxerre, kot je materino. Bi se li upal kmet tlačan bližati se Mabelli? Še on, njen oče, se ne upa objeti plemenite pastorko — kakor ni objel še nikdar markize de Villeneuve. Zdi se mu, kadar gleda pastorko, da je to njena mati — Armande d'Auxerre. Taka je hodila med zlatim klasjem ... Rožnata, košata je bila Armandina obleka takrat ... Objest ji je razžarila obraz. A kratka je bila mladostna sreča Armandina. Da bi bila trajnejša Mabellina! Varoval jo bom. Največjo srečo

žene, ono, po kateri hrepenim tudi sam — srečo ljubezni, naj okusi. Ne prodaš, ne oddaš je, markiza! Kogar bo ljubila, tistega naj vzame in če bi bil preprost kmet. Nikdar naj ne deli Mabelle materine, Martinove usode ... Če bo ljubila Andriana, ne bo ji branil ... Zdaj ni več čas za zveze po stanu, zdaj je čas svobode srca, prosto bo volil otrok revolucije.

Trpko stisne Martin izrazita usta, vrže kvarto. „Kralj!“ „Dama!“ zakliče Andrian. „Mariage!“ Callot. Štejejo franke na mizi. Louis de Regipont si popravi čemerno ovratnik. Kaj koristi njemu, da jezdari na Prem? Ostani doma, Louis, sadi lipe pod Sovičem, računi in piši ... Črn si, neznatni, Andrian je lep.

Mariage! hrupen smeh spremlja to besedo, udari skoz vrata. Visoka postava, ki sloni ob oknu druge sobe, se zgane. Mariage! Kaj se smeje! In Martin tudi ... Porogljivo buči njegov smeh do nje. Mariage! Ne boš možil Martin Moussage vnukinje grofa d'Auxerre, ne! Vrne se kralj — Mabelle je dedinja očetove in dedove zapuščine. Mabelle je bogata. Na zlate kodre ji položim bleščeč venec, knežji venec. Mabelle bo sijala na kraljevem dvoru ... Sijaj, čast bosta Mabelli nadomestilo za prazna leta mladosti. Armande pritisne vroče čelo na šipo. Zdi se ji, da jo vpraša bučeči vihar: Prazna leta? Kaj ne uživa ljubezni svoje matere, nežne skrbi Martinove? Tlačanovo! Haha! Ponujal ti je nekdanj venec rdečih rož — zakaj si ga pomendrala, Armande? Morda bi bila uživala srečo ... Ob tlačanu? O vihre šumne, nagle, ne vzbujajte preteklosti, ne kličite bojov prihodnosti ...

Mariage! Zopet ... In Martinov bučen smeh. Ne boš možil moje hčere, tlačan! — Tresoč roke odpre naglo vrata. Objokana, nežne črte razdejjane kot cvetna greda po viharju, stoji črno oblečena žena na pragu, roke ji cefrajo batistasto rutico. „Mabelle!“ kličejo njena usta in oči. „Mama! Moja mama!“ skoči hčerka k njej. Tesno se objameta. Martin stisne ustni.

(Dalje.)

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

III.

Radodarna je natresla zima obilo belih kosmov iz svojega sivega plašča. V globokem snegu so se stiskala brda, so dremale hoje, ko je klical zvon sv. Helene na Premu farane, da si pridejo izprosit blagoslova za leto 1812. Barkini so se spuščali raz brda, se vzpenjali na breg, opiraje se na debele kravalje, in prihajali razgretih obrazov v sedež njihove gosposke, v davni, slavni Prem.

V graščinski krčmi pri Juriju so se poživili ob kapljici kuhanega vina. Odlagali so jančje kučme, si brisali potna čela in rdeče nosove ob rokave rjavega kožuha, si pogladili kitico, ki je štrlela še marsikateremu iz zatilnika v svet, in stopali sneg raz nenamazane škornje. Pa hitro so zapuščali krčmo. Par vojakov Francozov pije v njej, ne moreš govoriti po duši. Z žarečim ogljem so si prižigali možje pipe in odhajali na prostor pred cerkvijo, staro zborovališče kmetov, počivališče rajnih, ki spe tako sladko pod senco mogočne lipe.

Drugič je vabil zvon sv. Helene. Pisane gruče so se zbirale pred nizko cerkvijo. Zorna lica deklic žare iz belih peč, nagubani obrazi starih in polni mlajših žen se skrivajo v resah sive volnene rute, zvezane nad čelom. Deklice se košatijo z kočamajkami iz domačega sukna, pisanimi krili iz barvanega platna, žene z belimi kožuhi do kolen, z debelimi batirankami. Čevlje visokih peta nosijo ženske in moški; kako bi sicer mogli po visokem snegu do cerkve, in na tak svet dan, na Mali Božič, ne sme biti kristjan brez sv. maše in božje besede. Bog, da je tako vreme.

Fantje se postavljajo v kratkih suknjah, z gizdavo čopovko pod širokokrajnim zajčnikom, si popravljajo rdeče rutice za vratom, štejejo svetle gumbe na naprsnikih, otrkavajo svetle čevlje. O ta mladi svet! „Kaj pravite, boter, kaj bo iz tega? Prej so nosili kite na hrbtu in čista usta. Zdaj strižejo lase, pa jim raste kita pod nosom. Slabe navade, slabi časi, ni več starega; hvala Bogu, da ne bom dolgo.“ — Tako toži stara Lunjevka, pritegne ji strica njenega očeta boter, Tomažek iz Brc. Pa dolgo ne utegne tožiti s staro znanko; prihajajo z Ratačevega in Janeževega brda, iz Suhorij, iz Bitin, iz Male pristave in iz Mulinov. Živogledi otroci, drsajoči starčki. Pozdravljajo se, kašljajo, krešejo ogenj,

ponujajo tobačne mehurje, tobačnice. „Ej Brcaj, ali si živ? Z batom te bo treba ubiti, krača stara.“ — „Mati Lunjeva, kaj tudi Vi ne mislite še umreti?“ — „Rediš se, Jera, rediš, vidi se, da je loja, korenja in repe.“ — „To je Vaš sinček? Hej, to bo vojak! Vesel ga bo Napoleon.“ — „Kaj vesel? Dokler doraste, ne bo več racal Francoz tod, ne bo nas zapustil Bog.“ — „Kranjca nikoli, boter. Ali veste, da je umrl Franič na Zemnu? Da je udril volk v Juriševo stajo in zaklal več ovac?“ — „Ej, zima pobira ljudi, volk ovce, smrti pa ne uideš. Kako pa je, boter Toniš? Bo kaj svatbe? Jerandova Urša in Slomačev Franc, slišim, da se bosta vzela.“ — „Kaj svatba? Saj nimamo za kolače! Vse požro prokleti Francozi. S čim boš ženil, kaj boš dal? Od vsake pravice moraš plačati — vsak teden prinese nove nadloge. Veste — ves teden so peli petelini. Na Učelah je znesla Paškova kokoš jajce popoldan! Jeza bo — prepir.“ — „Bo že razbobnan po maši spet kak nov arrete... Vidite, kako prihajata pooblašena Peterk in Moholič iz graščine? Slišimo — da bo nekaj grešnega... Pa to vendar ni mogoče — udarila bi strela iz jasnega.“

Možje udarjajo s palico ob tla, žene razširjajo roke, živo se gibljejo čopi rés na čelu, stara lica se pomlajajo v ognju besede, mlada se zresne. Niso posebno veliki, ne posebno lepi ti Barkini. Trpljenje viharne dobe, boji z burjo in pomanjkanjem, so zarisali pečat težke misli vanje. Pa so koščati, močni. Sveža je njih polt, svež njih duh, neomajana njih vera. Tajna bitja stanujejo ob Reki v dolu, prihajajo na brda, pravijo o minulih boljših časih, kličejo kmeta na polje, ga bodrijo v stiskah.

„Vse je slabše pod Francozom, samo loterija je boljša,“ razlaga stara Premščica. „Je tako urejena ta loterija, da dobiš več amb in tern. Gospa Podturnska je zadela, veste da. Potovka Žefka, tista, ki hodi v Ljubljano, ji je prinesla petsto frankov in blago na rožice in skodelice nove vrste.“ „Veste, da veste,“ se čudijo žene, možje pljunejo in grdogledi, jezljivi Žigman iz Nerina se ujezi: Hudič vzemi francosko loterijo! Sama sleparija! Stavl sem skupaj z Lenarčičem, trikrat, vam pravim. Od hudiča sem sanjal — na to zadene vsak krščeni človek — midva pa nisva. Sleparija, vam pravim. Kot vse, kar je francosko. Pravim vam. Vidite to graščinsko kaščo?

Kako naročno je bilo, ko je spravljal gospoda našo desetino vanjo. Če ti je pošlo žito, si pa vzel klobuk v roko in si stopil v grad. Za denar in dobro besedo si kupil ali dobil na posodo do žetve. In kakšne sitnosti ljudje božji? Nobene! Saj veste, kako je bilo. Valpet je odštel snope, graščinski hlapec naložil — pa Bog! Kapune, piščeta, teličke si zredil pa nesel v grad. Zdaj pa taka reč!“

„Da se Bogu usmili!“ tarna Anžina s Tabra. „Za toliko in toliko blaga toliko in toliko denarja. Da nima Francoz sitnosti s prodajo, jo naklada ubogemu kmetu. Zdaj letaj okoli, da prodaš blago, ženi v Trst, na Reko! Tu te opehari jud, tam kristjan.“

„In če dobiš tolar ali repar — ne moreš plačati ž njim. Frank mora biti, drugega denarja noče poznati naša gosposka. Frankar v gradu preračuni: toliko žita, toliko denarja. Pa imajo tam v svojem Babilonu semenj za žito in denar. Kaj vemo mi! Frankar dobiva vsakih štirinajst dni vesti, po čem je eno in drugo in nam odmeri davščino — kaj vemo mi kako.“

„Galjoti so,“ pljune Žigman, „brez dna, kot berača Jožine malha. In če pomislim, da so nam dejali, ko so prišli, da je vseh nadlog tlačanov konec, da bomo živeli pod velikim Napoleonom kakor gospoda, da bomo vsi enaki! Ko smo se ustavili s tlako, z desetino, so nam pa pokazali zobe.“

„In Bog ve, kaj še pride,“ sklepa Lunjevka. „Trpimo voljno šibo božjo, večno ne bo tako, pravijo gospod župnik. Pravijo, da je cesar kot pijanec, ki se zaleta v vsakega in skupi batine.“

„Bog ve, kaj nas še čaka,“ reče resno Baša iz Bitinj. Pa mi ostanemo Barkini, ne postanemo nikdar francoski šišmiši.“

„Saj vam pravim,“ vzdihne Žigman, „peli so petelini, peli... Nič dobrega nam ne pripajo, vam pravim in povem.“

„Hvaljen bodi Jezus Kristus!“ zapoje nenadoma berač Jožina in stopi med govoreče. „Dajte revežu beraču, dajte! Jemljem tolarje, šmarnice, groše bakrene in srebrne — frankov ne maram. Dajte vsaj ščipec tobaka, svalčic. Ej Žigman,“ nadaljuje berač, „peli so petelini, pa ti bodo še peli kapuni, če boš kričal pred cerkvijo in zabavljaj čez grande nation. Petindvajset jih dobiš po podplatih. Še je klop v stolpu, Žigman, bič, konopci, leskovka je še tam za jezičneže, nepokorneže.“

„Glej, glej čeljustnika, kako se čeljusti,“ se obregne Žigman. „Si se pa že nakoledoval, Jožina, večni malhar. Nos se ti sveti kot puranu.“

„Naletiš, Žigman, naletiš. Drži danes jezik za zobmi. Žandarji ne razumejo šale in nekaj šaserjev¹

je prišlo od Sv. Petra sem k maši. Z njihovim častnikom sva sklenila prijateljstvo. Navsezgodaj sem moral tolči pri Jerici po škantu, razgovarjal sem se po njihovo s temi zlomki. „Inpedeven?“¹ so me vprašali, jaz pa: „Ovi, ovi“... „Napoleon velikega cesarja“, so dejali „nubevon“² na njegovega santé.“ Pil sem pa godel. Častnik me je vprašal, če ne bi šel na pomlad v Pariz, cesar da nima tam takega godca, povzdignil bi me v barona, me počastil kot ljubljansko žlahtno gospodo, ko je prišla v Pariz.“

„Na samo sveto Novo leto se lažeš, Jožina,“ ga okrega resno Lunjevka. „V peklu ti bodo ščipali pregrešni jezik.“

„Bog Vas ne usliši, botra,“ se reži berač, „redki zobje in Vaše škrbine... Častnik me je, Bog ve da! povabil. Povedal sem mu, veste, kako sem godel v Benetkah na Markovem trgu. Greh je praviti to na tako svet dan — res pa je — da so se zaljubile vse gospe v mene. Zato me je pregnal njihov cesar — njegova gospa, veste — hehehe...“

Berač se zavija v mastni kožuh, ki poka in se trga na vseh koncih in krajih, in se trese od smeha.

„Hoho, Jožina! Predebela je ta!“ mu odgovarjajo smeje se. „Vemo pač, da te je hotela postaviti Marija Terezija za generala vseh ušivcev. Vemo, da si bogat. Toliko živine kot ti ne preredi noben gospodar ob Reki.“

„Brigajte se za svojo živino,“ vrača berač besede. „Čič si je sezuval opanke in rekel: Bolha, to je vražja stvar. Lazica, to je dobra, blažena stvarca. Veste, v čem je berač cesarju enak? Nobeden ne plačuje desetine od svoje živine...“

„Moška je ta, Jožina,“ se postavi Anžina in vrže beraču bakren drobiž. „Viš!“ vzklikne: „Mihčevi so se pripeljali. Oba gospodarja, Rezika, dva hlapca in mala dekla. Ti presneta Rezika, ti! Taka je, kot bi jo zamesil! Pa kako se je naštimala! Zlato avbo, baržunasto kočmajko, svilen pripas.“

„Cela donda!“ kima Lunjevka, ki govori po starem. „Se je že oglašil kak fantalin v mlinu, Jožina? Saj si ti cela pratika, veš vse. Tudi Francozom v gradu se dopade povodni kos. Chapotin, beloglavec, je že tu. Zdravi, Mihčevi, zdravi! Rezičica, ptičica moja zlata, mar so te objedle in opi-kale čebele?“

Pozdravljajo, ustavljajo vaše veljake. Ti odzdravljajo resnega čela, stopajo v cerkev. Na pragu se ozre Rezika in zardi: Grajski pisar stopa tik za njo. Zunaj se jeze nad ošabnostjo Mihčevih. „Saj se še žlahtamo,“ toži Lunjevka; „vse prezira starega človeka;“ solze ji priigrajo.

¹ Un peu de vin? = (želite) malo vina?

² Nous bevons = mi pijemo (na njegovo zdravje).

¹ Chasseur = lovec.

„Ne bodite sitni, botra,“ jo tolaži Taborčan. „Mihčevi se niso hoteli ustaviti radi Francoza. Da bi vlekel beloglavec na ušesa. Veste, kako je Mihcu nerodno zaradi sinov, mora se izogibati vsake zamere pri komisarju.“ Vse pokima, se zresni. Saj vedo, kako je. Sila in moč sta vedno večji od pravice. Kar je storil Mihčev Grga, se maščuje lahko na Tonetu. Oni se je boril kot brambovec navdušeno zoper Francoze, je pomagal drznim napadom du Montea. Kjer je podila bela cesarska suknja modre Francoze, je bil on. Ko se je zvezal Napoleon s hčerko starega cesarja in raztegnil svoje komolce v Kranjski, jo je odkuril Grga na Špansko, kjer ne more užugati Napoleon hudih Španjolcev, ki so korajžni kot Tirolci. Grga se tepe tam s Francozi, četudi je ukazal Napoleon, da se morajo Ilirci, ki služijo pod drugim cesarjem, vrniti k njemu, stopiti v njegovo vojsko. Takim se godi prav dobro. Toda Grga noče priti. In ker je to približno tako, kakor če se odtegne fant, kadar lovijo v žolnirje, pošiljajo Mihčevi kapune in jarce, sveže maslo in smetano v grad. Saj veste, da je postava taka, da morajo biti roditelji poroki za begunca, da je odgovorna vsa občina zanj, da je predpisana kazen do 500 gld. in še več... Zdaj pa bo Tone gođen za žolnirstvo. Saj se odkupijo Mihčevi; pa če bi hotel nagajati komisar... Zato ima tudi botra Mihčeva večkrat rdeče oči. Reši Bog Kranjsko nadlog. Lovili bodo kmalu... Saj ga ni več božjega miru. Delaj poleti in pozimi, ko je vendar zima čas počitka za ljudi in živino. Včasih je bilo drugače. Podelal si, pa si se grel pri ognjišču, tesal, skubil volno. Če si šel v gozd po potrebi ali v graščino na flako, si bil v zavetju in dobil si še kupico vina. Komisar pa se boji, da se polenimo. Cesta v Postojno, v Bistrico mora biti hodna! zapoveduje. Volkovi delajo škodo. Ubijaj volkove! Dobiš nagrado. Dan za dnem trebijo možje ceste, da morejo guvernerjevi ukazi nemudoma do komisarja, njegova poročila do intendanta v Postojno, da dobiva komisar ribe in zelenjavo iz Trsta in Reke, da koračijo šenpeterski vojaki po Kilovski cesti. Ceste in ceste! naroča guverner. Od Reke do Trsta je zdaj živo po njih, dosti zaslužijo oštirji in vozniki, ker vozijo blago iz turških dežel. In kadar se zljubi komisarju, skliče rog kmete na lov. Več tlake kot prej! Toda tiho zdaj... Komisarjevi gredo. Uh, kako rešeto ima dekle na glavi, kak lonec si je poveznila gospa na nasvedrane lase! Gospa — ta ne bo dolgo tlačila trave. Posušila se je, ujeda se. Glejte, kak kožuh ima komisar! Poslali so mu ga Bistričani. Oj, ta ima sukno in škarje, lahko hodi pokonci.

„Če te bo srbel jezik, Žigman, ugrizni se vanj,“ pošepeta berač Žigmanu in se zmuzne v kot pri cerkvenih vratih, ker prihajajo njegovi prijatelji —

oddelek vojakov s svojim seržantom. V majhni cerkvi so stale klopi po stari navadi samo na moški strani; ženski svet je klečal. Klopi so bile častni prostori za starost; samo sive glave so se svetile po njih. Otroci so se zbirali pred oltarjem, ženske na levo, fantje posred cerkve. Toda magnati iz mlinov so si znali priboriti sedeže tudi za svoje ženske. Ob zidu pri desnem stranskem oltarju so imeli klop Mihčevi. Lepo porzljeni klopi pred velikim oltarjem sta bili graščinski.

Sivolasi župnik stopi na prižnico nenavadno resnega, trudnega izraza. Kot bi hotel reči: Gospod, kako dolgo še? Bere evangelij in glas se mu trese. Pridiga in se ustavlja v govoru. Opominja farane, da hodi antikrist po svetu in si išče pristašev. Trdni naj ostanejo v veri očetov, naj spoštujejo, kar je svetega, ne pozabijo češčenja svetnikov, zdrževanja hlapčevskega dela o praznikih. Poudarja, kako velik je praznik Vstajenja Gospodovega, katerega slavi celo narava. Spoštujejo naj svetost zakona. Samo sveta Cerkev more blagosloviti zakonsko vez.

Končana je pridiga, župnik odpira knjigo z nazznanili, roke se mu tresejo, pogled hiti po očeh, vanj uprtih. In težko, težko mu pride beseda iz ust: „Cesarjevemu Veličanstvu se je dopadlo ukazati, da... Zapovedano je, da se ravnajo Ilirci po francoskem koledarju, ki pozna samo štiri praznike v letu: Vnebohod, Veliki Šmaren, Vse svetnike in Božič. Zapovedano je, da se sklene vsak zakon pred županom in potem šele sme blagosloviti zakon duhovnik. Pred državo je veljaven zakon, če je le sklenjen pred županom. Duhovniki, ki se ne bi ozirali na te določbe, bodo kaznovani z globo, z zaporom do pet let, z izgnanstvom...“

Smrtna tihota — nato pa glasen šum. „Strela božja!“ udari žuljava roka sivega kmeta po klopi. „Jezus, Marija!“ sklepajo roke žene. „V pregrešno življenje nas zavajajo, zasramujejo Gospodove praznike, groze duhovnikom. Trdili so, da pride — dočakali smo ga: antikrist! antikrist!“

Vsi pogledajo na komisarja, na Mihčeve. Komisarjev jekleni pogled meri kmete, Mihčeva stojita blede kot zid, stiskata pesti. Rezika rdi, oko je povesila na molitvenik — ravno, ponosno stoje vojaki.

Rosnih oči zapušča župnik prižnico. S tresočim glasom poje od Napoleona po maši ukazano molitev za cesarja. „Ubila ga strela!“ šepčejo Barkini. Bleda komisarjeva gospa se prikloni globoko Najsvetejšemu, pogleda plaho po cerkvi. Ponosno stopa komisar za njo. Temnih lic, glasno godrnjaje zapuščajo farani cerkev. — Stara Lunjevka kleči še pred oltarjem, razširja roki, giblje vele ustnice: „Zapodil je škofa iz škofije, oropal papeža dežele, pognal nune in menihe po svetu, pogreznil dežele v žalost. Naj pogine on in njegov rod, naj nima blagoslova božjega!“

IV.

Ko je stopila Armande iz cerkve, je objel njen žalni pogled krog zasneženih brd, dremajočo reko v dolu. Kako trudno in zaspano je vse. Ne slišiš lajanja psa, poskrile so se ptice, dim v dolu se plazi leno po strehah. Sivo, zamišljeno je nebo, preteče kot čela mož, ki se ustavljajo pred cerkvijo, da slišijo še enkrat nezaslišano oznanilo, da dajo odduška svoji jezi. — Birič Jaka se je razkoračil, udaril po bobnu. Njegov nizki glas prevpijejo klici, ki hite v burnem toku iz ust v svojih najsvetejših čustvih užaljenega naroda. Bleda komisarjeva žena ne razume strastnih besed, toda umevni so pogledi, geste, dvignjene pesti: Narod kliče božjo jezo nad prekucevalca starih šeg, prisega, da bo branil, kar je bilo svetega očetom.

Martin de Moussage umeje besede in poglede. Pomilovalno premeri hribovske vaščane, ki se upajo groziti vladarju Evrope. Presmešni se mu zde, usmiljenja vredni v svoji neumnosti. Zato ne vrača grožnje z grožnjo. V zavesti, da je predstavitelj velikega naroda, ki nosi plamen napredka v te zapuščene kraje, stopa Napoleonov komisar oblastno ob Armandini strani. Kar se oglasi v dolu, se priplazi okrog cerkve, zajoče kot dete, zatuli kot v obupni boli. Z nevoljno kretnjo si popravi komisar kosmati klobuk na tri ogle, Armande postane še bledejša. „Burja vstaja,“ reko domačini in si zapenjajo kožuhe. Burja, kako rada se oglašča opoldan, opolnoči. Poigra se ž njimi stara znanka, izčisti zrak, pomete brda — da bi zmela tudi tujo, hudo oblast!

„Burja,“ vzdihne Mabelle in se stisne sočutno k materi. Uboga mama! Kako hropejo revici pljuča; zaman so Callotova zdravila. Kadar piha in joče nemili gost teh krajev, ne spi mama po cele noči in mraz je, mraz! Ne pomaga kurjava. Po pustih sobah veje leden duh, iz kotov vstajajo otožne slike, vzdihni hite v solnčno domovino, kjer je imela mama vendar družbo, kjer je pozabljala v naklepih prihodnosti bol, ki ji teži srce. Kaj je poslal grof Bertrand papana sem? Še kaminov ni v tem pustem gradu, da bi si grela mamica noge ob žerjavici, da bi sanjala ob plamenu. Uboga mama! Da je dolgo tu, morala bi umreti, pa to mesto je dobil papa le začasno, da uredi tukaj vse po želji cesarjevi, ker je papa znan po svoji energični delavnosti. Potem pride v Ljubljano — potem nazaj, nazaj... Oj, to bo veselje! Saj mama ni marala iti iz Pariza... A papa ni hotel pustiti mame in Mabelle ni hotela ostati brez papana. Kaj je pravzaprav mami? Manon ve... Pa molči, nobena prošnja ne spravi besede iz nje. Matere, papana pa ne sme vprašati, da ju ne žali. Zakaj sta roditelja taka med seboj? Doma se ni

zdelo Mabelli vse to tako čudno, tukaj ima več prilike, da opazuje, premišljuje. Zakaj ne mara mama papana? Enkrat ga je vendar morala rada imeti — to, da je bil on sin kmeta, vendar ne more biti vzrok njene hladnosti. In če je, je to smešno, žalostno, ker je papa najblažji človek. Vendar se ga je bala mama, še ko je bila Mabelle majhna, še tedaj, ko se spomni, da je videla prvič papana. V neki veliki sobi je bilo to. Živo še vidi Mabelle sliko svoje mame; takrat je bila še tako lepa, toda silno žalostna, in zaman jo je tolažil otrok z objemi in poljubi. Okrog mame so se zbirali gospodje in dame, v lepih toaletah, namokanih glav. Kretali so se fino, čitali, deklamirali, se smejali. Pa tisti smeh je bil čuden, kot da bi ne prihajal iz srca, in mama se je solzila ob njem. In solzila se je, kadar je odhajal kdo iz družbe. Prihajal je gospod s papirjem v roki in klical imena. Kogar je poklical, tisti se ni vrnil več. Kam je šel?

Tam se je začelo za Mabelle znanje s papanom. Z listom v roki je stopil v sobo. Razgrnil je polo in pogledal vse po vrsti s tistim pogledom, ki predere zidove in duše. Oko se mu je ustavilo ob mami. Ona se je prestrašila, se stisnila v kot, hotela skriti otroka v svojem krilu. On se je napotil k njej. Tako lep in ljubezniv se je zdel Mabelli, da je stekla k njemu, se oklenila njegovih kolen. In tedaj se je sklonil naglo, jo vzel na roke, jo poljuboval. Tako se je začelo za Mabelle znanje s papanom. Nekoč je vprašala mamo, kdo so bili tisti ljudje — mama se je silno prestrašila in rekla hčerki, da se ji je pač sanjalo in da so se ji pritaknile stvari, katere je čitala ali slišala. Vprašala je papana — bilo je edino takrat, da ga je ujezila. O, da bi vedela Mabelle, kaj ji skriva mama, da bi vendar nastala pomlad in nastalo prijateljstvo med roditelji! Uboga mama!

Ko je zazvonil zvon sv. Helene poldan, je zapiskala burja tako močno, da je skoraj preglasila zvon. Bleda žena v gradu se je zgenila, si zatisnila ušesa. Da bi ne slišala tuljenja, ki jo spominja najstrašnejšega hipa njenega življenja: Tako je tulila sodrga na sivem trgu, ko je stopil na oder giljotine mož v zlatoobšiti obleki... Med sodrgo je trepetala plaha potnica, ki je prišla v spremstvu zveste duše, da poizkusi rešiti življenje svojega moža, moža ki je načeloval svojim kmetom v borbi za stari red. Vrgla se bo pred noge rabljev, prosila bo, izprosila, nemogoče je, da ne... Rabelj pripravlja grozni stroj, nož se dvigne. Za hip samo je zazrla Armande znani ljubi obraz — že je odletela glava njenega soproga, viharo tuljenje spremlja aristokratovo smrt... „Zverine,“ je klicala Armande, „pustite me do odra, pustite me do mojega moža. Villeneuve!

Villeneuve! Oklali so te psi, umorili! Oh, pravila sem ti, te prosila! Dajte mi, zverine, vsaj njegovo truplo, pustite me k njemu" ... Tuljenje, divji obrazi dvignjene pesti so nad njo ... Z zadnjo močjo stiska otroka k sebi, omedli pod udarcem in ko se zave, je v konciergeriji ...

Take groze spominja Armando tuljenje burje; kako bi se je ne bala, kako bi spala, kadar stoje pred dušo vse strahote njene mladosti ... To joče, to stoče, podira in ruši, hoče odnesti na ledenih perutih grad, to jo spominja, da je sama na svetu, da nima podpore, nima moža. Saj tisti, čigar ime nosi markiza de Villeneuve, ji ni nič, še manj kot nič. In ona je še mlada. Ljubezen do hčerke ji razplamteva dušo, pa je ne napolnuje. Zraven te ljubezni klije v srcu želja po drugi, in ta želja jo ubija, mori. Ni samo domotožje, nedolžna hčerka moja, ni samo prehlajenje, skrbni Martin. Moža si želim, ki bi bil duša moje duše, del mojega bitja. Visokega rodu, pristaš kraljev bi moral biti -- ti pa,

Martin, si sluga svojega gospodarja. Ti se boriš in umrješ za Napoleona, jaz kličem: Živel kralj! Vrne se Bourbon, z lilijami si ovenčava čeli, Mabelle, najina sreča je v kraljevi pravičnosti. Vse dobiš, moj otrok, deda, grofa d'Auxerrja posestva in očetova. Izveš, da ni Martin tvoj oče. Tlačan je bil komtesi le za šalo, za konjiča. Vendar je bilo lepo, Armande, ko se je zibalo klasje, ko je frlel po polju trak širokega slamnika komtese, ko se je pojavila pod drevjem bujnelasa glava tlačanovega sina, ko je hitelo iz tvojih ust: Lovi mi ribe, Martin, nabiraj mi cvetja, delaj mi piščali, zasviraj, zapoj!

Minilo! minilo! Poteptan je venec rož, izrvan grm. Zgorel je grad slavnih dedov, pod roko drhali sta poginila roditelja, plemeniti soproj ... In Martin je bil član revolucionarnega kluba, krvave so njegove roke ... In ni mostu, ki bi peljal nazaj v deželo mladosti, nikdar ne pade stena med tlačanom in markizo ...

(Dalje.)

Ob grobu Antona Medveda.

Zložil Silvin Sardenko.

Ne, ne, Anton!
Ne bom se v žali pesmi vnel
ob tvojem grobu.
O, bridko verz bi moj zvenel,
če nam bi — in ne tebi pel
ob tvojem grobu.

O ne, Anton!
Grešil bi zoper tvojo smrt
z otožnim verzom;
zaslužil tvoj in božji srd,
če bi na grob tvoj šel potr
z otožnim verzom.

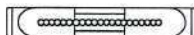
Nebroj resnic,
ki sanja naš jih nepokoj,
v obličju božjem,
kot v polnem dnevu jasni soj,
odkrit sedaj je pred teboj
v obličju božjem.

Kar svet je vzel
in česar ni nikoli dal
z odkrito dušo:
Vse tvoje onkraj grobnih tal!
Tam si se prvič zasmejal
z odkrito dušo.

Ljubezni žar,
ki tostran groba medlo tli
in vse toplote
nikoli nam ne izžari —
nad holmi večnimi gori
iz vse krasote.

In ko si šel
korakov naglih v lepši kraj,
en sam trenutek
pogledal morda si nazaj:
„Ne živel z vami bi sedaj
en sam trenutek!“

Tvoj verni duh
naj v pesmih hrani nam spomin
resnice ene:
ni srečen prej Adamov sin,
dokler ne gleda vrh višin —
Resnice Ene.

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

V.

Chapotin?! Že tretjič Vas kličem ...“

Ostro pogleda komisar izza pisalne mize. Chapotin je podprl pšeničnolaso glavo, se zagledal v jasno pomladansko nebo, ki gleda tako ljubeznivo v pusto pisarno. Vse drugje so njegove misli nego pri kopiranju komisarjevega uradnega poročila za v Ljubljano. Naznanja se pomlad po brdih, v toplem dolu vse cvete in klije. Ob vodi, v vodi veje skrivnostno življenje. Vračajo se lastavice, obiskujejo stara gnezda. Zemlja se preraja, ptice se ženijo, fantje si iščejo družic. Od ljubezni udarjeni, od pesniške muze navdahnjeni tajnik pa mora sedeti v uradu! Ob uri, ko vabi solnce na svojo toploto, veje njemu tako mrzlo z debelega grajskega zidu. In zunaj hodi mlinarjeva Rezika po vodo v Šklenkovec, pod prijazni grič. Postavno dekle se ziblje v bokih, jasne rjave oči zro smehljuje v svet, veselo pričakovanje ji odpira kipeča usta, se ziblje v jamicah na licih, na obli bradici.

Izvirek Šklenkovec teče v tenkem curku iz skalnate stene. Vedno enakomerni tok se ne poveča ob moči, se ne posuši ob suši. Nad njim se vrste redi Mihčevega vinograda. Stari ata je poizkusil zasaditi trto v plodno zemljo obsojne strani Šklenkovca. Posrečilo se mu je. Trta zori v topli dolini, prijazni grič daje Mihčevim zdravo vodo, vino kot olje. — Zdaj stoje koli še sivi in goli ob zidani steni. Pa že se maje sok v trti, že poganja in klije skrivnostno življenje. Stari ata hodi z vinjakom¹ od trsa do trsa, kima, govori sam s seboj. — Rezika podstavi vrč, nasloni roko na steno. Voda teče žuboreče v vrč, mlada glava se sklone, težke kite se vsujejo po ramenih. Kaj ti je, Rezika, bogatega mlinarja lepa hči? Slutiš ljubezen tujčevo — ali mu jo vrneš kdaj?

In iz takih misli mora prebuditi komisar tajnika! Umevno, da si seže Chapotin v pšenične lase, da pordi njegov okroglasti, dobrodušni obraz, da begajo zelenkastomodre oči od komisarja na papirje, od teh na komisarja. Martinova usta zaokroži ironično pomilovalen usmev; resno izpregovori:

„Streznite se vendar, Chapotin. Pomlad Vas trka. Toda moža ne sme prevladati mehko čuvstvovanje

in naša naloga v tej deželi, v Evropi, potrebuje možakov. Rekel sem Vam že: Nikdar Vam ne da ošabni mlinar svoje hčere. Recimo pa, da bi nanesel to slučaj — Vi bi bili nesrečni, Chapotin. Srečen zakon potrebuje enako uglašanih strun — a Vi, sin svobodne misli, in dekle odgojeno v mraku nazadnjaških pred-sodkov ...“

Trpko zveni glas moža markize de Villeneuve. Izkušenemu bi moral verovati Chapotin. Pa je mlad, zasleduje ga slika življenja, jasno oko dekle. „Ljubezen,“ ugovarja sramežljivo-prepričano, „ukloni žensko, ublaži moža ...“

„Gorje meni! Med samimi poeti sem. Ljubezen! Himne ji poje Andrian, o njej govori de Regipont, sanjari naš Aesculap. A srce naših žensk ostaja hladno. Menite, da Vas more razumeti samozavestno dekle v mlinu? To so brezdna, prijatelj, čez katera ni mostu, ni brvi.“

„Zakaj me ne bi razumela?“ de samozadovoljno sin velikega naroda in si pogladi obrito nežnopolto lice: — Kaj ni on lep, kaj ni on mlad, kaj ni on pisar iz belega gradu?

„Streznite se, Chapotin. Samo sitnosti napravite sebi in meni. Naša misija v Iliriji ni taka. Omiko moramo širiti, ne napravljati razdora v družinah. Velika in sveta je naša naloga: Francija na čelu Evrope. Ne po moči orožja, po moči prosvete, ki si je izbrala sedež v njej. Glejte! Zdi se, da ponese naš slavni cesar svoje zmagonosne orle na daljni sever. Ruski car, prejšnji prijatelj Napoleonov, se je podal zopet angleškemu vplivu, zapira svoje meje našemu blagu, jih odpira tujemu. Javna tajnost je, da se spravlja cesar po nove lavorike. Nova zveza z Avstrijo in Prusijo mu zagotovi varnost tega, kar je pridobil, šestdeset tisoč mož je pripravljenih v Franciji, da brani notranje dežele. Na vse slučaje misli naš veliki vojskovodja in organizator — skoro bo ležala Rusija v prahu pred Napoleonom, barbarstvo pred napredkom, milijoni tlačanov bodo blagoslavljali dan svobode, Anglija bo ponižana v Rusiji.“

Zaljubljeni tajnik zamiži in raztegne dvomljivo usta: „In Španija? Wellington zasleduje Soultovo armado, ima že Olivenzo v rokah, napada Bajadoc. Soult čaka pri Albuferi, da dobi pomoči. Marmont si ni še pridobil naslova španskega podkralja. Španjolci se ne dajo ...“

¹ Širok nož za obrezovanje trt.

„Fanatizirani so od duhovnikov. Pustili se bodo rajši vsi pobiti, kot da bi se vdali Francozom. Njihov hriboviti svet, tako podoben tukajšnjemu Krasu, je njihov bojni zaveznik.“

„Hm, zato pa. Ne smejo se kritikovati cesarjeva dejanja, ne tajno, ne javno. Vendar mislim, da bi bilo bolje pustiti ruske tlačane, saj so se komaj pomirili tukajšnji.“

„Vem, Chapotin. Nov koledar je dregnul v sršeno gnezdo. Razen redkih razsvetljenih glav je vsa dežela zoper nas. Le strah jih drži, da ne nastopijo nasilno... Vidim, da lenuhario ti trdoglavi kmetje še vedno ob svojih neštetihi praznikih in sopraznikih, da obhajajo zaobljubljene dni, da hodijo malikovat na gore in griče. Kamniti in leseni kipi, slikane podobe, meni ta babjeverni narod, da ga rešijo francoske nadvlasti! Duhovniki drže s kmeti, jih hujskajo na javnem in tajnem. Baš to poročam danes guvernerju. Zato Vam svetujem, Chapotin, bodite previdni. Ne bi hotel, da pridemo v kak konflikt z bogatim, vplivnim mlinarjem. Tisti redkozobi berač, ki postaja doli, sodi v stolp. Vem, da je obredel v najhujši burji vse vasi. Zaradi miloščine ne, saj ima zavetje v mlinu. Lepo je treba ravnati z Barkini — vendar ne premehko. Duhovnikom je treba stopiti na prste.“

„Toda, gospod komisar,“ se pregane nervozno Chapotin, „potem nastane res vojska po brdih... Narod se je komaj potolažil, ko je smel obhajati svoje bogoslužje in videl, da prisostvujejo vladne osebe tudi maši...“

„Prisostvujemo ceremonijam, da se priljubimo narodu, kateremu so živa potreba, dokler se ne izpremene z izobrazbo njegovi nazori. Religija je jamstvo miru, reda. Ker ne stoji trdno prestol, ki se ne opira nanjo, zato jo je vzel v varstvo mogočni potlačitelj revolucije, preporoditelj Francije.“

„To se pravi: Zatekel se je on pod njeno varstvo. Vendar ni vrnil papežu, kar je papeževega, vendar ni uklonil volje sivega starčka. Borba z neoboroženim prognancem muči cesarja bolj od vojne s Španijo. Že se izpraznjujejo škofijski sedeži, župnije... Papež noče imenovati novih škofov...“

„Vse to izostane samoobsebi,“ mahne komisar z roko. „Prosveta hodi s počasnim, toda gotovim korakom. Kadar bo razsvetlila najtemnejše kote, ne bo treba vidnih ceremonij za nevidna bitja in čuvstva. Človek, velik sam v sebi, ne bo rabil posrednika med seboj in namišljenim bogom.“

„Ne vem, gospod komisar — previsoke so mi Vaše misli. Meni se zdi, da bi bil svet brez religije strašna zmeda, zmaj, ki bi požrl sam sebe. Videli ste sami, kaj je bilo, ko so odstavili ljudje, pijani krvi, Boga... In ženska! Kaj naj jo bodri v ljubezni, utrjuje v čednosti?“

Sladko zasenči tajnikov obraz, prepodi komisarjevo nevoljo. „O Chapotin! Postali ste pobožni? Vem... Vsako nedeljo gledate cvetoči obraz, nagnjen na molitvenik. Dolge rese zakrivajo oči, nedolžnost in mir vladata na čelu. Da, Chapotin... Ženske nas blažijo in kvarijo. Spoštujem prepričanje vsakogar, to veste. Dobe se pa tudi pobožne žene, ki so nestrpne, zmožne sovraštva in krivic. — Dovolj tega! Poročilo na intendanta, tedensko na guvernerja, mora iti še danes naprej.“

Peresa škrtajo, hite po papirju. Chapotin odpira registre, beleži. Vse mora iti kot na konopcu pod Napoleonovo vlado, cesar hoče vedeti najimennitnejše in najneznatnejše stvari. Zdaj odločuje barvo našivov uniformam za postiljone, zdaj odstavlja vladarje... Peresa škripljejo, gube se delajo na komisarjevem čelu. Večkrat mu kane iz peresa, večkrat popravlja, kar je spisal. Ga je li raztresel Chapotin ali pomladno solnce?

Ko je vstopil birič Jaka po pošto, da jo odnese na konju do Zagorja, ga je ustavil komisarjev mig pri vratih. Začuden se je prestavljal od ene pete na drugo, se jezil: Salamensko bo moral poditi konja, da mu ne odjaše verdnara.¹ Kaj takega pa še ne!

Jaše Jaka niz breg, jaše v kilovski klanec. Chapotin se spusti lahkih korakov v dol; bel zvonček ima v gumbnici suknje in za visokim klobukom. Lahkih korakov, težke duše hodi mladi Francoz, na ustih mu je frivolni napev, v ušesu mu zveni pobožna pesem, ki so jo peli Premci v nedeljo popoldne pri rožnem vencu. Pela je tudi Rezika, zdelo se mu je, da spoznava njen glas izmed vseh drugih, tisti lepi polni alt. „Lepa roža, mati Božja, o Marija sedem žalosti,“ je pela in sklanjala glavo pod težo las, zlate avbe in — njegovega pogleda. In zdaj gre Chapotin lahkih korakov, težke duše do ceste pod gradom. Pomlad ga mami k mlinu, mu šepče sladko, da se mu nasmejejo srnje oči — toda neusmiljeno jasni so komisarjevi dokazi.

Izza okna sledi komisar konjiku, sledi pešču. Solnce gre za milost božjo, rahlo se spušča tihi pomladanski večer. Pod sivim grajskim stolpom ščebčejo lastavice, na vrh stare hoje so priletele beloprse srake, kriče, si pripovedujejo novosti o črnosuknjaču kosu, o klepetavem škorcju. Bliža se dan sv. Gregorja — vzela bosta ženo, ženo ljubljeno.

Nebo je zalito s prenežno modrino, prepreženo z belimi ovčicami, v prvem zelenju so brda. Po mehkiem zraku plava glas trnovskega zvona, blej in žvenkljanje ovac, sirov glas oračev, ki priganjajo trudno živino v breg. Bliža se noč, Martin. Pokrila bo vse rane človeštva, pohladi bo pekoče oči blede

¹ Pošta na konju.

ženi v gradu. Zakaj so tako vroče tvoje oči, Armande?

Globoka brazda se zareže v visoko Martinovo čelo: Kaj je Armandi? Vlačí se kot senca, ne potoži zdravniku, ne hčerki, ne stari dojki, se brani zdravil, muči hčerko. „Solnca mi dajte,“ je vzdihovala zimske burne dni, „dajte mi dom mojih dedov, očetova cve-toča polja.“ Revica ima pač bolno glavo... Sicer ne bi mislila vedno, da se vrnejo Bourbonci in da dobi ona svoja nekdanja posestva. To bi bila kri-vica tistim, ki so jih kupili ali dobili. Revolucija je pomedla stare pravice, gorje onemu, ki bi jih hotel poiskati v smetišču! Pa je vendar pot, po kateri pride Armande do dedovega doma. Moderna pot kupčije. Martin de Muossage tudi ljubi kraj, kjer je tekla zibel njemu in Armandi. Njemu v nizki pri-stavi, njej v ponosnem gradu. Približno tak je bil pogled iz gradu d'Auxerrejev kot odtukaj v dol. Tam so se širila zlata polja ob širokem potoku — tu je Reka in na otoku pri mlinu zeleni nežno mlado žito. Vse to budi Martinu sliko čarokrasne sreče detinjih dni. Vzbuja se spomin...

Grof d'Auxerre je boter kmetovega sina s pri-stave, Martinček je igrača, konjiček, tri leta mlajše kontesine. „Kje je Martin?“ vprašuje kodroglavka zjutraj, „pridi jutri,“ naroča zvečer. Po grajskih so-banah gre kot divji lov. Padajo kipi, stekla zvene, preproge se kupičijo. Martin lovi kontesino. Martin jo nosi na hrbtu. Otrok vriska, puli z rožnato ročico Martinu lase, ga podi v skok. Smehlja se trbušati grof boter, dolga suhljata grofica gladi dečkovo glavo, nežno ga ljubkuje in mu vsakčas pravi: „Naš dobri Martin.“

Neki dan pa so mu rekli: „Ti ne boš več divjal s kontesino, prišla je guvernanta, huda madame de Bounette, in Armande se bo morala učiti.“ Morala bi se učiti, pa se ni hotela mala trmoglavka, dokler se ni učil Martin ž njo. Igraje je šlo potem. Martin se je učil radi kontesine plesti, se je naučil branja in jel stikati za knjigami. Iz grajske male knjižnice mu jih je donášala na skrivnem Armande, uhajala je guvernanti in čitala sta v skritem kraju ob potoku stare romane iz viteških časov. Silno sta se razbu-rila otroka in se navdušila za viteško življenje. „Veš kaj, Martin,“ je rekla Armande, ko sta prečitala zgodbe viteza Amadisa, „ko odrasteva, pojdeš ti tako po svetu. Jaz ti dam sulico, meč in ščit iz dvo-rane in moje rokavice, moje barve. Ti se boš boril po svetu za mojo slavo, jaz se te bom spominjala. Jaz se omožim z vitezom, ki bo prišel na glas moje čednosti in lepote po mene, in te ovenčam na tur-nirju.“

„Vitez, s katerim se omožiš, bom jaz,“ je rekel Martin, prvikrat jezen na kontesino.

„Ne, to ne gre,“ je ugovarjala enajstletna ži-vahno, „samo boriti se moraš za mene, saj stoji to vendar tako v knjigah.“

„Misliš, da se bom tepel za žene drugih?“

„Bedak si! Saj si tlačan in jaz plemkinja. Moj je grad in vse v krogu... Plemkinja in tlačan se ne moreta vzeti. Bodi no pameten, Martin.“

„Pa te bom vzel, boš videla...“

Skregala sta se dodobra. Solznih oči je pri-tekla kontesa k dojki in se pritožila čez Martina, povedala vse njegove besede. „Ne maram ga ne,“ je cepetal otrok z nogami. Dojka jo je umirila in še tisti dan je imela grofica konferenco z možem in odgojiteljico.

„To ne sme več vkup,“ je rekla madame de Bounette. „Zdaj se kregata, pa kmalu zopet poišče Armande Martina, in prevelika sta že...“

„Parbleu!“ si je gladil grof trebuh, „kdo bi se spomnil kaj takega... Fant mora nemudoma odtod. In daleč. Diable! Menil sem, da mi bo nadomestoval starega Žana, da bo dober, zvest sluga. Toda hm... Zdaj mora proč... Pa se vrne lahko, kadar se omoži Armande in pozabita oba teh otročarij. Daleč mora! Aha! Kot nalašč! Kaj se ni dopadel Martin lani tako zelo staremu chevalirju de Briscote? Prosil me je zanj. Tja ga pošljem začasno. Izobrazil se bo za finega sobarja pri Briscotovem Pavlu, ki je tako spreten v spletnju kit, svedranju in prašenju, in jaz bom imel pozneje izvrstnega sobarja, kadar bo izgubila Armande viteza Amadisa. Tako,“ je segel grof v srebrno tobačnico in ponosljaj zadovoljen. „Vidiš, Blanche,“ je dejal ženi, „vsa stvar ni vredna tolikega hrupa.“

„Ni vredna!“ se je prekrizala grofica. „Nič ne misliš, v kakem času živimo. Tlačan in meščan dvi-gujeta ošabno glavo, tlačan in meščan iztegujeta roko po plemiškem grbu. Vse postaja mogoče. Čitala sta od predrznih činov neumnih viteзов... Tudi Armande mora proč. V Saint Cyr. Tam se izobra-zujejo hčerke najboljših rodbin. Potem zaroka in poroka... Iz najboljše rodbine dobimo hčeri moža in vse je pri kraju.“

Martin se spomni, s kako besnostjo je čutil in spoznal prvič brezdna med stanovi. Ni jedel, ni pil, ni odgovarjal dobri materi, bil je tepen od očeta za predrzne besede. Tak greh!

„Bič si zaslužil,“ je nosljal grof boter. „Vitezov kmetov ne potrebujemo, pač pa dobrih slug. Nera-d te pogrešam, Martin,“ je končal resno in stisnil dečku zlat v roko: „Bodi priden, Martin!“

Bilo je!... Ponosno se nasmehne Napoleonov komisar. Tako so ločili tlačana od plemkinje. Slepí ljudje so hoteli preprečiti, kar je bila sklenila usoda — in so uglasili tako sami tlačanu pot do kontese.

VI.

Pod mlinom se deli Reka v dva rokava, obliva majhen otok, last Mihčevih. Nova brv vodi nanj od travnika pod cesto. Na otoku zeleni ozimina po ravnih ogonih, po izprašenih njivah zraven nje vlečeta oralo rejen konj in debeloglav vol. Lemež reže globoke brazde. Volar priganja, stari ata premika zagozde na drevesu, ravna klešče na desno, na levo. V črni prsti razorov se krči izpodorana golazen, preplašena od belega dne. Pa ne dolgo. Krilati redarji narave oblete orača, poberejo z urnimi kljuni mrčes. Stari orač pokima ptičem: „Le potrebite, živalice božje, nesnago,“ in pogleda izpod vehe klampastega klobuka belo na grad. Mladeniški ogenj zalije starcu upalo drobno oko; košate obrvi, vela lica zatrepečejo; kljukasti nos se povesi še bolj na visečo spodnjo ustnico: „Modro je Bog vse uredil. Ptice je ustvaril, da trebijo zemljo mrčesa, ljudem je dal moštvo, da branijo svoje poštenje. Prišel je nadležen mrčes v deželo — kdaj, kako se ga iznebe deželani?“ — Drevo se pomakne na levo, poskoči. „Les, les!“ zavpije gospodar na živino, zarentači nad hlapcem: „Zlomek te vzemi, brcajs ti nerodni! Kaj ne vidiš, oslika, da sili konj na levo, vol na desno? Les, Francoz, les!“

„Ne gresta vkup francoski konj in kranjski vol,“ se zareži širokousti volar in si potegne z odpetim rokavom po potnem čelu, švrkne z bičem po rejenem rjavcu. „Le počakaj, mrha, ne boš žrla dolgo našega ovsa, kajne, ata? Saj pravijo, da poberejo izposojene vojaške konje, ker bo velika vojska. In zato moram rediti to objestno mrho?“

„Seveda. Ko je razdelil prejšnji guverner Marmont vojaške konje po deželi, da se je rešil skrbi in stroškov zanje, smo prevzeli konje s pogojem, da jih vrnemo v dobrem stanju ali pa nadomestimo z drugimi.“

„Znajo Francozi, znajo. Da jim priženeš zdaj suho mrho! Škoda za oves, ata. Več škode kot dobička imate od kupčije s hlačarji. Dvakrat je prevrgla mrha voz. Plesalci, skakalci, nemarniki so konji in gospodarji. Šimen pravi, da bi tisti pšeničnik gori skočil pod Rezikino okno — ko bi...“

„Hrani si sapo za zadnjo uro,“ se vzravna ježno gospodar. „Kdaj še se je vtaknil hlapec v gospodarjevo hčer?“

„I nu, i nu...“ Mrmra v zadregi volar. „Šimen je dejal zato — ker se vozi pisar zmeraj okrog nas... In da bi prišel ponoči, naklestili bi ga, pri moji duši!“

„Koliko jih pa imaš, jezičnik,“ se obregne stari in premakne zagozdo. Globokeje reže lemež, odkriva črno prst, reže živote črvom. Tako se reši

tudi Mihec vsega, kar se ustavlja njegovi volji. Stari nam navadam, staremu poštenju ostane on zvest. Taka sta vnuka, hvala Bogu. Tone je šel rajši v Gradec v nemško šolo kot v zloglasno francosko v Ljubljani. Grga bi prestopil lahko v francosko vojsko ali ostal doma in delal, saj vabi in kliče Napoleon Ilirce domov; toda Grga sovraži tujo vlast, se bije rajši v Španiji zoper Francoza; a kadar bo slišal, da se spominja stari cesar Kranjcev, tedaj pride. Tak je Grga, korenite besede, možatega dejanja. Bolj mehak je njegov oče. In sneha — ona bi gotovo rajši videla sina doma. Joče, vzdihuje. Modra žena, umna gospodinja. Ni madeža na njenem poštenju. Toda vnukinja Rezika se ni vrgla po materi. Žive oči ji beže rade za fanti, ne diši ji toliko molitev in pobožen pomenek kot prazen pogovor z beračem, razposajen smeh družine. Oj to dekle! Možiti jo je treba čimprej. Najprej je začela učiti branja norčavega hlapca, potem je privabila Jurjevega iz Učel, pravega snubca res! Dekline gledajo samo na gladko polt. Pošteno ime, to je vse. Jurjev fant ni napačen. Grga ga ima prav rad, držal bi zanj, da je tu. Ali kaj pomaga, ko je madež na hiši in ni posest preobširna! — Premoženje, pošteno ime, to je pri Kručinu v Postojni. Na Veliki ponedeljek se hodi na ogledi deklet. Kručin je prišel na Mihčevino. Vprašal je, kako živina, če je naredila jesenska povodenj dosti škode, in povedal, da je letos obilo miši, da bo slaba za žito. Vsi so blagrovale Reziko. In dekle ni tako prazne glave, zažvižgalo je, zapelo, se nasmejalo postavnemu snubcu. Pa ti prinese sam vranič Francoza! Dekle je obmolknilo, se kuja. Pri zlomku! Da se ni treba ogibati sitnosti, pokazal bi jaz temu belolascu, kako se mlati ob Reki. Dovolj sramote so nam naredili. Vzeti naši hiši županstvo!

Izorana je njiva. Hlapec poda gospodarju koš z zrnjem in gre po brano. Stari ata vzame prgišče rahle črne prsti, jo pomeša z zrnjem, šepče: „Blagoslovi, gospod Bog, to slabo zrnje, da vzklije tebi v slavo, vsemogočni večni Bog“ in se loti prevažnega dela setve, ki sodi in se spodobi samo gospodarju. Možakar se razkorači, stopi poln važnosti po njivi, meče zrnje od desne na levo. Vesele priletajo ptice, toda že prihaja hlapec z brano, zavlačuje zrnje. Prijazno gleda sonce starega sejalca, ki se spominja, kolikokrat da je že zaupal zrnje materi zemlji in spravil zlato klasje. Trudna sta hlapec in gospodar, ko jima prinese Rezika predjužnik. Stari ata sede pod veliki hrast, ki je bil že ravnitako debelega debela, ko je bil on mlad fant, odreže sebi in hlapcu kruha, pogleduje zadovoljno njive, izprašuje vnukinjo. Ponižno, toda kratko, neveselo odgovarja dekle in rada pobere ostanke, rada hiti iz bližine ostrogledga deda, gre sklonjene glave preko

brvi, postoji: Bil je vihar, podrl je staro brv, ne-prehodna je zijala globoka struga. Zdaj je, kot bi ne bilo nikdar tiste grozne noči — tu nova brv, tam nova brv. Škoda pri mlinu in žagi poravnana, pozabljena. Pozabi ona kdaj viharja, ki ji vznemirja srce? Nikdar! Bilo je, Rezika. Iz otroka si postala nakrat razumna žena. Zdaj bi rada, rada nazaj v vrt neznanja. Bridko je spoznanje življenja ... Zato so tako potlačeni nagubani starci ...

Priletajo ptičice po mladih sočnih vejah, pozdravljajo. Rezika jim vrže drobtinic, jim toži: Oj ptičice, ne veste ve, kaj je gorje. Ve se ženite, ptičice, po volji drobnega srca. Da bi bilo tudi meni urno perje, lahka krila, odletela bi deklica. Tja, kjer ne dajejo mladenkam brezsrdni roditelji starega moža. Vsak me blagruje, ptičice, a meni je hudo, pre-hudo ...

„Grga, Grga,“ ščebečejo ptice, „kje je Grga, Jožina? Grga, starejši brat, prihodnji gospodar, Jožina, berač, mož modrega sveta?“

Odmaknil se je Jožina komisarju, ptičice, nesel list na Reko. Brata bo iskal list v daljni Španiji, nesel bo sestrine tožbe do njega. Grga je dal Jurjevemu besedo, da bo držal zanj — Grga naj pride. — Zdaj hodi Jožina ob morju, prosi božjega daru, vprašuje mornarje po Grgu, poižveduje, kaj govore po širokem sinjem svetu. Ali pode tudi tam matere mlade deklice od sebe? Kaj ne delam, ne ubogam? Vendar me pode — o mati!

Ej ni to, lepa mlinarjeva hči, zažvižga prešerno kos, jo gleda z drobnim očescem. Ej šla bi ti rada — ne v Učele, ne v Postojno, šla bi ti rada — v beli grad — v sinji svet. Lahkih korakov, prijetnega obraza se spušča Francoz raz Prem. Hiti proti mlinu, lovi ob Reki, te moti v delu — te moti — greh je to — pri molitvi na svetem kraju.

Kot v snu si, dekle, prebudi se! Otresi se praznih želja. Hodi pisar ob mlinu. Se ozira, čaka na pri-jazen glas. Čast je kmetu, če pride gospod v vas. Pa naježi se stari ata, izogne se ga mladi. Mati se obrne na pragu. Hlapci si namigujejo, dekle prevze-tujejo. Še pes renči in cvili ...

Vem, kosek, vem ... Grdo je žaliti tako božjega človeka. Mnogo, mnogo bi mi povedal gospod iz gradu in rada, rada bi poslušala. Povedal bi mi ču-dovitih stvari, nikdar mi ne pove takih star vdovec.

Čudno šelesti po mladem, še golem drevju. Vse se napenja, poganja, vse sili v življenje, človek mlad pa naj se odpove sreči. Pomladnega dne! — V takih mislih pride Rezika na trato pred vrtom. Tam jo prebudi glasni pozdrav perotnine. Prizibljejo se gosi, prilete golobice, prišetajo se petelini, prihite kokoši. Ej živalice srčne moje. Ve boste pogrešale Rezike, ve, samo ve ...

Rezika vzame rešeto raz vrtni zid, siplje polne prsti zrnja, se razgovarja z živadjo. Ne mudi se ji v hišo, kjer prede mati, kjer govore samo o bali, o sreči, če se posreči. Oblizne naj si dekle vseh pet prstov za takega moža. Haha!

Ves bel od poliske¹ se pokaže Šimen pri za-vori, zagleda deklico, zapoje: „Če si ljubica moja cartana, pojdi z menoj v Mantovo.“

„Sam pojdi, Šimenula. Punkeljček ti povežem, pušeljček ti narežem, hodi, moj fantič, le sam ...“

Jasno zazveni dekličin poredni smeh, prežene za hip otožnost. Saj je presmešna vsiljivost domislja-vega hlapčeta. Pa že stoji bleda mati pri oknu, kliče: „Rezika! Postajaš?“ Velik greh je postajanje pri Mihčevih. Hitro hoče skočiti Rezika, pa toliko da ji ne zdrkne košarica iz roke. Na cesti se je pokazal visok klobuk, svetli čevlji — Chapotin. Za njim se narede med vejami jagned trije jezdec. Komisar, njegova hčerka in postojnski intendant. Deklici vi-hrajo kodri okrog žarečega obraza po dolgi zeleni obleki. Srečna deklica! Ona ne dobi starega moža, zaupno se menita s prikupljivim mladeničem. Blagor gospodi! Od cesarja dobi denarja, od kmeta blaga — lahko živi pisar, komisar, vojak. Zdaj prehite jez-deci Chapotina. On pozdravi nekako v zadregi in nekako osorno mu odzdravi komisar, Andrian se nasmehne hudobno, Mabelle pogleda od Chapotina na Reziko in nekaj spreleti njen obrazek. Dalje hite jez-deci. Chapotin stoji, gleda rožmarin v vrtu. „Rezika!“ udari mati ob okno. „Postajaš, dekle,“ jo pozdravi sedeča pri kolovratu. „Ni navada pri nas. Urno! Zasukaj se, zamesi štruklje. Si pozabila oračev? Slaba gospodinja boš. Usmili se Bog! Le v pohujšanje so nam Francozi. To jezdari, se pači, obrača oči. Ni za nas! Usmili se Bog! Ni dovolj, da nam jemljejo sinove — še hčere nam motijo. Komisarjeva gospa bi lahko zadrževala svoje ljudi gori, da bi nas ne da-jali jezkarjem v zobe. Pa kako bo varovala druge, ko ne varuje svojih. Mesto da pisari skrivna pisma, bi pazila na svojo hčer. Dekletce ima preveč pro-stosti, večkrat prihaja kar sama v vasi, na njive, in fanti nore za njo.“

„Mama ... Gospa je tako dobra, in Mabelle ...“

„Molči. Vsaka žena mora biti po božjem pravu odkrita z možem. Ta pa ima zmeraj kaj. Lilij je hotela od nas, lilij sv. Antona. Menda že ker je njih olje dobro zoper opečenine in cvetje zoper trganje. Pa zakaj jih je dobila naskrivaj? Potovka jih je prinesla iz Trsta. Od nekega imenitnega go-spoda, ki drži s starim kraljem. Zdaj ureja gospa sama vrt, dekle jezdari z moškimi — narobe svet. Ti pa stoj in zijaj v Francoze — da te vidijo stari ata!“

¹ Mlinski prah.

Rada ubeži Rezika materinim besedam v družinsko sobo, mesi, razteza testo. Mati pa pusti brneči kolovrat, šteje klopke navite preje, ki čakajo za vratni tkalca, ogleduje bale platna v skrinjah, kupe prediva. Sto rjuh ji da, manj ne gre od take hiše za tako hišo. Dobro se je namerilo dekletu, dobro in o pravem času, da gre pisarju izpred oči. Pod drug zvon mora. Sicer ni še poslal Kručin starešine na vprašanje, vendar je stvar toliko kot gotova, ker ne odrečejo roditelji — dekleta pa ne vpraša nihče, kaj ve tak otrok, kaj je zanj. Tkalca dobim, krojača, čevljarja. Najlepšo pšenico prihranim, izpitam kapune, gosi. Liska bo imela tele. Dosti bo dela, velik kolač, da se razvesele fantje. Perila, obleke mora biti za sedem let — sramota, če si kupi nova gospodinja prej kaj . . . — Misli in šteje mlinarica, ogleduje platno s ponosom dobre gospodinje. To bo za rjuhe, ono za srajce. Poklicala bi moža, se pohvalila. Pa nekaj ji kali veselje. Drugačni so časi, drugačna mladina . . . K njej je prišel snubit Janez in bil je prvi moški, kateremu je pogledala v oči. A Rezika? Ne daj Bog, da bi dobila nečista moč oblast čez deklico . . . Žalostna je, zardeva, blede. Objela bi jo mati, jo vpraševala nežno, ji dokazovala ljubeznivo. Pa ni navada na kmetih. Otrok naj posluša, kakor razsodijo starejši.

Ko razsoja in ugiblje tako kmetska mati v mlinu, preudarja in premišljuje tudi plemenita gospa v gradu prihodnost svoje hčere, gleda raz grajski vrt za jezdec, ki se pokazujejo in izginjajo na cesti ob Reki. Le jaši, Martin, dajaj Andrianu vesele nade, zanašaj se na moč svojega vsiljenega vladarja. Lilije sem vsadila, Martin. Cveti naj v slavo Buorboncev, v spomin umorjenega nežnega cveta — bude naj v tebi strah. Cvet lilij kliče maščevanje za žrtve Jakobincev. Lilije sem vsadila, Martin. Poslala mi jih je prijateljska roka. In poslala mi je poročilo, da delajo Buorbonci . . . Da čakajo emigranti v Angliji nestrpno vrnitve starih pravic. Da nista pozabila princ Polignac in princesa, nekdanja Armandina tovarišica v zavodu Saint Cyr, svojih prejšnjih načrtov. Pripravljen je Polignac, da izvojuje markizi de Villeneuve vse, kar zahteva in želi od kralja; potrudil se bo, da pozabi Armande v blesku dvora Ljudevita osemnajstega svoje sedanje ponižanje. — Odgovorila sem mu, Martin. Kadar se vrne kralj, naj uporabi princ svoj vpliv na dvoru, da dobi Mabelle nazaj očetova in dedova posestva, katerih jo je oropala revolucija. Uporabi naj princ svoj vpliv, da se razveljavi poroka markize, sklenjena pod pritiskom okoliščin. Blagoslovljena od mašnika, ki je prisegel na konstitucijo, podpisana pri uradniku revolucionarnega odbora — taka poroka ni veljavna pred Armandino vestjo. Tlačan je hotel rešiti svojo gospodarico. Bila je

dolžnost njegova in ne zasluži hvale. Grenko je bilo ponižanje plemkinje . . .

Tako, Martin. Novo življenje v naravi, novi upi v duši, novo gibanje v svetu. Evropa čaka, da se otrese verig, zemlja se jih otresa — in jaz se jih otresem. Cvetele bodo lilije, njihov vonj bo polnil s slavo Francijo in razcvete, ponovi se meni moja mladost, nova mladost, Martin. Nje ne bo temnil tvoj pogled. Zakon dopolnjuje — veže samo ljubezen. Med nama je ni bilo, Martin.

V dolu se pojavi ponosen jezdec. Armande si zasenci oko, gleda samo njega. Ni bilo ljubezni, Armande. Sramota je ta zakon. Pa kaj te peče vest, odkar si napisala pikre besede, kaj ti zavalovi tako sladko v duši, ko leži telo v objemu spanca? Oproščena vezi, željna sreče, beži duša nazaj v raj destinskih dni. Zavalovi zlato polje, zavalovi morje lanu. Izprehajata se vitez in njegova dama. Prekrasni dnevi! Spodila je Armando iz njih raja beseda madame de Bounette. „Diable!“ je rekel papa, ni vedel, kam v taki zadregi, a mama je razsodila: „V Saint Cyr!“

In štiri leta ni videla Codalgisa Amadisa. V zavodu je sanjala o njem, mislila nanj, in govorila mnogo o njem. Dokler se ni namrdnila mala princesa Conelejeva — zdaj Polignacova: „Fej! O kmetu govoriš.“

Ni govorila več o Martinu. Čitala je knjige, videla v zavodu predstave. Vsak tistih junakov je nosil Martinovo lice. In nobena povest ji ni dala več takega užitka kot ona, ki sta jo požirala žarečih oči z Martinom; prepovedan sad očetove knjižnice.

Gojenke zavoda so govorile rade o soprogih, ki jim jih preskrbe sorodniki, o zabavah in svobodi; omožene o ljubezni. Ne o ljubezni do moža. On je le plašč, ki pokriva ženine prestopke. Armande je rdel ob takem pogovoru. Do doma njenega očeta ni bil še zavel kužni dah splošne moralne propalosti, zakon je bil Armandi nekaj svetega. Tovarišice so se smejale njeni neumnosti, dejale, da so taki nazori samo za kmete. In Armande se je spominjala krepostnega Amadisa, Martina. Kaka škoda, da je kmet! Očetov sobar bo. Kako smešno! Vitez, ki se izpremeni v sobarja, ki češe in veže očetovo kito, ga obuva, oblači . . . Kako se mu bo to podalo?

Toda ni ga bilo vitkega sobarja, ko se je vrnila Armande z visokim klobukom na našopirjenih laseh, vzrastla, razcvetela. In žal ji je bilo, da se ne more pokazati Martinu, se ne pobahati, da je nevesta, in osupnilo jo je, ko je slišala, da se šola Martin, da ga podpira chevalier de Briscot, očetov prijatelj, poražen po znanju in vedoželjnosti kmetskega fanta.

Martina ni. Senca je legla na rodni grad, na bujna polja. Izprošena nevesta je bleдела. Radi že-

nina, so menili v gradu. Njega so zadrževali neprijetni, toda nujni posli v Parizu. Vznemirljive novice so prihajale odtam. Armande se je motila s pripravljanjem bale, čakala težko pariških vesti, bledele, sanjala.

Iz teh sanj jo vzbudi novica... Več ni vpraševala kontesa po markiju ženinu. Rдела je, žarela kot roža. Martin je bil prišel! Obiskat roditelje. Kdor bi to verjel...

Neroden, dolg je stal pred njo v zadregi. Objest ji je razigrala srce: Vitez je ostal zvest svoji dami.

Bilo je bilo, Armande de Moussage. Žarelo in dehtelo je vse v poletnem žaru, po čarobnih vrtovih se je izprehajala ljubezen. Pastirska piščal je zasvirala sladko — po polju je zavihral trak širokega slamnika. Martin je govoril o novi dobi, ki podeli vsem stanovom enake pravice, je smešil plemstvo, trdil, da ima tudi on prednike do Adama, ravno tako kot grof d'Auxerre. Armande je stresala glavo. Stanovi enaki? Bog je uredil stopnice na lestvi države. Prazno in grešno je govorjenje o enakosti — nemogoče da se udeležijo... Kontesa je bila užaljena v svojem plemiškem ponosu. Hladno je odhajala markijeva nevesta od tlačanovega sina, a vsak dan so ga iskale zopet željne oči. Dokler ni preplašilo prepelice brušenje srpov, dokler ni privabil praznik požanjkov markija de Villeneuve. Armande je bila prijetno presenečena. Ženin je bil vzor plemiča. Lepoto njegove postave in obličja je povzdigovala izbranost obleke, frizure in kretnje dovršene finese. Gladka beseda, polna duha in prisrčnosti, je dopolnjevala markijevo privlačnost. Njegov sobar je povedal, da premaga marki srce vsake dame, meč vsakega nasprotnika.

Armande je primerjala nerodne kretnje Martine z onimi svojega ženina in se nasmehnila ponosno: Ni enakosti. Po hoji in nastopu, v dejanju in besedi spoznaš potomca odlične rodbine. Naj obleče kmet gosposko suknjo — vendar je in ostane kmet.

V rožnati obleki se je košatila po polju. Ob očetu in ženinu. Oče je razkazoval ženinu polja in gozdove, našteval slavne prednike in — kmete, svojo last. Žanjice so se nasmihale nevesti, težaki so pozdravljali, izpraševali o svoji prihodnosti pri markiju — on pa je motril pozorno kmete. Govoril je o gibanju, ki se širi iz prestolnice na deželo, ki grozi, da preplavi s pogubonosnim tokom vso Francijo, če se ne najde zdravilo zares nezdravim razmeram. Na dvoru so slepi. Zabavajo se in zahtevajo vsoto za vsoto od zapravljalca Calonna. Vedo, da plešejo na vulkanu — vendar plešejo — plešejo na žuljih kmeta, meščana. Maščuje se vse to. Kralj ne spoznava, ni kos položaju.

Pooblačil se je bil marki ob strani mlade neveste. Dobrodušni papa ga je potolažil: „Prečno vidite, prijatelj. Mesta sama, dijaki, te razgrete mlade glave, nas ne zmorejo. Kmet pa je prelen, da bi se navzel novih misli. In kaj ne stoji več bastilja za uporneže? Čutim tudi jaz, da prihaja nekaj neznanega. Vse kaže na to. Zato želim, da izročim čimprej svojo hčerko in svoja posestva v Vaše močne roke.“

Marki je položil roko na meč in poljubil Armandino roko. „Moj največji zaklad, krona mojega življenja mi bo ona.“

O Villeneuve, viteški soprog! Razpršili so se obeti tvoji v krvavem viharju — ti sam si postal njegova žrtev — tvojo ženo je rešil drugi...

Po starem so praznovali požanjke z veselico na dvorišču. Po starem je prinesla najbrhkejša žanjica venec klasja, ga ponudila mladi gosposki, nevesti, želeč ji vsega blagoslova, obilosti; po starem je obdarovala kontesa deklico s srebrnim denarjem, pisano ruto in si dela klasjin venec v plave kodre. Ploskali in zapeli so po dvorišču — marki je ponudil nevesti roko na ples — kar stopi mednje, dolg, neroden — Martin s pristave. Bil je blede, oči so mu gorele kot da bi bil pijan. Venec žarečih rož v roki pogleda predrzno-proseče Armando, pravi: „Klasjin venec pomenja bogastvo — rožni ljubezen...“

Začudeno je stalo vse. „Kaj se mu meša?“ so šepetali kmetje. „Pijan je,“ je rekel grof d'Auxerre markiju. Samo Armande je umela in burno je zalovilo nekaj neznano-sladkega v njej. Mnogo krasnih dni je svirala piščal: „Trsje pokriva nizek dom, cvete roža ljubezni pred njim — pusti, Armande, visoki grad — pridi...“

Amadis! Zvesti vitez! Nikdar nisi, ne boš ljubil druge. O, sladko je biti ljubljen s prvo večno ljubeznijo. Marki, o njem gre sluh, da privlači vsako srce — kolikokrat je že ljubil dvorjan... Drhteča roka je segla po vencu. Nadene si ga, zapusti bogastvo — in bo kraljica ljubečemu srcu.

„Armande!“ Začudeno težko je jeknilo od materinih ust. „Tlačan je pijan,“ reče hladno marki, „izvolite, kontesa...“

Tlačan! Kontesa! Kot bi jo udarile besede po licu. Saj je plemkinja, plemičeva nevesta — in oni je sužnje tlačanske krvi. Pod srdito nogo Armandino so izgubile rože svoj kras. Krvavordeči lističi so leteli po belem pesku — zdelo se je jezni nakrat, da je to srčna kri nerodnega tovariša izza njenih detinjih dni...

„Dajte pijancu bič, da se strezni,“ je klical grof d'Auxerre. Pa hlapci so stali — Martin je odšel ponosno. Njegov zadnji pogled, poln očitja, pa ji je

gorel dolgo v duši. Ni več videla Martina. Izrval je rožni grm pred pristavo in se vrnil v Pariz. Ni več videla mlada markiza drznega tlačana, vendar ga ni pozabila. Na šumnih zabavah prestolnice, v tihem gradu v Vendéji se ga je spominjala, bala. Slišala je, da je postal kolovodja nezadovoljnežev, kričar pravice plebejcev. Bil je navzoč in delaven pri vseh grozotah, ki so bile prišle nad plemstvo, in Armande je mučila slutnja, strah pred njim. In res... Ob uri, ko je trepetala v ječi, ne toliko zase, kot za nežnega, ljubkega otroka — ko je pričakovala vsak dan smrti — se je udeležil njen strah.

Bilo je zvečer. Slabo so razsvetljevale sveče dvorano koncieržerije, kjer so se sešli smrti čakajoči na večerjo in pogovor. Skrbno napravljeni, vedrega lica in duha niso kazali znaka strahu ali žalosti. Smehljaje so se poslavljal, radi so umirali takrat Francije najboljši sinovi. Le ona ni mogla zreti smrti ravnodušno v obraz. Mabelle — kaj bo ž njo? In vselej, kadar je prišel komisar z zloveščo listino, je trepetala, stiskala dete k sebi. Zvečer je bilo. Po dvorani koncieržerije so budile vesele šale neprisljhen smeh. Konvent se je zbral na sejo — jutri odleti temu, onemu glava — zato veselimo se — končuje se komedija... Smeh je pozdravil komisarja, ko je vstopil v spremstvu dveh vojakov, smeh in drgetanje srca... Komisar je razgrnil zloveščo listino, vojaka sta mu posvetila z bakljama, mu razsvetlila obraz. V svečanem molku, ki je nastal, je

slišala Armande udar svojega srca: Spoznala je Martina. Postaven je bil mož s trobarvno šerpo, ponosnega nastopa. Resno obličje ni imelo več sledu mladeniške mehkobe, nadomestila sta jo grenkoba in srd. Vendar bi ga bila spoznala Armande izmed tisočih.

Čital je imena obsojenih. Gromeč, grozeč je bil njegov glas, oko se ni dvignilo. Kot da se boji pogledati žrtve, kot da trepeče sočutje okrog mrkih ust revolucionarja. Čital je — in se ustavil... Kot da je prišel do imena, katerega nočejo, ne morejo spregovoriti usta. Plamteče oko je hitelo po mraku kotov... Trdega koraka je stopil proti trepetajoči... Drhtečim rokam je ušel otrok. Mabelle steče nosilcu smrti naproti — mu objame kolena, se mu nasmeje ljubko. In Martin se sklone ves izpremenjen, pritisne željno otroka k srcu, ga poljubljuje. Kri je na teh rokah — kako sme objemati pristaš rabljev otroka njihove žrtve? „Mabelle! Mabelle!“ Trepetajoče roke so se dvignile jezno, ponosno je premerila markiza Martina. Izpustil je otroka, se vzravnaval, ji rekel sirovo:

„Zenačili smo stanove, meščanka. Pod sramotnim odrom te snubi nekdanji tlačan. Poroka z revolucionarjem reši aristokratinjo.“

„Nikdar!“ je vzplamenela.

„Noč je dolga za premislek in ti si mati,“ je odgovoril s poudarkom.

(Dalje.)

Pomladanski sonet.

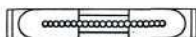
Zložil Alojzij Remec.

Stojiš ob poti... Sveže solnčne trate
v zelenju prvem pred teboj drhté,
škrjanček žvrgoli in ž njim srce
bi rado solnca pilo žarke zlate.

Tam bela hišica te kliče v svate
in okenca zro svetlo čez polje,
kjer njive med stezicami leže
in v brazdah spijo setve še bogate.

Za tabo misli težkih, mračnih dni —
srce s škrjančkom ziblje se v radosti,
se mladih sanj in dneva veseli...

Še kar je v duši skrito ti bridkosti,
poganja kal v teh mladih, svetlih dneh,
a ti obeta samo pomlad, smeh...

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

VII.

Lepo posuta, gladka se vije graščinska cesta od Trnovega na Prem, ob Reki, med grmovjem, pod drevjem. Tako ljubo sije solnce aprilovega jutra, kot da se veseli krasote, ki jo je priklical topli žarek njegove ljubezni, ki je obsul z biseri drevje, grmovje in pisano trato, pokril s čarobno lepoto reško dolino. Sveži, pomlajeni stoje zdaj stoletni topoli, ki so samevali pozimi tako ponosno-vdano v družbi nižjih, golih in otožnih tovarišev ob Reki. Vrbe in gabri, podobe obupa, peli ste zimske dni o sekiri, o sami sekiri in smrti, rogali ste se starcem topolom. Pa zdaj so se odeli starci v novo obleko, začudeno se ozirajo na čudeže, ki se porajajo okrog njih. Mislili so zares, ko je pripihala grda zima, ko jim je iztrgala krohotaje staro obleko, mislili so, da je prišel konec, in zamrl je življenje sok v strahu. Na Reki je pokal led, ob Reki je zvenela sekira. Padali so gabri, debeloglave trdokožne bukve, otožne, stare vrbe; ostali so stoletni topoli. Še se pretaka živa moč po njih, še se čutijo del lepote, življenja, ki prekipeva ob Reki. Oj prijatelji bori, smreke in jelke, resne straže brd in ceste! Krasno se preliwa zelenilo vaše obleke. Pa ne domišljajte si, temnolase lepote; nad vse ljubka je bleda breza zraven vas in prekrasne so cveteče češplje, črešnje drobnice, jabolka lesnike. Cvete grm, cvete drevo, rdeče kapice odpira nežno listje, lipa in hrast, klen in jesen, vse se raduje lepote, se ogleduje v Reki, se stresa veselja. Se stresa, otresa biserno roso. Ona se utaplja v Reki, se pogublja na dremajoči cesti. Zdrkne raz bezgove vejice v odprto čašo ledinščice, žari in blešči velika solza.

Takanje palice, klapanje podplatov, ki se drže samo že za lek brezpetih ostankov obuče, prebudi zamišljene topole. V rosnem jutru prihaja žalostna slika, prihaja naš znanec Jožina. Hlače so v resah, od jankete se poslavlja zaplate, trta drži ostanke obuče, veho na glavi. To bo imela dela Mihčeva velika dekla, ki očedi in zašije berača v zahvalo, da ji prerokuje veliko srečo v zakonu z volarjem. Imeli bodo dela britev, škarje. Jožinu je pokrila brada usta, sili mu v sence. In malha je prazna, žalosten je škant, vse na Jožinu visi, je scfedrano, samo rdeč telovnik zakriva, skrbno zapet, skrivnosti, katere pri-naša gotovo iz glasnega sveta v tiho dolino.

Rosno je jutro, rosno beračevo oko. Zdi se mu, da je bil dolgo z doma. Bilo je v začetku posta, ko je silila pomlad že v deželo in so jo ustavljali mrzli vetrovi. Srečal je grajskega pisarja, ki ga je povprašal po Reziki in mu rekel, ko mu je stisnil par centezimov v roko: „Jožina, ti ga hodila preveč na brda. Ona gori huda.“ Tiste besede je pojasnil še birič Jaka, rekoč: „Salamenski stari krevsač in če-ljustač, ne moreš se držati doli? Ti diši klop?“ V postu je bilo to, zdaj gre na Binkošti, zdaj se je naselila pomlad za stalno v ljubi dolini. Dosti novega je slišal in videl berač, kar se je umaknil komisarjevi jezi, kar se je vdal Rezikinim prošnjam in šel na Reko, da poizveduje o Grgu. Dosti novega je slišal. Polno ponosnega bahanja francoske vlade, jeznih groženj, prerokovanj o njenem padcu iz ust domačinov. Verjel je, kar je želel. Zdaj pa, ko se vrača, da prinese važno novico Mihčevim, zdaj čuti, da je tu močna in trdna francoska oblast. Seničica se skriva pred skobcem, orel lovi jagnjeta, volk ovce, in berač se skriva, da ga ne zaloti žandarm, da ga ne izroči komisarju.

„Zlomek! Jožina! kod si hodil, kod si bil?“ Pri znamenju pod mladimi češpljami na graščinskem travniku ustavi berača Matevž Bitinčev, majhen možicelj v kratkih hlačah, golorok, grablje na rami, ki je imel posebno navado, da je mežikal pri govorjenju, razširjal usta in kremžil ustnice na desno in levo, kar ni pripomoglo posebno k njegovi lepoti.

„I, kod naj bi bil?“ odgovarja berač in njegovo godčevsko razpoloženje se vrača. „Na Reki sem se učil francosko. Za kapetana so me hoteli, pa sem pobral kopita, saj veš, Matevž, da mi voda ne ugaja. In Ančka, tista lepa Ančka „Pri konjiču“ te pozdravlja. Pa kaj delaš, kaj je novega pri vas?“

„Pozdravlja me tista Ančka?“ vleče Matevž usta na vse strani. „Beži, beži, lažnivec. Ti si hodil okoli slabih ljudi in po slabih potih. Povej, kaj je novega? Je res vojska? Travniki pograbit, da veš, krtine. Pa zakaj bo vojska?“

„O ti Jure jurasti. Zato ker žro francoski molji angleško blago. Kaj pa je novega na Premu?“

„Novega? Pasji rep! Jovaninu na Brcah je poginilo tele. Komisar da se je odpeljal v Ljubljano, ker pravijo, da bo neznansko huda vojska. Naši fantje so že šli.“

„Saj sem ti pravil lani — komet je bil, in rep njegov kot metla, krvavordeč. Šli so, Matevž. Na Rusko. Tam je tak mraz, da zebe še ogenj; ena stran lonca vre, druga zmrzuje, tam hodiš cele tedne in ne najdeš božjega človeka, da ti poda požirek vode. Tam so hudi zmaji, čudne zveri.“

„Ježeš!“ stoka Matevž. „Naši fantje! kaj praviš, Jožina, ali pridejo nazaj?“

„Bog ga vedi!“ reče resno stari berač in gre naprej po rosnih cestih. Govoriti o vojski in smrti v tako lepem jutru, kaj ni to greh? In voditi na jezera ljudi v tako lepi pomladi v smrt... O ti šiba božja, drugi Atila, nesrečni Napoleon!

Berač gre skozi vas Bitinje. Na nizkih ognjiščih gore ognji, skrbni, potrni obrazi žensk se kažejo na vratih. „Stric malhar,“ pozdravljajo srajčniki. „Jejs, Jožina!“ kličejo ženske, vabijo berača v zakajene veže. Vsa vas prihiti, vprašuje: Ali je res, da so premagali Francozi Špance in Angleže, ali je res, da je ubit Mihčev Grga?

Mihčev Grga ubit? se čudi Jožina, hoče reči, da ne, in popravi hitro, da je že mogoče. Raznesla je potovka, mu razlagajo. Ubogi Mihčevi! Rezika si bo izjokala rjave očke. Pa se ne joče toliko za Grgom kot zato, ker ne mara starega moža. Dobro zate, Jožina. Zapel boš na svatbi. Šiva se in tke pri Mihčevih, po Binkoštih bo svatba. Pa pravijo, da se vidita rada deklíč in grajski pisar. Kaj praviš, Jožina, kaj bo iz vojske?

Berač se čuti na višku. Dasi ga je vznemirila vest o žalosti Mihčevih in se mu mudi potolažiti jih — vendar ne more pustiti prilike, da pokaže, kako važna oseba da je on, stari berač. Zato maha s palico, stresa sive lase, miga z nosom in obrvmi, ko mu beže laži skozi redke zobe: Na Reki da je govoril z županom, z vojaškim komandantom in s konzulom cesarja Franca, baronom Lederer. Vojska bo huda. Če bo zmagal Rus Francoza, bo huda za nas, če bo premagal Francoz Rusa, bo huda za nas. Vojaški komandant je hotel poslati Jožina k cesarju Napoleonu, da bi bil cesarju prvi svetovalec. Spoznal je, kak ptič tiči v beračevi janketi, kot je to spoznala svojčas Marija Terezija. Pa cesar Napoleon se spravlja na Rusko in tam bo mraz. Zato je ušel Jožina iz Reke in se umikal po potu žandarjem, ki so ga hoteli peljati po sili v Pariz. Naj ne pove nihče Premskim, da se je vrnil berač. Škratno obleko bi nosil lahko v Parizu, svilen na Reki, pa je rajši raztrgan med Barkini. Avstrijski konzul mu je naročil pri slovesu pozdrav do Barkinov. „Ne bo dolgo,“ je dejal, „ne bo dolgo, Jožina, pa bova zapodila francoske komisarje in žandarje.“ Mogoče je res, da je Grga ubit. Angleži so oblegali pod svojim prvim generalom Wellingtonom mesto Bajador. Grga je bil

pod Wellingtonom. Šestega aprila je padel po hudem boju Bajador. Dosti Angležev in Špancev so pobili Francozi — in hudo so se zmaščevali Angleži nad premaganim mestom. Nad Francoze prihaja že šiba božja. Tudi prejšnjemu guvernerju Ilirije, Marmontu, gre trda na Španskem. Pol milijona vojakov, tisoč topov in dvajsettisoč voz vleče Napolen na Rusko. Pa prokleta je, nesrečno bo njih orožje, saj je oropal svetega očeta, sivega starčka. Na Francoskem pa jih je sila takih, ki hočejo imeti starega kralja in se vežejo z Rusom in Angležem. Rus se je zvezal s Turkom, da ga bo pustil zdaj Turek v miru, dokler bo on račun delal z Napoleonom.

Vse jejska, kolne, pritrjuje in občuduje beračevo modrost. Gospodinja skoči k omari, in ko gre berač iz vasi, sta želodec in malha polna. „Lažja polna, nego prazna,“ se reži Jožina, pove še po potu kaj in se bliža okoli poldneva Premu, premišljeva novice, ki jih je čul. Matevžu, nerodnežu, ni verjel, da se je odpeljal komisar, pa se je bržkone res. Hudič ga nesi! Ampak prav. Morda pride tačas Grga. Prav, da mislijo, da je mrtev. Kaj pomaga Reziki bratov prihod? Stari je dal vero — in Bog! kaj se zagleda neumna deklína v Francoza. Hm, joče... Bo že nehala — nehale so tudi druge, ki so imele zaljše fante kot je ta pšeničnik, ki je sicer prav dober človek — vendar je Francoz.

Razmaknila so se brda, odkrila se je dolina. Tam se svetijo urne motike, tam se kolobari dim iz mlinov in vasi po brdih. In na holmu nad Reko, za starim visokim zidom — o srečne oči! Pozdravljena, sv. Helena! Pozdravljena, sv. Marjeta! Jožina se vrača pod domači zvon — težke dni je živel revež starec v tujini. Oj graščina naša! Še groziš vasem? Še si tisti, ravno tisti stolp pri vhodu? Klop, palica, verige... Pa je vendar težko biti daleč od tebe, ljubi, prelubi Prem! O, hudo je beraču in bogatinu drugod. Hodiš, ne prideš do cilja, poslušas in ne slišiš — ješ in se ne naješ. Ni našega zelja, ni naših žgancev, ni našega kruha. Samo riba in olje — in olje in riba in smrad. Tu pa cvetje, vonjava, lepota! Zavriskal bi človek in zapel, tekla na široko graščinsko cesto, na cesto, izglajeno od kočij in konj, porošeno od potnih kapelj tlačanov. Oj, trd gospodar si, grad! Premerjen je vsak korak, pretehtana vsaka beseda. „Kje si bil? S kom si govoril?“ Izpraševali bodo, če ga dobe, starca berača. Če jim ne odgovori po volji — v stolp ž njim! Če je posebno sumljiv — v Ljubljano ž njim! Tam je zaprtih dosti njih, ki ne vedo prav, zakaj. Čeljustili so se. Premalo so kadili Napoleona, guvernerja, žandarje, komisarje, delegve. Oj Jožina, pripravi se. Bolj kot komisarja, kadar se vrne iz Ljubljane, sprejemljejo tebe. Jožina je prišel! bodo vpili po Premu

— in težko se izogneš žandarjem. Pa le naprej, da izvedo Mihčevi. Joy, to se bo veselila mati in bo zarobantil stari ata! In ko se izprazni malha novic — nazaj na Reko, da počakaš Angleža, ki pripelje Grga. Oj fantje smo mi ...

Jožina pomakne svojo veho na stran, hoče zavriskati. Pa glas mu zastane v grlu. Pomagaj, sveta Marjeta, patrona grajske kapele! Črno polta, grdogleda stojita premska žandarja pred njim, se režita hudobno. Mislita si pač: Zdaj te imamo, potepuh!

Berač si hitro izpraša vest. O večkrat, da bi ne bil tako, je razdražil žandarja z osoljeno šalo. Bilo je pri Jeri, in jemala sta na ljubo beračev in drugih pivcev zasmeh. Zdaj pa se pregleda tvoj rovaš, Jožina, zdaj se držita tadva, ko da bi bila izmed tistih, ki so križali našega Zveličarja — čast in slava mu bodi na veke vekov amen!

„Carte de domicile¹, passeporte²,“ se zadereta žandarja. Jožina sede na kantonski kamen. Kdaj še je jemal berač karto, ki stane 76 cent. in se mora dati podpisati vsak mesec komisarju! In čemu karta, da bi hodil po domačem kantonu, ali pas, če gre v drug okoliš. Pas stane pet frankov, Kočevarji, grešniki, ga dobe za en frank, berač zastoni. Toda čemu vse to? Berač nosi vedno, vsem vidno svojo domovnico — malho! — Hudomušno pošili Jožina na moža postave in jima pomoli malho, napolnjeno z različnimi božjimi darovi. Žandarja vzrojita: „Tak beračon hoče imeti sluge velikega Napoleona za norca — ti nimaš karte, potepin? Le počakaj! Povej, kod si hodil, s kom si govoril?“

— Le korajžo Jožina! bodri berač sam sebe, jemlje škant z rame in poje: „Revež sem star, hodim po svetu kakor čebela, od božjega pozora do solnčnega zahoda ...“

„Ne delaj se nedolžnega. Preko meja hodiš, prenašaš poročila.“

„Na Reko sem šel, da se naučim igrati ‚Le marche du Grandé Napoleon‘. Zložil ga je Chirmer, saj vesta gospoda, pri drugem regimentu lovcev je. Na Trsat sem plezal, da izprosim cesarosti, zdrav naj bo! srečo na vojski. Pa sem videl, naj me oslepi sveta Lucija! Sem videl zavrženo dušo na oltarju sv. Mihaela, ki je čisto taka kot gospod vodja. Pa sem prosil Boga, da ne dene dobrega gospoda na sodni dan med kozličke na levo stran.“

Gospod vodja ni razumel prav vsake besede, vendar je posnel iz beračevega pogleda, da se norčuje Jožina še vedno iz mož postave. Zato je segel po ovratniku beračeve jankete, stresel z močno roko starca in vpil: „Po svojem kantonu se zveraj, nisi

vzel dovoljenja pri komisarju. Čakaj, vas že naučimo! Ta ne ve, kdaj je rojen, drugi ne ve, kako mu je ime, kje je doma ... Allonc! Z nami!“

Naberačeni drobiž v beračevem žepu je žvenketal, strune na škantu so jeknile, Jožina se je pa kremžil in prosil: „Pustite me za voljo božjo! Nikomur ne prizadenem žalega — pustite me, žal vam bo! Pomagaj, sveta Marjeta!“

Hitro je uslišala patrona grajske kapele berača. Kot vihar je pridrvil po cesti jezdec. Morda kurir, ki nese važen ukaz guvernerjev? Ne, tako ne podi konja ukaz službe, tako hiti samo ljubezen. Zasvetijo se epavlete, vihra bel plašč, črna griva. Konj in jezdec sta izraz nepremagljive sile, ki vzbudi vsako pomlad novo lepoto in življenje, ki rodi velike misli, ki ustvarja, ohranja. „Intendant!“ vzklikneta žandarja in se postavita v red. „Intendant!“ reče veselo berač, dvigne roke in kliče: „Bog ohrani mademoazelo v gradu!“

Rosa blešči v Andrianovih kodrih, vlažne, zamišljene so njegove oči. Sladek spomin, pričakovanje je v njih. Kar ga prebudi lesk bajonetov, ga kliče proseč glas, ki blagoslavlja ime ljubljene deklice. S krepko roko ustavi Andrian mahoma konja, stisne obrvi, ko spozna, kaj se godi, z zapovedujočim glasom zahteva pojasnila. Vodja poroča, intendant se igra z bičem, tenki prsti oprijemajo nervozno ročaj, okrog pesniških ust se seda nezadovoljnost, prezir: kaj mislita žandarja, da ju priporoči za tak slaven čin guvernerju, da dobita dekoracijo od cesarja? Berača zlostavljati, ki je klical Mabellino ime, ki ga obdaruje vedno rada preljubezniva ... Andrian de Varburg dvigne glavo, premeri oborožena moža:

„Znana mi je, gospoda, vaša vnema v cesarjevi službi. Polovili smo roparje, vtaknili potepuhe v vojaško suknjo. Godce, ki vedre dušo tega preprostega, dobrega naroda, berače, ki se obračajo na usmiljenje lepih duš, onemogle starce — te pustimo, ti ne škodijo nikomur. In,“ se nasmehne Andrian ljubeznivo, „je tudi res, da je malha potna pravica beračev, malhi je odprt svet — zato naj le gre berač svoboden za svojo zastavo.“

„Bog Vas blagoslovi — koder bom hodil in šel — povsod bom molil, da povrne Bog tisočkrat Vašo dobroto, da varujejo vsi svetniki in mamka božja mademoazelo.“

Tako je hitel vesel berač in poljuboval rob Andrianovega plašča. Žandarja sta se pooblačila in vodja je opomnil drzno:

„Dovolite, gospod intendant — gospod komisar je ukazal ... Berač je sumljiv ...“

Andrian ga premeri: „Slabo smo zapisani v srcu Ilircev, če se moramo bati starih beračev. Na moj ukaz! Allonc! Eu marche!“

¹ Domovnica.

² Potni list.

Pozdravila sta in koračila po vojaško proti Premu. Plemenito nevoljo na lepem obrazu, je gledal Andrian za njima in vprašal prijazno berača, kako sta ravnala žandarja z njim, ga pomiloval in mu vrgel svetel frank. Ko je že oddirjal, je držal Jožina rosnih oči frank v roki: „Naj me vzame zlo-dej,“ se je zaklinjal sam sebi, „če ni škoda, da je Francoz! Niso vsi Francozi pasji, temu gleda do-brota kar iz oči. Daj ti Bog stotisoč sreč s tvojo lepo deklico!“

Blagoslavlja se je bližal berač Mihčevemu mlinu. Ni slutil, da pomaga ravno on, da pride velika žalost nad mladega intendanta. Ko je zvonilo poldne, je stopil berač skoz kolono¹ obzi-danega dvorišča pod porton,² se prihulil do dru-žinske hiše in vzel škant raz ramo. Prisluskal je hip, se nasmejal zvito, ves nekdanji Jožina. Notri je šumelo kot v panju čebel. Lesene žlice so udar-jale ob skledo, dišalo je po žgancih z ocvirki, po kislem zelju. Govorili so seveda o vojski, omenjali tudi Jožina, molčali o Grgu, da ne slišijo gospo-darjevi, ki kosijo v atovi hiši. Berač je širil nosnice, požiral vonj moke, jedil, se spomnil, da hite notri jeziki pa tudi žlice — in udaril z javorjevimi pal-čicami po škantu in zapel: „Bom molil sveti oče-naš, kakor ga je molil Jezus naš. Marija Devica je sanjala . . .“

„Ježeš! Jožina!“ se je dvignil notri po hipnem molku glasen hrup; železna vrata butnejo narazen, radovedni obrazi, mastne žlice obkrožijo berača, ženske in moški ga obsujejo z vprašanji. Tu je tudi klepetavi škilasti čevljar iz Kilovč, modri tkalec iz Zagorja, mojškrcia iz Bistrice, in vse kriči: „Jožina! Jožina!“ Na tak šum se pojavita na pragu gospo-darjeve obednice gospodarja, ki bi sicer ne vstala od kosila, tudi da pride sam francoski komisar v vas, bolj počasi pride bleda gospodinja, deklici. Vsi so pobiti. Berač pogleda po vrsti obraze, v katere je vdihnili grozna novica pečat žalosti, dvomov. „Je mrtev — je res mrtev Grga — veš kaj, Jožina?“

Nepopisno velikega se čuti Jožina. Kaj mu ni rekel ta gospodar, da naj se ne vtika berač vanj? Zdaj pa vidi rad, da se vtika, prerad! Na nemo vprašanje gospodinje odgovori s tolažilnim mežika-njem, z migljajem, da ve dosti, pove pa pozneje. Nihče ni omenil Grga. Vendar so ubežale sence od Mihčevih, se skrile pred pomladno lučjo v temne kote velike obednice, da počakajo tam ure, ko se vrnejo v srca in lica.

„Rezika,“ zapove gospodinja, „daj Jožinu krož-nik, danes bo jedel z nami.“ Rezika odpira veliko

omaro za posodo, družina zija okamenela na dolgo mizo v obednici in na berača. Še nikdar se ni sli-šalo kaj takega! Berač z gospodarjem pri mizi! In tudi Jožinu se zdi preveč te časti. „Bog vam povrni, botra Mihčeva,“ pravi. „Res sem že jedel z gene-rali in benečanskimi plemenitaši, tudi z našim svetlim knezom, gospodom Porcia, Bog ga ohrani! Pa tega je že dolgo! Zdaj jem najrajši, kot tista prevzetna grofica, na koščeni mizi, na lastni mizi. Haha! Botra Mihčeva, na Reki so se mi delale skomine po vaših žgancih — daj mi jih, Rezika, preden požro te grdobe vse, žgancev in zelja mi daj.“

Jožina, navihanec, hoče deliti svojo čast in be-sede med družino in gospodarji, pa sede na prag med obema sobama, je in govori. Čudne zmesi resnice in laži je razkladal, da je strmela družina in sta se nasmihala resna gospodarja. Izginili so med-tem žganci, družina je naslonila lakti na javorjevo mizo in zijala v berača, ki je postal na Reki tako imenitna oseba. Še Šimen mu ne zabavlja danes, saj ni revež sploh več tako glasen, kar se moži Rezika.

Gospodinja pogleda starega ata. Mož vstane, se prekriža, giblje viseče ustnice, vela lica. „Dovolj je čenč!“ reče po molitvi. „Vi drugi na delo, Jožina, tu imaš kozarec vina, povej, kar veš, pa ne lovi muh!“

Berač pripoveduje, gospodarja potegujeta črno kapo na ušesa, mati, sestre se zasolizijo. Da, sam Bog je dal, da je dobil Jožina Stiva, da se ne to-pijo zdaj žalosti radi usodne novice, da se jim užiga up videti po tako dolgi ločitvi ljubljenega Grga.

V krčmi „Na Mlaki“ pred Reko, pri „Barba Franu“, se shajajo skrivači in privaževalci angleškega blaga, pred nosom duanerjev in slavne na-rodne straže, ki naj čuva vse ilirsko obrežje. V tisti krčmi je zmerom godba, ples. Pihajo na meh, na sopelice, udarjajo tudi po slamici, prepleteni z ži-cami. Tam se je bil ustavil Jožina, izpraševal, pil in godel, nazdravljaj v pričo duanerjev Napoleonu, ga klet za njihovim hrptom in čakal, da se pojavi Stivo Ružičev iz Preluke, ki prenaša na brzem an-gleškem korzarju prepovedano blago in je bil od-peljal Grga na Špansko. Stivo, to je junak. Pod to-povi Pulja in Reke, pod puškami narodne straže izkrucuje on bale in žaklje. Naj le pišejo Francozi o bojih cesarju vdane obrežne straže, kos finega sukna je stražarjem ljubši nego Napoleonova hvala. Ljud-stvo po Reki in Trstu je silno razburjeno, kadar požigajo oblasti angleške bale. Ne gre jim v glavo, zakaj da ne pusti cesar rajši razdeliti tako blago med lačne in gole reveže. Ne gre jim v glavo, za-kaj da prodaja vlada vzeto kolonialno blago, ne

¹ Obokani vhod.

² Glavna hišna vrata.

gre jim v glavo, da se mora delati sladkor iz javorjevega soka, iz grozdja, iz koruznih stebel, iz pese. Pripovedujejo, da bo vojska, ker je dovolil rusovski cesar angleškim barkam v deželo in prepovedal francoskim. Pravijo, da bo sežigal zdaj Rus francosko blago, oj, ti popačeni svet! Vse je sito večne vojske in straže po morju, vse je sito francoske, samo sebe hvaleče vlade.

Neki dan je bilo nabito polno pri „Barba Franu“. Dim se je vlekel tako gost, da se ni videla več debela Mara pri ognjišču, kjer je mrcvarila večne sardele in polento. Duanerji so kvartali, majolike so pele, črni istran je tekkel po mizi. Godci so peli Marmontovo slavo in pivci so pötegovali neskočne: „Onaninanena, krava nima sena.“ Pa ti stopi v tisti dim, na opljuvana tla, gospod iz žlahtnega stanu. Lase namokane, klobuk na tri ogle, škricovsko suknjo, baržunasto, modro, zlate gumbke. Vprašal je oštirja, če je tu kdo, da ga prepelje na Volosko. Počaka naj žlahtni gospod, je rekel oštir in mu prinesel vina. Gospod je le pokušal vino, poslušal besedo in petje, ogledoval ljudi.

Duanerji so odšli. Mož, ki je igral na slamico, je udaril novo vižo. O močni Mantovi, ki je bila čast kraljeva, je zapel, o junaku Andražu, ki je vodil Tirolce in umrl za starega cesarja. Nato je zapihal mehar o generalu Lavdonu in Jožina je zabrenkal: „Kar smo mi brambovci“. In naenkrat so pozabili vsi na Francoze, vse je govorilo in želelo Napoleonu pogin, pelo slavo angleškemu generalu Wellingtonu, ruskemu Aleksandru.

Gospod v modri suknji je stopil k beraču in ga vprašal: „Odkod si ti?“

„Iz Barkinov, žlahtni gospod.“

„Vi Barkini ste jako zavzeti za Francoze?“

„Ubila jih strela, žlahtni gospod!“

„Tako je prav,“ je potrkal gospod beraču po rami in klical: „Vina, za tako besedo vina!“

Udarili so z majoliko po mizi, da so letele rdeče pene pod strop. Tuji gospod je sedel k beraču in izprašal to in ono o komisarju, o kmetih, in se ni odpeljal nikamor. Ko je odšel, je povedal Barba Franc, da je to sam avstrijski konzul, baron Lederer, da poizveduje rad, kako se godi v deželi cesarja Franca, in da pomaga rad vsakemu, ki drži s starim cesarjem in ima kak račun z novim. Dobro je, če ima človek takega prijatelja.

Tisto noč je prišel Stivo. Povedal je, da leži Grga ranjen v Bajadocu, da mu je poslal Grga sporočilo po ujetem vojaku Francozu, kateremu je bil rešil življenje; da želi in hoče Grga v kraj, kjer se razvije vojska zoper sovražnika miru, Napoleona. Stivo mu bo pomagal, da pride in pozdravi na tem potu tudi dom. Nevarno je Ilircu, ki služi pod drugo

zastavo, pokazati se v Iliriji. Kot mornarja pripelje Stivo Grga na Reko, odtam naj ga vodi dobra sreča na dom, preko meje.

VIII.

Še niso zapeli petelini ob reški cesti, še pase danica zvezd nešteto čredo, ko vzbuja speče vasi ob dolenskem Potoku ropot koles. Jakopinov Mene v Dolenji vasi odpre zasenene oči in gleda iz visokih svislj, kako se vleče po temni cesti voz za vozom proti potoku. Eden — dva — tri — cela vrsta... Deset jih je. Na vsakem gorita po dva farala¹, pri vsakem hodi ob velikih konjih trdega koraka voznik. Kolesa se obračajo, škripljejo, pričine se tresejo na močnih verigah, zalite noge konj tolčejo enakomerno gladka tla, voznik z modrim pripasom, klobuk po strani, kamižolo na rami, se ozira na zaprta okna, ne zažvižga, ne zapoje, kot da se boji prebuditi tihoto noči.

Parizarji so. Vozovi, narejeni v Parizu po cesarjevem predpisu in ukazu, da morejo nositi toliko in toliko centov in kvintalov blaga, namenjeni, da prenašajo iz daljne Turčije preko Ilirije in Italije na Francosko bombaž, kože, tobak, velblodjo dlako, drage tkanine. Napoleon je prepovedal Angležu razvažati svoje blago po Francoskem in po morju Francozom vdanih vladarjev. Tam daleč pri Indiji pa ne pusti Anglež, da si Napoleon odvaža prekmorsko blago. Večna vojska je na morju. Zdaj ti ujame angleški korzar francosko fregato — zdaj pokonča francoska brzojadrnica angleški brik. Zato je poiskal mogočni cesar trgovini novo pot, guverner Ilirije, Marmont, jo je izgladil, očistil, naredil varno. Na tržaškem in ljubljanskem trgu sežigajo kupe angleškega sukna. Bogve čemu? Iz Turškega pa pride sirovina, izdelana na Francoskem. Od vozov se plača transito 20 cent. od kvintala dunajske teže, 15 cent. od 100 frankov vrednosti. Zidajo se skladišča, odpirajo gostilne, služijo vozniki, služi dežela. Čudni časi — kdo jih razume? Pa zakaj gredo parizarji nocoj, ponoči v Trst? Sicer hodijo za dne in pridejo na noč tja. Slabo so postregli voznikom pri Pipanu v Jušicah, ker gredo tako tiho skoz vas, ko jih je sicer sama prešernost. Ne vrisakajo, ne robantijo, ne pokajo z bičem. Gotovo se boje strahov v Potoku... Tako premišljuje in premišljuje Mene, dokler mu izgine luč faralov iz oči in ga zagrne nov spanec.

Karavana voz je iz vasi. Vozniki se ozirajo. Za njimi so ostale Jelšane, na griču, objetem od ceste, pred njimi je gozd, ozka soteska, po njej teče ob

¹ Zaprta svetilnica.

cesti potok. Nevaren, pust kraj. Zato si potegne Fernantov Bolte klobuk na čelo, izkuša prodreti tmino noči, gozda in jarka in opozori tovariše s klicem: „Varda!“

„Jožina,“ reče nato polglasno močan fant pri petem parizarju in pogleda na višino voza, „zdaj velja korajža, zdaj pride Krvavo rebro in jelšanski Lah.“

„Da bi vzelo Krvavo rebro zelenega žandarja,“ želi glas z voza.

„Bog te usliši, Jožina, in nas reši Lahov, živih in neživih strahov,“ odgovori voznik.

„Ali si neumen!“ ga poučuje potihem glas na vozu: „Vsak strah je živ. Če ni živ, ne more iti po potoku.“

„Tudi ura gre, pa ni živa — kaj dela Grga?“

„Spi.“

„Varda! Maček!“ zakliče z glasom, v katerem trepeče groza, ki jo čuti korajžni, tepeža vedno željni Fernantov Bolte. Vsem gredo lasje pokonci in vsak las ima svoj kanec: Gozd ob cesti, dom neizpokorjenih, nerešenih duš, stoče, raste visoko. Svit faralov pada na cesto in jarek. Vsem je viden maček, ki se priplazi izpod orjaške smreke, se plazi voznikom okrog nog in jih spremlja tako od prvega do zadnjega. Že leta se klata ta maček ponoči ob potoku, ne prežene ga molitev, pobožna beseda. Udariti pa ne smeš mačka z bičem ali s palico tudi o belem dnevu ne. Gre o tem taka pravljica in potrjujejo jo stari in resni ljudje, potrjuje jo poštar Juri v Bistrici, ki je videl na svoje oči sledečo prigodbo:

Voznika, ki je hotel na Koseze, je ustavljal pri znamenju velik maček. Bržkone ker se voznik ni odkril in ni pomolil za dušo Janeza Rejčevega, ki se je ubil tam. Nekoč voznik obrne bič in udari mačka. In glej! Maček je vzrastel, se razpolovil — nastala sta dva. Ta sta se tudi razpolovila in tako je bila nakrat vojska mačkov tu, ki je silila na voz. Da se ni preplašil konj in oddirjal, da ni klical mož vseh svetnikov in da ni imel svete moči pri sebi, raztrgali bi ga bili jezni mački.

Taka se zgodi večkrat fantom na vasovanju. Nalete na mačka, ga sunejo, maček zabrlizga in v hipu je kup mačkov tu, ki puha, raste, se množi... Samo leskova šiba, če udariš na desno, od sebe, te reši pošasti. Taka je z mački, hudi duh je v njih. Kaj čuda, če trese mrz na naše voznike v taki soseščini...

Maček se ustavi na poti, ki je odmerjena nerešeni duši, zamijavka. Smeh sov odgovori njegovi tožbi, po gozdu hrešči kot bi lomila burja veje, ko

je vendar tako tiha pomladna noč. Veseli se otresejo vozniki in trde, da jih ni bilo prav nič strah, ne za kanec, ne za lekec. Klic: „Varda!“ jih opozori na drugo neprijetnost: Žandarji...

Bajoneti se zasvetijo, grozeč, prodirno zro izpod visokih klobukov Lahov ostre oči. „Tutto in ordine?“¹ vprašata in gresta od voza do voza, pogledujeta, če je prevezano, privezano in pokrito vse po predpisih. „Tutto in ordine,“ pustita parizarje naprej. „Tutto in ordine,“ ponavljajo vozniki prešerno, zapokajo z bičem, zavriskajo, da odmeva iz tihe noči. „Tutto in ordine,“ zakliče hripav starikav glas in krohota je ponavljajo vsi te bogve zakaj tako smešne besede.

Žandarja se spogledata, primeta za puško. Se upajo predrzni kmetje norčevati iz zastopnikov postave in reda? O pač, upajo se! Kaj vse se ne upa ta predrzni, zarobljeni svet, kako nagaja skrivaj in na javnem žandarjem in drugim oblastim, ki so poklicane, da napravijo iz teh zaplankanih ljudi zavedne državljane slavne Francije. Boga bi zahvalil Kastavec in Barkin, da je segel veliki Napoleon s svojimi ukazi in skrbjo v primitivne naprave teh dežel. Par let in vladala bi obilnost v teh kamenitih krajih, koder je lepšala in tolažila doslej revščino neumna zadovoljnost neznanja. A hvaležnost — kje je? Koliko dela je dalo ilirski upravi samo čiščenje gozdov in cest. Skrivali so se v njih cigani, dezertarji, vojaški uhajalci, rokovnjači. Kmetje, meščani so stali v tajni zvezi z njimi. Roparji so bivali v kamniških gozdovih, na notranjski Rauberkomandi, pri Jelšanah, na Mašunu. Največ škode in preglavice pa je delala različnim vladam roparska družba, ki je bivala že okrog štirideset let v lesovih med Puljem in Rovinjem in strašila odtam, stoinpetdeset glav po številu, vse Primorje. Lovili so Benečanje to družbo — pa njih ekspedicije zoper roparje je potolažil denar — in hrvaška meja je bila blizu... Pod avstrijsko upravo so ponehala zasledovanja, roparji so se okrepili, in ko je prišla Istra pod italjsko kraljestvo, se je začel še bolj divji nered. Ker pa so bili celo bogati posestniki skriti udje roparske družbe in so se bali drugi posestniki ovaditi kaj iz strahu pred roparskim maščevanjem, so bili zaman napor redarstva, polastiti se predrzne bande. Ženialni organizator Ilirije, bistrovidni Marmont, je našel leka tudi tej rani. Poslal je redne vojake nad roparje in jih pomnožil z oddelkom narodnih gardistov; tem se ni bilo bati za svoja posestva, ker niso imeli ničesar, a so poznali roparje in njih skrivališča. Vojaki so obstavili nepričakovano vasi, da ni mogla živa duša obvestiti roparjev. Tako so jih

¹ Guarda = pazi!

¹ Vse v redu?

polovili po gozdih in nagla ostra sodba je preplašila druge; dežela je očiščena. — Varnost bi že bila. Njo cenijo tudi Ilirci; drugače pa je, teže je z drugimi naredbami: za javno snago, red in zdravje, ki ne gredo v glavo tem zanikarnim ljudem. Pristojbine, patenti, to jim ne gre. Zakaj ne bi smele zdraviti babice brez izpričevala, zakaj bi se ne smelo prodajati, kupovati, točiti, delati — vse, kakor se komu poljubi? Razlagaj jim! Kot vol zijajo v tebe ali pa škilijo zlobno izpod čela. In potem so pritožbe radi kazni! Za domovnico se ne potrudijo, pisma dajejo vkljub vsem oglasom nefrankirana na pošto, prošnje nekolekovane. Zato je odmerjena kazen tridesetih frankov za nekolekovano listino. In orožje nosijo še vedno radi, vkljub ukazu, da se pošlje vse orožje in strelivo v Novo mesto in Ljubljano; nosijo ga, pa ne marajo plačati pravice zanj, deset frankov. Smodnik najdeš vedno tu in tam v kaki hiši. Kolikim so ga že pobrali in poslali čefu en poudre v Ljubljano. Da bi si že enkrat zapomnili, da smejo imeti pet kil smodnika pri hiši samo tedaj, če izpričajo, da ga rabijo za lov. Da bi ne kadili po hišah zoper točo, zoper coprnice, zoper bolezni, na čast svetnikom — tega jim ne izgovoriš. Zato pa vedni požari, škode. Zdaj pogori mesto, zdaj vas, in zaman so odredbe intendantov za varnost, če jih ne uvaža narod.

Ilirija meji na morje, je ključ nanj. Obrežje mora biti zavarovano, ker križarijo po Adriji angleške jadrnice in silijo na suho s svojim tovorom. Vojaška straža po vsem dolgem in ključastem robu Ilirije bi stala mnogo denarja, bi morala biti gosto postavljena. Po zgledu straže na granici, katere organizacijo je razumel in občudoval maršal Marmont, po tistem zgledu je osnoval narodno stražo Ilirije, ki čuva bregove, menjuje krogle z Angleži; stražo, ki ne stane skoraj ničesar, a izvršuje vneto svojo častno službo. Tako straži ilirijino obrežje dvatisočetsto mož od Reke do Trsta, vse straže od Ilirije do Dalmacije in Albanije je deset tisoč. Treba je stražiti, paziti. Mnogo emigrantov je v Avstriji, v Iliriji. Po morju prihajajo bojna poročila — preko morja se snujejo tajne zveze. Kazen, ki je zadela zaroto Georga Cuodedala, katero je plačal z glavo princ d'Eughien, ne plaši onih, ki ljubijo tmino nereda, ker se ribari tako dobro v njej. Radikalni republikanci bi radi prevrgli od Napoleona postavljeni strogi red. Legitimisti zahtevajo, trde, da bi bil moral Napoleon, ko je potlačil revolucijo in postavil zopet vladarski prestol, da bi bil moral poklicati nanj Bourbonce, edino upravičene vladarje Francoske. Vedne spletke teh in onih silijo slavnega cesarja k strogim naredbam, ki so neljube njegovemu rahlemu čuvstvu. Angleško zlato, angleški vpliv hajska vladarje k

vojski, narode na upor; Ilirci, slepi za svojo srečo in slavo, poslušajo radi angleške podpihivalce, zato je žandarjem stroga dolžnost paziti, da ne pridejo v deželo nepotrebni ljudje, nepotrebne misli.

Na vse to mislita čuvaja postave, ko sledita karavani voz, poslušata krohot vodnikov. Krohot se umika, umolkne, farali izginejo. —

Prvi prameni svetlobe preprezajo nebo, ko pridejo vozniki do Kosez. Petelini po vasi pozdravljajo rojstvo jutra, na visokem parizarju se dvigne razmršena glava, gleda pozorno v mrak, se nagne nad blede obraz, ki gleda iz povoščene plahte. „Grga, zarja poka!“ kliče Jožinov ohripeli glas. Starec se spominja, kako je klical nekdanj s temi čarobnimi besedami, ki opisujejo skrivnost rojstva mladega dne, pred hišo ob reki dečka, katerega pelje zdaj ranjenega naskrivaj v dragi dom. „Zarja poka, pri Kosezah smo, Grga. Te zebe, dečko moj?“

Grga odpre oko, leskeče v žaru vročnice, ne odgovori. Rjavi krasni zvezdi se upreta v nebo, se zamislita. „Kmalu boš doma, Grga,“ ga budi berač. Mladič izkuša dvigniti obvezano glavo, starec mu jo podpre. Radostnogrenko zaigra pod senco dolgih las, slike vročnice se umikajo, misli šepetajo:

— Doma! Pozdravljaš, beloglava čuvarica, visoka Stražica, pozdravljate, gore, sina, ki se vrača v vaše krilo, bojevnika svobode, ki prihaja ranjen, da si pridobi novih moči v tvojem toplem vrelu; da se bo bojeval naprej zoper moloha,¹ nenasitnega dežel in krvi, bojeval do zadnje kaplje. Dom, dragi dom! Ilirija, sen vročih src! Nad teboj plava Napoleonov orel... Ostrokljun, grabljiv. Pa ne dolgo več, moj dom, ne dolgo — in orel povesi mogočna krila... Dom moj! Nad teboj je danica — je upanje. Danica, draga znanka! Na morsk poti, na skalah španskih taborišč si gledala v me, si mi prinašala materin pozdrav. Svetlo si lesketala na tujem, leskečeš v domu — leskečeš materinih solza. Ljuba mati! Tvoje molitve, tvoje vzdihne sem slišal v gromu smrtonosnih topovih krogel. Tvoja molitev je odvrčala od mene svinčenke, jeklo in ogenj. Zdaj pridem, mati, da ozdravim ranjenec ob postrežbi tvojih mehkih rok. Težko si pustila sina — težko ga pušiš... Solze bodo spremljale mojo pot. Tolaži se: Ne jokaš sama, vse matere v Evropi jočejo s teboj.

V dolgih vrstah hodijo, jezdijo. Vozijo topove, orožje, prah. Izbrani so konji, izbrani jezdec in pešci, izbrani so vojvodi. „La Grandé Armée“. Z dušo, prekipevajočo gotovosti zmage, je imenoval Napoleon to skupino odličnih regimentov pod poveljem svetovnoznanih mož. Vsi vajeni zmag! Preplašijo Rusijo? Kasna v besedah, rešna, neukretna, se ne

¹ Ruska proklamacija.

baha, ne govoriči velika Rusija. Plemeniti Aleksander je prevzel nalogo, da maščuje čast evropskih vladarjev, dovolj so se že uklanjali potomci imperatorjev otroku revolucije; predolgo že je svoboda in sreča narodov igračna beseda v ustih Korzijca. Vstaja Rusija, da maščuje narode in vladarje. In ti, Avstrija? O ti geslo bivših brambovcev — ti hočeš biti, vem, hočeš biti: Avstrija za vse! Da reši tebe, je žrtvoval cesar Franc lastno hčer. Na prestol, postavljen nad krvavimi podrtinami, je sedla Marija Luiza. Pri njej stoji senca nesrečne Antoinette. — Francija je mačeha avstrijskih cesaričinj, Francija je ognjenik, ki bruha pogubonosno lavo. Da ustavi Aleksander uničujoči tok, da ga ohladi mrzla moč severja, čakata Franc in Friderik Viljem, čakajo vsi, ki so bili žaljeni, oškodovani po Napoleonu. In kdo ni bil? Kdo ni vzdihal pod njegovim despotizmom? Književnost vse Evrope plazi pred njim — in če se najde plemenit, svobodeželjen duh, ki pove odkrito svojo misel — tedaj se pokaže naše sramotno suženjstvo. Palm — nemški tiskar, ustreljen na Nemškem, na ukaz Napoleonov, ker se je tiskala pri njem brošura, ki drami nemški narod; Stein — umen mož, ki je zidal podlago osvobojenja na Pruskem in bil preganjan na ukaz mogočnega. Niste edini v inozemstvu, ki ste trpeli od tiranstva samosilnika — družijo se vam v Vezelu postreljeni Šilovi častniki, naši postreljeni kmetje v Novem mestu. Pregnani vladarji, oropane cerkve. Prehuda sila rodi odpor. Mar nisi postal nerazsoden, ženialni, veliki Napoleon? Vele, da ne dosejajo več tvoje moči tvojih blaznih načrtov, vele, da je otemnelo brezmejno hvalisanje tvoj um, da ti je vzela višina prestola čisti pogled v nižino. Iskal si vojske, da ponižaš moža, ki ti je bil prijatelj, da ukloniš svoji volji državo neznane velikosti. Veš li, predrznež, ki se igraš s človeškim življenjem, veš li, kake sile izbruhne sever v tvojo propast? Še vihrajo nad Grand' Armée zmagonosna bandera Ostrlenke, Jene, Wagrama; še jo spremljajo orli posnemalca rimskih cesarjev, še hoče biti Napoleon drugi Aleksander Veliki, drugi Karol Veliki. A prvi list je padel pri Eblingenu iz venca tvoje slave, Napoleon — več nisi nepremagljiv. Senca pogube spremlja Grand' Armée... Slovanski bratje! Barbari! Vi rešite svobodo Evrope! — Oddahne se svet. A gorje nam, hlapcem! Naši bratje padejo žrtve naše sužnosti... Kje ste, brambovci? Prisegli ste — zemlja in nebo sta slišala — zemlja in nebo sta priča naše sramote... Ilirija! Lažniv glas te je klical — glas ošabnega Korzijca.

Rahlo priveje od Stražice, stresa rosne veje. Hladeče padajo kapljice na Grgovo vneto glavo, tolažeče mu šušti veter: Pogum! Niso strti vsi značaji — ni uklonjena volja, ni pozabilo srce. Pevce

Ilirije zapoje novo pesem, duh Napoleonov preobrazi Ilirce, da vstanejo nov narod.

„Grga, ali slišiš, Grga? Kako ti je, dečko moj?“ vprašuje Jožina in briše mladeničevo rosno čelo.

„Dol s francoskim orlom!“ odgovori Grga, zapre oči, se obrača nemirno. — „Sveta Marjeta! Gnila mrzlica! Hoditi s tako luknjo v glavi po svetu, to zmore samo Grga. Da bi le čakal že koleselj pri Severjevih.“ Težkih skrbi poln čepi starec na vozu, se ozira na nebo, se križa, vzdihuje.

Mrak je še, ko se ustavijo vozovi pred veliko hišo v Trnovem. Temna so okna, nema vrata. Ko pa potrka Fernantov Bolte, se odpre porton, zazija hlev, živino in človeka čaka počitek. Hlapci sprejajo, vozniki stoje pri Jožinu, ki je zlezal raz voz in vprašuje Severjevega hlapca po Mihčevih.

„Sta že tu oba gospodarja in Šimen. Pokličem, uprežem.“

„Kaj ne pride Grga dol, da se pogreje?“ vprašujejo vozniki.

„Ne more, ne more,“ tarna berač in sili v hlapca, ki pelje konja v hlev: „Podvizaj se, uprezi, da nas ne zalotijo dan in ljudje.“

„Ne bojte se Trnovcev,“ odgovarja hlapec, „nismo prodali duš. Bežite k ognju, fantje.“

Vozniki hite v veliko kuhinjo, majnikova noč je le še hladna, posebno če človek ne spi. V veži pozdravljajo molče temne postave: Severjeva in Mihčevi. „Ne hodite vun,“ brani Grgov oče Severju in njegovi ženi. „Najbolje je, da ne vesta ničesar. Bog vama povrni...“ Onadva ostaneta v veži, Mihčev Janez vpraša z glasom, ki naj bi bil trd, pa se trese razburjenja: „Kako je, Jožina? Kje je Grga, moj sin!“ „Kje je Grga?“ ponavlja mehko stari Mihec in se ozira na vozove. Kaj da se ne oglasi nihče v pozdrav? A pač... To je Grgov glas... Kaj govori? „Ljubezen do domovine, čast...“ jeca Grga na vozu. — „Blede, blede,“ šepeče žalostno Jožina.

„Ježeš!“ se oglasi Severka v veži, „rosa je strupena za bolnike... Katra! Katra!“ Zaspana dekla priteče nerada iz kuhinje. „Kaj?“ reče črno. „Hitro po bezgovega listja na ograjo,“ ji veli gospodinja in hiti sama v kamro po bezgovec. „Treba ga bo kar preložiti z voza na koleselj,“ reče mirno stari Mihec. „Držala ga je njegova močna volja pokonci, zdaj ko je doma, ga prevladata trud in slabost.“

„Luknjo ima v glavi kot moja pest,“ hiti Jožina, „tudi jaz sem imel tako in zaradi nje nisem postal general...“

„Pojdi, pojdi, Jožina, in poplahni si grlo,“ odmaja Grgov oče. Tega vedno žejnemu godcu ni treba reči dvakrat. Sede k ognju in se pogreje z vinsko juho. Vozniki se krepčajo z zeljem in rebrcami. Gospodar sam naliva imenitnim gostom, ki trošijo dosti

in plačajo radi, ki prinašajo bolj točne novice kot uradni list. Danes govore le polglasno; vendar se nasmeje zadovoljno: „To smo jih, žandarje! Pripeljati mimo njih Ilirca, ki se je pregrešil na smrt zoper Napoleona! Saj so ustrelili dvanajstega aprila v Trstu mornarja iz Lesine, ker je bil na angleški ladji. O, kako veselje rešiti domačega fanta, fanta junaka, pred temi pasjimi dušami. Ej! Na Španskem so začeli biti hlačarje. Bogve, kaj še pride, fantje! Hude kazni so razpisane za vsakega, ki bi pomagal beguncu, pa Matevž Premru na Ubeljskem se jih ni bal, ko je bil zastavil glavo in premoženje, da je rešil življenje petih avstrijskih huzarjev; tudi mi se jih ne bojimo. Tam kjer govoré in žive drugače, se je bil Grga s pasjeglavci — dušo zanj, fantje!

Berač se otrese skrbi, ki je legla težka na njegove rame, in pravi voznikom, kako grozen je bil tepež za Bajadoc, kako so se zmaščevali Angleži nad mestom. Zgodile so se strašne reči. Grga sam jih je videl — mučili so starce, kradli, zlostavljali ženske. Ah — vojska je šiba božja!

Berač pripoveduje živo, kot da je bil sam v Bajadocu, miga z očmi in brado, maha z rokami.

„Cel Abraham,“ sune Fernantov Mohačevega. „Samo da ni bil Abraham tako raztrgan,“ kima ta. „Abraham je imel velike črede ovac in volov — tudi Jožina ima črede — podobnost je,“ razsodi važno tretji. „Raztrgan ali pa ne!“ udari četrti s kupico po mizi, „z vsemi mazili je namazan berač in nič se ne čudim, če ga je hotela postaviti Marija Terezija za generala. Kvarner hudičev! Če bi imel cesar Franc takega, bi bil premagal Napoleona, če ne z orožjem, pa z zvijačo, in teh je poln stari godec. Pripeljati Grga tako lepo mimo žandarjev... Hahaha!“

„Jožina!“ kliče resen glas junaka te noči. Hitro vstane berač, se poslovi kratko, položi še enkrat prst na usta.

„Dol z Napoleonovim orlom!“ prihaja Grgov klic v kuhinjo. Potem ropot koleslja — tihota. Vozniki se pridušijo, udarijo po mizi, se kregajo. Samo zato, da ne bi videl drug drugega, kako mu je stopilo nekaj mokrega v oči. „Ti strpanski ogenj, ti! Kar iskre nosi v me!“ rentachi Fernantov Bolte in se obriše z rdečo ruto.

(Dalje.)

Mizantrop.

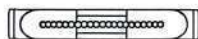
Zložil Leopold Turšič.

Ko namerjam v svet korake,
treba, da poprej pomislim:
Ali grem naj z licem vedrim,
ali grem naj z licem kislim?...

Če pokažem lice vedro,
svet bi sikal: lahkoživec;
če mi bo obraz otožen:
glej ga, kakšen je plašljivec!

Kaj potem bi v svet zahajal,
hrepeneč po dragih bratih?
Nič bi ž njimi ne pridobil —
še raztrgal na podplatih...

In zato med štiri stene
zagozdim se v svojih mislih:
mir imam sladak pred svetom,
svet pa mene morda — v čislih...

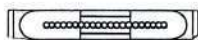

Pesem iz samote.

Zložil Alojzij Remec.

Večer, večer...
In mamica zapira varno dver,
ker sence črne grejo prek polj,
oblaki nepokojni prek nebá
in deco plaši skrit nemir.

A jaz sem sam
prepuščen vetrom in meglám...
Ljubeče roke zame, kje so, kje,
da sencam črnim pot zapro v srce,
pokažejo mi, kod in kam?

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

IX.

Kaj da ste danes tako zelo pridni, Chapotin?“ vpraša z dobrovoljno ironijo premski komisar svojega tajnika, ki se je kar zabil v kup papirja. „Kaj mi nimate ničesar poročati? Čudno, da se ni zgodilo prav nič v moji odsotnosti. Samo o smrti mlinarjevega sina tam doli ste mi pravili. Škoda junaka! A boljše za njegove roditelje. Da je redkozobi berač zopet tu, mi tudi ne poveste. O ta mladost! Vsi so enaki! Prijaše Andrian iz Postojne, da mi poroča, kako je ravnal z mojimi Barkini. Prijaše — prinese Mabelli šopek, ji deklamuje pesem o solncu, mesecu in zvezdah... Vi pa skrivate svoje oko, Chapotin — žalujete z Reziko, za Reziko? — Misli, da ne vidim, da se je izogibal pisarne — Nesrečni zaljubljeni,“ dostavi komisar polglasno sam sebi in razgrne velik zemljevid, „vsi so enaki, ti mladi ljudje.“

Chapotin vzdigne obraz iz papirja, pogleda po strani komisarja; kot da je on kaj boljši! Saj se poznamo. Močno povzdignjen je prišel komisar včeraj iz Ljubljane; sence, ki mu kaze sicer lepi obraz, so se skrile — dokler jih ne pokliče nazaj gospa markiza. Vsi smo enaki, gospod komisar — ni starost ni modrejša od mladosti. Guverner grof Bertrand je priznal komisarjeve zasluge, mu odkril, da ga pokliče cesar skoro na ugledno mesto; on pač pozna in prizna trud vsakega svojega služabnika. Enkrat na potu — se pomakne še više, in gospa, ki prezira službo komisarja malega okrožja, bo uvaževala glavnega intendanta Kranjske-Illirije. In samo za to se gre, možati Martin... Ženska povsod! Nam vsem se dogodi lahko, da premaga ljubezen dolžnost...

Chapotin vzdihne, se sklone v papirje, da mu ne seže prodorni komisarjev pogled v dušo, da ne vidi, česar ne sme videti.

„Sem ga obesim,“ pravi komisar, „ravno prav pada luč na zid in žebelj je že tu. Krasen zemljevid! Kupil sem ga pri Gašpardu Weiβu, ki prodaja knjige in porcelan. To vam je vrvenje v naši prestolnici, Chapotin! Kurirji prihajajo in odhajajo, guverner daje avdience kot kak vladar, Ilirija je Napoleonova ljubljanka. Glejte, kako natančno so načrtane tu vse ceste in reke Evrope. Tu bomo zasledovali razvitek vojne, ki zanima vsakega Francoza, vznemirja ves svet.“

„Seveda!“ kima tajnik iz kupa papirja. Zanima vsakega iz svojih ozirrov. Napoleonovi ljubi zavez-

niki čakajo napeto, če jim da neuspeh francoskega orožja priliko, otresti se predragega prijateljstva. Chapotin se boji neuspeha ne samo kot Francoz — in komisar se veseli v gotovosti Napoleonovega novega triumfa, ker bo porazil tak rojaliste — ponižal gospo markizo. Tako merimo vselej in povsod vsako stvar s svojim srcem — redkokdaj je naše navdušenje za visoke stvari brez te primesi.

„Naj se Vam ne mudi tako, Chapotin,“ pozivlje ga žareče komisar. „Glejte, kako se križajo in vežejo tu pota. Ceste prodirajo gorovja, reke vežejo morja in mesta. Vse služijo naši veliki misiji. Po njih gre nepremagljivi junak revolucije, po njih vodi cesar Francije Veliko Armado do visokega cilja. Evropa ne pozabi strmenja! Napoleonovo ime prežene tmine despotizma preko meja Azije, Napoleonovo ime je baklja, ki razsvetli ves svet s plamenom omike in bratoljubja. Poglejte, Chapotin, ta veliki kompleks dežela! Že sega naše cesarstvo od morja do morja, tu naša Italija, tu dežele zaveznih knezov, ki trepečejo pred malim korporalom, tu žalostna senca mogočnega in svetega rimskega cesarstva: postrizena in ponižana Avstrija. Skoraj vsa Evropa je naša, Švedske se ne bojimo, Turkovo nestalno prijateljstvo se utrdi ob naši moči. A tu — ta krpa v morju — Anglija —. Tam, ob Poljski, ki pričakuje rešitve od Napoleona, ki pošilja zvesto svoje sinove na špansko in nemško bojno pozorišče — dežela neznane veličine, ki se veže preko morja z Anglijo, se ne klanja Napoleonovemu orlu. To kazi zemljevid Evrope... Kaj mislite, Chapotin: Kolikokrat je pač gledal naš heroj tako na zemljevid in se ustavil ob tej črti v nemi jezi... Kako ga umejem, Chapotin, kako ga umejem! Napoleonovi veliki duši mora biti pretesen svet. On vidi narode v tmni neznanstva, babjeverstva, in se čuti poslanega od neba, da reši spono sužnjev, da poruši prestole od Boga danih vladarjev in postavi prestole poslancem revolucije, izbranim od ljudstva.“

„Hm,“ zagodrnja Chapotin in prežene s peresom muho raz čelo. Martina ne ustavi tajnikova hladnost, žarečih oči zasleduje svojo misel: „Kolikokrat je zavidal Napoleon Aleksandra Macedonskega, ki je mlad preletel svet kot vihar, ga razplamenel kot baklja. Posnemal ga je Napoleon. Dežela za deželo je večala njegovo slavo — ustavlja ga samo Anglija in ta Rusija! Ona ga mami s svojim neuganjivim

obrazom, v njej hoče zadeti Anglijo. Poizkušal je biti prijatelj Rusije, a svet je premajhen za Napoleona in Aleksandra, za svobodnega orla in sužensko knuto ... Radujte se, milijoni ubogih mužikov, prihaja osvoboditelj — reši vas verig ..."

"Prinaša mir — poznamo to pesem," zagodrnja Chapotin.

"Kaj pravite, Chapotin? Ah — Vam niso ljubi drzni načrti našega Ahila? Enaki ste našim generalom, ki zapuščajo neradi svoje kneževine, sito življenje. Kaj ne hrepeni Francoz več po lovorikah?"

"Kaj ne želi cesar vedno miru? Čudno res, da mu ga ne dajo oni, ki trepečejo pred njim ... Francija, to je mir," naglašja naš Ahil pri vsaki priliki, in ta njegova želja miru je peta, na kateri izpodsne ... Mir, mir! ... Potrebni smo ga mi in drugi, a kadar deklamuje Napoleon najrajši o miru, takrat se spravlja na svoje ljube prijatelje in zaveznike — in kri revežev plačuje njegove zabave."

Naglo so privrele besede Chapotinu iz ust. Zadržan ga premeri komisar: "Chapotin — cenim Vašo odkritosrčnost, a varujte se takih izlivov napram domačinom. Veste, kako je ožigosal guverner Marmont kritikovanje cesarjevih naredb napram Ilircem, veste, da je spravilo tako kritikovanje d'Auschija ob generalno intendantco Ilirije. Napoleonov uradnik mora biti vsekdar prepričan o globokosti cesarjeve modrosti — ne sme mrmrati, ne poslušati mrmranja — Vi si zapirate pot, Chapotin ... Vi namigujete, da sta cesarju vojska in krvolitje samo v zabavo, a veste dobro, da so bile vse vojske potrebne v priznanje francoske vlasti, veste, kako mučen je cesarju pogled na krvavo polje po bitki, veste, kako skrbi za ranjence, vdove in sirote; veste tudi, da ravno te vojne ni izzval Napoleon, da jo je izzvalo angleško zlato, rovanje rojalistov. Pa naj le skovikajo angleške sove! Kurirji javljajo, da je Grand' Armee že razpostavljena med Vislo in Njemenom, da vriska vsa Poljska našemu orlu naproti, da leti zmageželjan proti glavnemu stanu ruskega cesarja — proti Vilni ... Tukaj sem ..."

Razvnet kaže komisar na črno črto v belem polju, černo pogleda Chapotin. Gorel je, ni dolgo tega, za cesarjeve predrzne načrte, čudovite zmage, zdaj pa je zaljubljen. V hčer najbolj trdoglavega Barkina, moža, ki ima dva sina, ki bi morala v sili pomnožiti cesarjeve bojne vrste. Šel je Regiment Illyrien. Ko zredčijo ruski napadi njegove oddelke, jih morajo polniti drugi ... Že pazijo župani na fante, že jim ne smejo dajati potnih listov za nedoločen čas, že nalagajo roditeljem, da kličejo odsotne sinove, grozijo s kaznijo občinam ... In uradnik, ki ne naznani ubežnika, ki pospeši njegov beg, izgubi službo, prostost. O Rezika, Rezika! Bujni cvet tihe

doline ... Zaradi tebe ... Da bi ne vedel Napoleonov sluga, kar ve!

Tiha je bila noč. Nemir srca ni pustil Chapotina v gradu, in same, kar iz navade, so se obrnile noge na znano pot — na pot hrepenenja. Bil je čas, ko blede danica, brda so vstajala iz mrakovih tmin, Reka se je prebujala. Skrivnostno je velo in šepetalo okrog doma ljube deklince, mlinsko kolo je počivalo še, le voda se je izlivala peneč preko jezua, le javorji so šumeli o jasnih rjavih očeh ... Stal je tam v sladkogrenkih mislih. Kar se odpro vrata skednja, prizidanega k hiši, glava, obvita od debeloglavih kit, pogleda vun, posluša ...

"Rezika! Kaj si čutila mojo bližino, moje hrepenenje? O res je tedaj, kar pišejo in pojo ... Rezika, če je tvoje hrepenenje močno kot moje — pusti trdega očeta, starega ženina, pojdi z menoj! Ozka je ta dolina, omejeni ljudje v njej — širok je svet in zvesto moje srce."

Tako je vzkliknil presenečen iz kipeče duše in skočil k njej. Plaho se je odmaknila, pogledala na cesto, dvignila roke:

"Bežite, ne povejte, za božjo voljo! Kajne, da ne boste?"

Obetal je ... Potisnila ga je pod hram preko ceste. Izpod javorov je prišel koleselj — se ustavil. Tisti prevzetni mlinarski hlapec, ki si upa meriti grajskega uradnika, je skočil raz kozla, odprl naglo vrata skednja nastežaj. Iz koleslja sta stopila oba gospodarja, iz skednja je prihitela Mihčevka. Polglasni vzklik: "Moj sin! Grga!" privrel iz dna materine duše, je osupnil Chapotina, mu pojasnil vse: Grga ni umrl. Oni, katerega dvigajo iz voza, katerega rosijo materine in sestrine solze, je Grga ... Angleški vojak, ilirski podanik — ranjen, bolan ... Za njim berač Jožina, ki vzdihla in kima.

Zaprta so se vrata skednja, vse je izginilo kot sen. Chapotinu je legla težka skrb na dušo. Moral bi naznaniti, pa ne sme — ljubezen je premagala čut dolžnosti. Zdaj hodi ob mlinu. V visoki travi otoka polega obvezani Grga, Rezika prihaja in odhaja po brvi, pogleduje prijazno Chapotina, se mu nasmihava, berač mu šepetaje njen pozdrav. Kolovrati v mlinu, statve stoje — svatba je odložena — negotovo, nejasno upanje visi v zraku ...

"Pošta!" Birič Jaka se postavi po vojaško in izroči tajniku obširen zavitek. Chapotin odpira. Uradni list Ilirije "Telegraf Officiel", uradni list Francije "Moniteur", obširna poročila komisarja na glavno intendantco, katere je vrnil Basseli s svojimi opazkami, poročila zdravstvenega sveta, odlok komisije za likvidacijo deželnega dolga in druge listine. Komisar seže naglo po novinah, da pogleda, kje je že ljubljeni, občudovani vladar sveta?

„Tu je še pismo za gospo,“ se oglasi nekako nerad tajnik — saj mu je naročil predstojnik, da mu pove in pokaže vsako tako pismo. Martinove oči zaiskre. Zagrabi pismo, gleda naslov. Od moške roke! Drznih črt, lepa je ta pisava... Iz Pariza prihaja list. S kom spletkari gospa markiza? Odprl bi... kar peče ga papir na dlani. Odprl bi. Pravico ima kot soprog — kot cesarjev uradnik. Mu brani moški ponos ali — tlačanski strah? Skrivna pisma, Martin, ne prihajajo po pošti, skrivna pisma najdejo skrivne poti. Pusti! Ni vredno razburjati sebe in njo. Zdaj ko prideš na višje mesto in preskrbiš hčerki in ženi ženskema svetu potrebnih zabav in razvedril, uvidi Armande tvojo nežno skrb. — Uvidi... In pride dan sreče, pospeši ga zmaga vladarjeva nad vso reakcionarno svojatjo. — Martin vrže pismo na mizo, se uglobi v „Telegraf“, se razvname:

„Glejte, Chapotin! V bojnem gromu ne miruje Napoleonov organizatorski duh, v daljni Ruski ne pozabi njegova očetovska skrb Ilirije. Tu je dekret, datiran iz Vilne: ‚Decret concernant l'organisation et la compétence des tribunaux Illyrien‘, ki naznanja nove cesarjeve dobrote. Da bi vendar umeli Ilirci cesarja, mu bili hvaležni! Ilirija, na dan! Kličejo Napoleonove odredbe, in dobro je posnel to pesnik prvak tega naroda, profesor Vodnik. Je tudi res! Odpirajo se ceste, širijo se mesta, oživilja trgovina, razširja omika. Prebivalec slednje barkinske, dalmatinske vasi je deležen dobrot francoske civilizacije. Velika je slava našega vladarja! Naznanja jo ponosni uvod dekretov: ‚Nous Napoleon, par la grace de Dieu et par les constitution Empereur des Français, Roi d'Italie, Protecteur de la confederation du Rhin, Mediateur de la Confederation Suisse.‘¹ ‚Kaj, Chapotin? Vsakemu Francozu zaigra srce... ‚Nous avons decreté et decretons...‘ To je slog vladarjev! Haha! Naj le bo užaljen angleški kralj, če mu piše Napoleon: ‚Moj gospod brat‘ — ta: ‚Signé Napoleon‘ je odstavil vladajoče dinastije — odstavi morda še koalicijsko gospodo...“

Chapotin zakašlja, krivi usta in opomni: „Guvnererjev arreté opominja gospodo in tlačane, da bi ravnali že enkrat po postavah, ki so jim le v korist, ker prihajajo vsak dan tožbe od obeh strank. Le tako se bodo uredile razmere v Iliriji. In duhovniki naj govore s prižnic le to, kar spada v cerkev.“

„Vem — vem,“ mahne Martin. „Tu — slava Franciji! je prvi bulletin sedanje vojske. Ta jasnost cesarjevega sloga, ta vzvišenost! Tu odklanja odgovornost za vojsko, pojasnjuje njene vzroke. Velik v vojni, velik s peresom je Napoleon. Čujte Chapotin: ‚Gum-

¹ Mi Napoleon, po milosti božji in po konstituciji cesar Francozov, kralj Italije, protektor Renske zveze, posrednik Švicarske zveze.

binnen, 20. junija 1812. Proti koncu l. 1810. je menjala Rusija svoj politični sistem. Vdala se je zopet angleškemu vplivu. Ukaz zoper francosko blago je bil tega prvi dokaz. Meseca februarja l. 1811. je zapustilo pet divizij ruske armade Donavo.“

Chapotin podpre glavo, posluša, kako dokazuje mogočni vladar podložnikom in svetu, da so izzvali samo Rusi vojno, hoteč ponižati Francijo. Vse je poizkusil, da ohrani mir, slednjič so uvideli Francozi, da mora končati izzivanja samo vojska. „On s'sy prepara.“¹ Garnizija Danziga se je povečala za 20.000 mož, francoska armada se je dopolnila, se ekipirala za vojsko. — Bulletin je še pojasnil, kako so razvrščeni polki, in končal z vestjo: „Cesar je zapustil St. Cloud 9., prestopil Reno 13., Labo 29. majnika, Vislo 6. junija.“

„To je prvi!“ vzdihne Chapotin in si zasloni oči. „In drugi mu sledi,“ vzklikne Martin, čita vneto: „Še je bila senca upanja, da nastane sporazum. Cesar je poslal svojega adjutanta, grofa Lauristona, pred carja Aleksandra. Niti ruski car, niti njegov minister nista hotela sprejeti Lauristona — Napoleon je dal Armadi povelje, da prekorači Njemen. — Tu je že proklamacija vojakom:

„Druga vojska Poljske se je začela. Prva je končala pri Friedlandu, v Tilsitu! —“

„Gospa markiza želi pošto,“ ustavi Manon z oblastno besedo razvnetega gospodarja. Srpo pogleda Martin Armandino dojljo, ki se obnaša proti njemu še vedno kakor proti Martinu s pristave. Pokaže ji pismo. Ona pogleda pozorno pečat, zahteva tudi časopise za gospo markizo. „Počaka naj — uradni listi so za komisarja,“ vzroji Martin. Manon zmigne začudeno z ramo, strese široke pentlje na glavi in gre. Chapotin se nasmehe, Martin hodi jezno po pisarni.

* * *

Na pručici pri Armandinih nogah sedi Mabelle. Tiho in prijetno je v sobi. Sladko dehte šmarnice pred Marijinim kipom, mati in hčerka imata tenko platno na kolenih, pisane niti za vratom. Prt vezeta za grajsko kapelico. Deklica hiti, vbada. Delo odganja ničemurne misli, ji pravi izpovednik, zatrjuje papa. Tako delo mora biti izvedeno s čisto dušo, svari pobožna mama. Tudi ona je hitela te dni, kakor da hoče odganjati nadležne misli, hitela je tudi danes, dokler ni prinesla Manon zanimivega pisma in se repenčila, da se je usodil „Martin“ reči, da naj počaka gospa. Mama je pogledala svojo dojljo, ki imenuje papa samo Martina, in rekla: „Gotovo je gospodu komisarju nujno čitati o vojski.“ Osramo-

¹ Pripravili so se.

čena je odšla Manon, mama je prerezala s škarjami zavitek pisma, pogledala podpis in zardela. Čitala je in zastala, glavo v dlani, odprti list v roki. Zagledala se je v cvetočo lipo pod gradom, sled burnih misli se menjuje na lepem obrazu, trepečejo ustnice, modre črte na beli senci potemne. Kaj je vendar v pismu, kdo je priklical nov nemir v mamičino dušo, ko se je ravno malo popravila, se privadila okolici, postala malo prijaznejša s papanom? Včasih dobi mama naskrivnem list, sežge ga, ko ga prečita, poljubuje tisti dan strastno hčerko, ji obeta bajno lepoticje, knežji stan. Mabelle se nasmija takim obetom, kaj je njej za to. Šopek šmarnic ji je ljubši od draguljev, in papa pravi, da ne prinaša visokost stanu zadovoljnosti srca. Da bi le bila papa in mama srečna, tako dobra da bi si bila, kot so si zakonski tu. Enega duha in srca. Skupaj žive pod nizko streho, združeni v delu, v molitvi, skupaj uživajo zadovoljno kruh siromaštva. Če umrje eden, ga ne preživi drugi — čvrstim otrokom zapuščajo zgled zakonske ljubezni. Sladko mora biti pač čuvstvo zedinjenja s človekom, ki nam je drag. Kako pride, odkod tako čuvstvo? Neznano je Mabelli. Mnogoter se ji je že poklonil, prihajajo Andrian, Callot, de Regipont. Mirno jih gleda prihajati, odhajati, ne razume vprašanj njihovih oči. Čuvstva, ki izpreminja človeku svet v raj ali puščavo, kot pravi Lenka na pristavi, ki ljubi fanta, tega ne pozna Mabelle. Vsako nedeljo, pravi Lenka, pride mladenič in ona mu da šopek in on ji govori sladke besede. Kaj vendar ji govori? jo je vprašala Mabelle.

„Srce mi gori zate, mi pravi,“ je razlagala sramežljivo polnolična Lenka — „črez brivne britve bi šel, da te vidim. Ali si kaj moja?“

„Pa kako je prišlo, da sta začela govoriti tako?“

„Eh — to pride kar tako... Oči se srečajo... Imela sem občutek, da je to tisti — pravi, tisti, ki mora priti, ker je namenjen.“

Tisti, „pravi“! Kako ga je premišljevala Mabelle! Odkod pride, kdaj, kaj reče njej? Veliko čudo je vse to. Žarno stopi v nedolžna lica, igla zdrzne, sune za rožnati nohtek, rdeča kaplja kane na platno. Prestrašena pogleda deklica mater, hiti brisat madež. Pregrešne so njene misli! Plaho se ozre na ovenčan Marijin kip, globoko se sklone na platno, da bi ji ne čitala mati iz oči. Kar vstopi redek gost te sobe, papa prinaša sam novine! Kako mu žari obraz, gosti lasje se mu kodrajo na širokem čelu; lep je papa, kot tisti dan, ko se ga spominja prvič.

„Kakšne novice, papa?“ hiti Mabelle k njemu, nasloni zlate kodre na njegovo ramo in gleda ž njim v „Telegraf“. Martin kaže hčeri bulletin, cesarjevo proklamacijo in gleda mater: Kam se je tako zamislila, da ni niti opazila njegovega prihoda? Čudne

stvari morajo biti v tistem listu... Še za „Moniteurja“ se ne zmeni... Pa se že razgreje rojalistinja ob Napoleonovi hvali.

„Kaj, Mabelle?“ se razvne Martin, „to je moč besede! To je naš Napoleon, ki pogazi vse, kar se mu ustavlja.“ „Rusija pozabi svojih tilzitskih priseg zvestobe Franciji...“ „Zmagani se ponašajo kot bi bili zmagovalci...“ „Zavedla jih je usoda — naj se izpolni usoda Rusije!“ „Kaj meni, da smo propadli, da nismo več vojaki Jene, Austerliza? Nudi nam sramoto ali vojsko — ne sme biti dvoma o tem, kaj da izberemo. Naprej tedaj! Prekoračimo Njemen, nesimo boj na rusko ozemlje, kakor je bila prva, bo tudi druga vojska Poljske slavna poljskemu orožju, toda mir, katerega sklenemo, nam bo porok, da bo nehal prevzeti vpliv Rusije na evropske posle...“

„Razumeš, Mabelle, kako prerokuje Napoleon Rusiji pogin? Zaslepljena je, naj se dopolni njena usoda! Naj se dopolni usoda Anglije in onih, ki upajo v njo... Napoleon ostane vladar Evrope — mogočno državo pusti sinovom, vnukom in mir in luč osrečita narode sveta.“

O, kako sijejo Mabelle oči ob Martinovi rami. Da, to je moč besede, to je junak dejanja. In tak — tak bi moral biti, tako ponosno vzvišeno bi moral govoriti oni, ki bo njen „pravi“... A glej, mami je že dovolj Napoleonove hvale...

Ko je prišel Martin, se je zdelo Armandi, da prihaja iz velike daljave; pogledala ga je, kot da ga vidi prvič v življenju — in zdelo se ji je, da ga spoznava počasi — spoznava v njem sliko, ki živi od detinjih dni še vedno v duši, pokrita od tmine groznih dogodkov revolucije. Martin... Plamtečih oči, navdušene besede — to je tovariš njene mladosti. Klanjali so se čestilci mladi markizi, zasledovali so Martinovo ženo — v splošni moralčni propalosti tistih dni je ostala čista, mrzla, živela samo svojemu otroku. Ponosna, tuja, je hodila v Martinovem varstvu, tlačanova gospa, ne žena. A večkrat si je želela, da bi gojil Martin njene misli, da bi ji bilo tako možno zaupati mu, snovati, delati ž njim za stare vzore in pravice. On pa ji nasprotuje, navdušuje še njenega otroka za revolucijo in Napoleona... Kako gori Mabelle — oropana, sirota plemičeva, potomka pobožnih križarjev, za zatiralca svetega očeta! Pismo pade pozabljeno iz Armandine roke, razvneti ustavi Martinov slavonspev:

„Poznamo fanfaronade cesarjevih lizunov: Do Petrograda ponese Napoleona slaven vzlet. S prestola Ivana Groznega bo osvobodil ruske mučike, na meji dveh svetov bo narekoval Angliji mir. Napoleon hoče — Napoleon more — in tako dalje. Kaj je tiranu za pol milijona ljudi, da le nasiti svojo častihlepnost. A narod v Franciji je željan miru,

evropski knezi so siti sramote. In Napoleon ni več isti. Znano je v Iliriji, da se je pritoževal Marmont, da ne pozna cesar več zveze med njegovimi ukazi in med sredstvi, ki dajo možnost izpolniti jih. Zavrtelo se je korporalu na strmoglavi višini cesarskega prestola. Pravi, da je oslepljena Rusija; oslepljen je on. Bog, ki mu je dal šibo v roko, da pokori Francijo, udari zdaj nanj. Zasmehoval je cerkvene institucije, preganjal papeža, izzval prokletstvo starca, ki ga je venčal v cesarja.

„Znano Vam je, gospa markiza, kako se je izrazil Napoleon o papeževem prokletstvu.“

„Vem. Rekel je, kaj misli papež, da bo padalo radi njegovega prokletstva mojim vojakom orožje iz rok? Bog bo kaznoval njegovo predrznost. V njegovi odsotnosti se pokaže v Franciji, kakšen sad je rodil cesarjev despotični pritisk na svobodo mnenja — pokaže se moč stare dinastije napram Napoleonovi, iz poveljev izlezli.“

„Kaj?“ vpraša pozorno komisar. „Imate zopet pripravljenega kakega Stabsa ali Cuodedala? Sramota za prvake starega plemstva, da se družijo z morilci. A zaman sika rojalistična kača, ne dosega našega orla, ki plava po jasni višini. Nebo samo je priseglo konec buorbonskega izsesovanja naroda, njih vrnitev bi bila nesreča za Francijo. Kraljevi privilegirani debeloglavi butci bi imeli domovino zopet za svoj pašnik. Buorbonci so preveč prepričani, da je njih pravica od Boga, da bi se naučili kaj iz zgodeb revolucije, da bi kaj pozabili. Bodite uverjeni, Armande: da se vrnejo tudi z močjo tujega orožja — dolgo ne bi nosil prosvetljen narod kraljevih verig.“

„Privadil se je pod Bonapartom monarhije — čakal zaman, da vrne popravljeni prestol pravičnim lastnikom.“

„V Bonapartu je častil narod sam sebe, svojo moč, v njem se je poveljčala revolucija, njene misli so razvnele njegove vojske. In ni še končan zmagonosni tek... V zadnji kot sveta nosi naš prapor revolucionarne ideje.“

„Oblast je in ostane od Boga, Martin,“ reče Armande, krene z nogo, prebledi. Njeno krilo je zašumelo ob pismu na tleh. Martin se sklone, vroče oči padejo na drzne črte... „Martin!“ jekne Armande, iztegne roko — stoji kot da se je združilo vse življenje v njenih prestrašenih očeh. Kako izpreminja čitanje tistih vrst Martinov obraz — žareč postane smrtnobled — navdušenje prepodi trudna senca, stara pikrost... Zdaj se naježe lasje, roka stisne krčevito pismo... Kakor da hoče udariti blede ženo, ki strmi proseč vanj, vzraste Martin. Prestrašena skoči Mabelle med roditelja — pa že vrže Martin zmečkan pismo prezirno pred ženinine noge, se obrne

in gre trdega koraka iz sobe. „Martin!“ jeknejo Armandina blede usta, gane se kot bi hotela za njim, mu pojasniti, povedati. Pa že je zaloputnil vrata, že gre po hodniku, na dvorišče, k hlevu. Armande zaihti strastno, se vrže v kreslo. Mabelle pobere pismo, objemlje mater, vprašuje: „Kaj je vendar, mamica?“ Naglo ji iztrže mati pismo, zaihti: „Pusti me — pojdi!“

Užaljena pogleda deklica jokajočo mater; počasi odide v svojo sobo. Iz dvorišča sliši zapovedujoč očetov glas: „Konja!“ Raztogotil se je, jezdil bo bogve kam, stresal sitnost nad bogve kom, in se vrnil bogve kdaj. Materino ihtenje prihaja skoz vrata. Najokala se bo, dobila glavobol, se zapirala. Pusto življenje! In zunaj je solnce, ubogi kmetski zakonski delajo drug ob drugem v solnčnem žaru, si ne rečejo žalbesede. Vun na solnce, da odžene črne sence, vun med cvetje, med kmete, Mabelle!

Bela, lahka, se spusti raz holm. Proti mlinu. Nad njim je grič poln šmarnic. Natrga jih, ovenča ž njimi Marijin kip, jo poprosi, da ustavi nesrečno vojsko med narodi in med njenimi roditelji. V belem šalu, pod visokim slamnikom gre komisarjeva hči, gre in veselo jo pozdravlja staro in mlado, ji poljublja roke, ponuja cvetja, gleda za njo: Tako ljuba je, tako dobra. Stopa v koče bolnikov, tolaži in poljubljuje zgrbančene starke, umazane otroke — stopa na njive, poizkuša kopati, odjemlje ženskam težke koše, jim pomaga, dá vsakemu dobro besedo, solnčen pogled.

Ljubke gledajo šmarnice, Mabelleline ljubljence, iz širokega listja, deklica vzklika v nedolžnem veselju, pozabi prizora, ki je bil tako mučen njeni občutljivi duši. Lepo je zunaj kot v božjem vrtu, nežne, prelepe so Marijine cvetlice, le čista duša bi jih smela trgati, le s čistim srcem se mora bližati devici Devici. In kaj se ni vselilo v Mabelleino srce! Vroče pripluje v lice — težko je očitiranje vesti: Greš v cerkev, misliš na Lenkine marnje. Vstaneš, ni molitev tvoja prva misel — pričakuješ samo, da pride nekaj novega nad te — pričakuješ ves dan. Trudna hrepenenja ležeš zvečer, meniš, da pride jutri — jutri, z mladim solncem, z novim dnem. Kdo? Tisti edini, pravi...

Velik je šop, komaj ga oklepa nežna roka. Trudna od misli, se spusti deklica na travo. Na vrhu griča je in krasno se vidi ravno na mlin in otok. Kako je mičen! Obvit od Reke, opisan od cvetic, opasan od starih javorjev, mami že dolgo Mabelle, mami jo bela brv nanj. Pa kdo ve, kaj bi rekli mlinarjevi, da gre komisarjeva hči na njih otok. Ošabni so, izogibljejo se Francozov — zasmehujejo ubogega Chapotina. On pa hodi in hodi... Tako poln skrbi je zadnji čas. O ta Rezika! Ali je njej kaj

za Francoza? Morda ji je všeč, pa njen oče bi naredil bogve kaj, da bi hotela Rezika Chapotina. Ves drugačen je papa! „Sama si boš volila,“ ji je rekel enkrat, ko se je pritožila zoper materine zakonske osnove, „revolucija je osvobodila srca.“ Sama si bo volila! Andriana? Dober je, prikupljiv. Pa niso se še „srečale oči“, ni še imela občutka, da bi bil on tisto bitje, izvoljeno od usode za njo samo... Glej mlinarico na pragu. Kako da je njen obraz tako veder? Berač, Rezika prihajata za njo. Smeje se. Berač gloje kost, Rezika mu naroča nekaj. Kaj da so tako dobre volje? In vendar gledajo tako okrog kot bi skrivali v mlinu kako kraljčino. Kaj so pozabili že Grgove smrti? Ni dolgo, tega so izvabile mlinaričine solze pri maši tudi Mabelli jok — zdaj se smeji blede žena, ali smeh beži, nenavajen gost, hitro iz njenih oči. Berač odhaja, gospodar stopi k ženi na prag. Ona ga gleda vdano, mu govori. Mož kima resno, ji položi roko na ramo. Tu je zaupanje, ljubezen. Mabelle vzdihne in bolj kakor kdaj jo vleče v mlin, na otok. Rezika gre na vrt, nabira salato — kaj ko bi šla zdaj, se ustavila. Mimo, mimo je šla že večkrat. Rezika je stala že večkrat na vrtu, se ji nasmihala. Do pogovora nista prišli. A zakaj je ne bi nagovorila danes, vprašala o mrtvem Grgu, jih tolažila. Ta Grga je moral biti junak. Kako velik je Napoleon! Svet leži pred njim v prahu. In ta kmetski fant ni hotel priznati Napoleoneve pravice do privojevane Ilirije. Rajši je storil smrt na Španskem, kot da bi počival doma. In papa je rekel: Ta ni bil šalobarda, ki obrača plašč po vetru. Oj škoda junaka! Tako lepo leži njegov dom v pomladni lepoti. Beli so kostanji po brdih, visoke jagnjedi, topoli ob Reki. Valovi žito, obrača se mlinsko kolo. A Grga leži zakopan na tujem... Kaj je treba vojskâ, razprtij med narodi? Papa dokazuje potrebo cesarjevih vojsk, mama potrebo koalicijskih. Zrak v Parizu je bil poln rožljanja orožja, bojnih himen. Mabelle je bila vajena slišati o vojski kot o potrebnem zlu, ki je večalo in bogatilo Francijo; kot druge mlade deklice so jo veselele vojaške parade, so jo vemale cesarjeve zmage. Tu pa, v tihi dolini, čuti, da je vojska grozno zlo. Kako so jokale žene po Premu, ko so odhajali sinovi. Kako pravico ima cesar trgati materam srca iz prsi?

Nevede kdaj je prišla Mabelle v takih mislih pred mlin, šla mimo njega, pogledala na vrt. Rožmarin je stal, košati grm, sredi vrta, Rezike ni bilo več. A tu je pohojena trava od ceste proti otoku... Skoraj nehote se spusti deklica na mehko stezico, mimo glasne živadi, na novo brv. Mlinsko kolo klopče za njo, kot bi jo svarilo: Ne hodi! Od zatvornice kliče, vpije mlinarski hlapec — komisarjeva hči

se ne ustavi. Priletajo ptičice, se čudijo ščebetaje: To ni prava, ni prava... Deklica se nasmiha ptičicam, se raduje krasnega razgleda na grad, visoke trave, ki ji sega skoro do pasu. Belih žarkov, rumene glave, gledajo krasne kresnice v njo. Kakor solnce, vedo one, vsevideče, skrivnosti prihodnosti, jih odkrivajo mladim radovednicam. Pekovice jim pravijo nedolžni otroci, jim pulijo lističe, vprašujejo, če pridejo v pekel, vice ali nebesa, odrasla dekleta vprašujejo vnemarne, prazne stvari, — ki so vendar tako važne mladini. „Ni prav, bi rekla mama, da se vdajaš sanjam.“ A sanje o prihodnji sreči so mnogo slajše kakor njeno uresničenje...

Mabelle položi šmarnice v travo. „Pride — ne pride?“ vprašuje lističe vsevedoče cvetke. „Pride!“ odgovori zadnji listič in sladko zažari nežno ličice. Toda tehten je odgovor šele, če ga potrdi večina. „Pride — ne pride?“ vprašuje drugo kresnico. „Ne,“ ji odgovori oskubljen rumenoglavka, kot bi se hotela maščevati za izgubljeno življenje. „Ne? O ti nagajivka! Kaj ne veš, da mora priti? Namenjen je. Čakaj, sestra tvoja ni tako hudobna.“

„Pride,“ odgovori res tretja kresnica in Mabelle pogleda, pecelj v roki, na nebo. O ti solnce, žareče, svetlo, pošlji ga kmalu! Ne imenitnega, ne visokega, samo pravega!

Žari solnce, izliva življenje na zemljo, spleta zlat venec v dekličine lase. A črn oblak se pripodi na nebo. Kod je prišel tako naglo, kam gre? Zavzeta mu sledi, jasno oko potemni: Je človeška sreča trajnejša od hipa? Prerokujejo modrijani tudi iz oblakov in ta oblak — kaj se ni raztegnil nadolgo, naozko, zadobil podobo krste? Krste! Solnce, nebo! Komu krsta? Umrjem mlada, brez pričakovane sreče? Uvenem ob strani neljubega? Težke kaplje padejo v odgovor, veje dreves se zamajejo, veter potegne in vse gre mimo, nebo nad otokom je zopet čisto. Mabelle si obriše kapljo raz lice, se nasmehe pri-siljeno: Z babjeverstvom, pravi papa, si greni človek sam življenje. Človek se mora osvoboditi neumnosti, potem postane velik. Da, papa. A kaj ko nas vse spominja bežečih dni... Hite valčki reke, se ne vrnejo — in mi...

Sklonjene glave je šla po stezici ob Reki. Nakrat zastane. Kri zapolje v srcu, udari v lica... Dve zvezdi, dve krasni rjavi očesci gledata v njo. Naslonjen ob debelo deblo jagnjedi, stoji pred njo mladenič v kmetški obleki, z obvezano glavo; izpod obveze mu silijo kostanjevi kodri v zagorelo čelo, čiste črte obraza nosijo sled težke bolezni, goli mišičasti vrat je shujšan, vendar kaže vsa njegova zunanost pogum, odvažnost. V kmetški obleki ne stoji navaden kmet pred njo, to čuti komisarjeva hči, prime s prsti rob krila, hoče hiteti iz nepriča-

kovane bližine, rešiti se iz zadrege. Šal ji zdrkne pri nagli kretnji, šmarnice se ji raztresejo po travi.

„Ne bežite, gospica, prosim Vas,“ izpregovori mladenič z jasnim glasom, „škoda lepih cvetk.“ Pobral je cvetke, ji položil šal na rame, se poklonil: „Vi ste komisarjeva hči?“

„In Vi?“

„Jaz nimam imena — sem mrtev.“

Temno je izpregovoril in izpreletelo je Mabello kot blisk spoznanje: Smejala sta se mlinarica in Rezika, nekaj tajnega je velo okrog mlina. Mladenič brez imena je oni, o čigar smrti vse govori. „Vi ste Mihčev Grga,“ je rekla in mu podala nežno roko.

Pravljica pomladi! Kaj si se utelesila za mlin-skim kolesom? Bela, nežna, se spušča raz holm, stopi v hišo, hiti na otok. Sede v hiši za kolovrat, prime za pinjo, pomeša v kuhinji po kotlu. Povsod

so zlati kodri, ljubki usmev. Pravljica je oživila pod slamnato streho, se izprehaja med žitnim klasjem. Daleč v Rusiji se oznanja bojni grom, pod jagnjedi očetovega otoka je oglušil bojevnik svobode zanj. Stari ata se praska za ušesom, mladi zakolne, zijajo mlaji, hlapci si mežikajo, dekleta se gledajo, mlinarica si briše rosne oči, pravi Jožinu: „Bog se usmili, kaj bo iz tega! Komisarjeva hči!“

Jožina jo tolaži: hotela je tudi njega generalova hči. Kar umirala je zanj. Pa general jih je naštel Jožinu dvesto na podplate in omožil hčer z drugim...

O ti pravljica pomladi! Beseda ni izdala čuvstva, govorilo je samo oko. „Črez brivne britve bi šel zate,“ pravi Lenkin fant, in Mabelle bi šla bosonoga preko trnja in kamenja za pogledom krasnega rjavega očesa.

(Dalje.)

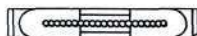
Vzemite! . . .

Zložil Hotimir.

Vzemite mi ognja južnega,
tako žarko pekočega,
vzemite iz srca tužnega,
plakajočega!

Pa dajte mi severa ledenega,
ponosnega, neuklonljivega,
srca mi dajte jeklenega,
neobčutljivega!

In moja misel bo kakor blisk
in moja beseda povelje,
in moje dejanje trdna klêč,
lavor moje veselje.

Čez polje . . .

Zložil Vekoslav Remec

Čez polje cesta v belih hiš objem,
želim si doma, ko po tebi grem,
oblaki jadrajoči prek neba,
ki z vami hrepenenje gre srca —
kdo gleda vas kot jaz?

In tih tolmun, kjer se blešči nebo
in odpočije trudno se oko,
in trate bujne, kjer iz rož in trav,
puhti do solnca prvi zlat pozdrav —
kdo ljubi vas kot jaz?

Pozdravljena mi, polj in trat prostost,
dni mladih moč in skritih sanj radost,
jaz z vami grem pritajen smeh v očeh,
vsi cilji moji ste na teh poteh —
kdo vas pozna kot jaz?

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

X.

Mehki glasovi plavajo skoz Armandino odprto okno, priplavajo v pusto pisarno, se dobrikajo naježenemu Martinu, ki koraka po zatohlem prostoru, kliče po vrsti na hodniku čakajoče kmete, jih zaslišuje, kara, jim odmerja kazen ter narekuje tajniku poročila do guvernerja. Kot da siplje bisere, se preлива prelesten glas okrog Martina; pevka poje, svira, kot da hoče potolažiti pljuskajoče valove lastnega nemira, kot da hoče ublažiti možovo nevoljo, razpršiti njegov sum. Toda Martin stisne samo prezirno ustni: Naj le hite tenki prsti po tipkah, naj se le širi Armandina zenica, vprta v Marijin kip, ko poje tako iz duše, ko prosi Morsko zvezdo, da varuje njen čoln, njene poti — zaman je trud —: Martin ve, da je hinavščina vsa njena navidezna čednost, in Martin rohni nad kmete, ko bi udaril rad v ženin beli obraz.

A Chapotin se moti, črta, ponavlja, pogleduje komisarja, Barkine. — „Vodi, svetla Morska zvezda, moj čoln,“ poje lepa markiza; o, pač je treba zdaj žarkov iz neba, da se pojasni vsa ta zmeda... Po shujšanem licu se potegne Chapotin, pa ne prežene sence skrbi z njega: Uboga gospa, uboga Mabelle in ubogi Marko Chapotin! Sladka je tajnost ljubezni, pa grenak bo njen sad... V negotovost, v propast jadra ladja Mabelle sreče, in Chapotinova se ubije ob čereh Mihčeve trme. In ladja francoska — kam plove? Neprijazne novice prihajajo iz nemške države, tu se slišijo po brdih bojne pesmi, Mihčev Grga navdušuje fante in može. Kmet ni več v takem strahu pred francoskim oblastnikom. Še se praska za ušesom, mečka klobuk v roki, a ne molči več, ugovarja, se posmehuje, dokazuje. Tako drug za drugim. Ni čuda, da se jezi komisar. Njegova osorna beseda zapove kmetom molk: Kar je rekel komisar, je rekel — kmet ne bo učil gosposke. Kar je bilo, ni več. Staro pravo, stare navade so se nehale s staro vlado. Zdaj odločuje Code Napoleon, zdaj se mora ravnati vse po odlokih zdravstvenega sveta: Vsaka hiša mora biti razkužena v nevarnosti kužne bolezni, bolniki osamljeni, gnojnice pokrite. Bulletin sur la vaccin ukazuje županom, župnikom, škofu, sploh vsem uradnim osebam, da razlagajo narodu korist cepljenja koz. Vsak oče, ki išče službe, mora priložiti svoji prošnji izkaz, da so kozé stavljene njegovim otrokom,

vsakdo, ki prosi penzije, mora priložiti tak izkaz. Za preprečenje epidemij deli intendantca razkužila, pohodi iz zdrave v okuženo vas so prepovedani. Prepovedano je mrmranje. Dokler je Francoz gospodar Ilirije, ne bo trpel Martin de Moussagé ugovorov; dokler je on tu, bo uvajal naprave civilizacije med zarobljenim svetom, ki išče v boleznih pomoči pri kamnitih in lesenih kipih, namesto da bi se zatekal k zdravnikom intendantce, namesto da bi se posluževal razkužil.

Seveda, ni čudno, da se jezi komisar: Dvojna žetev je v reški dolini; pod srpom žanjic pada klasje, pod smrtno koso ljudje. Od Reke sèm so se prihitotapile črne koze. Barkini mro za njimi. Kaj čuda. Sveta in leka si iščejo pri konjederkah. Tako se vrača zaradi nemarnosti neukega naroda bolezen leto za letom in znamuje in pobira svoje žrtve. Komisar jaše z zdravnikom po vaseh, deli razkužila, poučuje, ukazuje — vse zaman. Nespametni ljudje ga poslušajo, a se nasmejnijo porogljivo: Bog je dal bolezen in vsi komisarjevi smradovi je ne odpode. Zakaj ne bi smeli hoditi k bolniku? kdo bo pomagal, če ne sosed sosedu? Drug drugemu, Bog vsem — stara je ta, starejša od francoske modrosti. Kaj misli komisar, da bo koga rešila steklenica razkužila? Če je njemu smrad povšeči, naj ga le duha! In gnojica — ta mora biti pri kmetu, on pač ne živi od snage, ne more biti tako natančen kot gospoda. Grad nam dajte, pa bomo tudi mi na širokem...

In kjer je bolnik, so okna zaprta, okrog njega je polno boter in sosed, ki si ponujajo tobačnico, prinašajo zdravila, dajejo najmodrejše svete in se stiskajo po ves dan v neprenosnem smradu in soparu, ki duši zdravnika in komisarja. Vse zaman! Če je človeku namenjeno, umrje — če ozdravi kozav človek, je zdrav vse svoje življenje. In dasiravno se je trudila že avstrijska vlada, da prepriča Kranjce o potrebi cepljenja, dasiravno pritiskajo Francozi z nagradami, z ukazi — cepljenje zastruplja kri — pravijo ljudje — pa Bog! A ni samo to, kar jezi in skrbi komisarja. Ali puntajo avstrijski emisarji tajno Barkine ali kaj — kar je šel cesar na Rusko, so postali zopet bolj smeli, prihajajo bolj svobodnega koraka v grad, govoričijo po maši kar glasno pod lipo, da to ne pojde: vojska tu, vojska tam... Ustijo se o Marmontovi nesreči pri Salamanki, ustijo

se o nevarnostih, ki čaka vojakov na Ruskem, posmehujejo se poročilom o francoskih zmagah. Od kod vedo kmetje o ruski moči, o pritajeni nemški zlovolji? Kdo jim pripoveduje take stvari? Treba je paziti, poloviti od Avstrije najete hujskače, spraviti jih pod vojaško kapo. Naj umira za Napoleona, kdor noče živeti zanj!

Nekaj časa je menil komisar, da podpihujejo kmete pri Mihčevih. Saj se zbirajo tam ob nedeljah popoldne pod lipo. Mlinar dobiva uradni list in pač tudi novice iz Avstrije po sinu v Gradcu — mlinar razlaga možem, kaj se godi po svetu, in jezиковi berač se vtika v rusko vojno.

„Gleda naj mlinar, da ne izgubi še drugega sina; Napoleonova roka sega tudi v Gradec!“

Tako se je bil zagrozil Martin napram Chapotinu in Andrianu. Pa naglo je zagovarjal Chapotin Mihčeve, češ da je odnekaj navada mož z brd, da hodijo k staremu atu po svet, kdaj naj sadijo, žanjejo in kosijo. In zelo da so potrli Mihčevi, kar so čuli, da je Grga ubit. Kar se je seznanila komisarjeva hči z Reziko v mlinu in občuje tako ljubezno ž njo, se ne ogibljejo več Francozov; tajnik je zdaj v mlinu ljub gost. — Tako se je potegnil Chapotin za Mihčeve in hitro se mu je pridružil Andrian. Njemu je ljubo, da se spušča draga mu deklica med kmete, ker ga prepričuje to, da ne sanja visokih sanj svoje matere. In Martin ne brani hčeri, da hodi vedno bolj pogostoma v mlin. Uvažuje, da se je popravila in razvila nežna deklica, ker se izprehaja po solnčnem otoku, solnce ji je pozlatilo prozorno polt, oči imajo nov lesk, v njeni hoji in kretnji, v njenem usmevu je nekaj neizmerno srečnega. Iz srca je bil vesel Martin, kmetski sin, da je ugajalo markizini hčeri med kmeti, in ko je našel nekoč Mabello v solzah pri vezenju oltarnega prta, se je razburil ob pritožbi Mabellini, da je ne pusti mama v mlin. „To ni za njo, navadi se pohajkovanja,“ se je oglasila Armande in gledala pozorno hčerko. „Kaj ni za njo?“ je vzklikal on. „Grajski zid je mrzel, sedenje in vezenje ji je nezdravo — in boljša je zanjo družba poštene kmetске deklice, kot hinavsko pobožnjaštvo aristokratke, ki je nezvesta v mislih, ker ne more še biti v dejanju.“

Ponosno ga je premerila takrat Armande in zapustila sobo. Mabelle pa ni čula v svojem veselju, kako je žalil oče mater; objela ga je, odhitela, in on se je radoval, da je zadal nov udarec Armandi, ji vrnil nekoliko za bolečine, katere trpi on. Kako se je veselil obljubljenega povišanja! Zdaj se ga boji. Kot intendant Kranjske bo moral v Ljubljano. Tu, v tistem gradu, ni prilike, da bi se bližal Armandi kak plesniv aristokrat, ki bi delal poklone materi in škilil za hčerjo. Saj sta lepi obe... Kot bi bili sestri,

kot dva lista rože. Pomladila se je Armande s pomladjo, okrepilo se ji je zdravje, povrnila se ji lepota. In z mladostjo se je vrnila želja po uživanju. Bliža se ji, tako meni ona, uresničenje njenih nad, zato žari, trepeti, se lepotiči — čaka težko... Ženska najpobožnejša, ostane vedno ženska, vso krepost ji izbijaš z zofizmi, kadar govori narava v nji. Armande, svetohlinka! Za vso tvojo pobožnost ima Martin le pomilovalen smeh. Kako ostudno je vse to! Ženska, ki hoče prelomiti sveto vez, poteptati, kar je splevalo gloriolo svetnice okrog njene glave. In če že hoče, misli — ne bo izbirala, v živem vrvenju ilirske prestolnice najde madame de Moussage čestilcev, in skoraj je Martinu žal, da se je potrudil do guvernerja —; ostal bi tu... Varen, visok je grajski zid, in če ne ljubi Armande njega, ne more vsaj ljubiti drugega — se ne more razporečiti. Realistični gad! Njej je pisal — njega je piknil. Vedel, slutil je, da pride enkrat do tega — vendar ni verjel, vedno je nosil pritajen up v sebi... Kako da niso zasegli na pariškem poštnem uradu tega pisma? Saj vendar strogo nadzoruje policijski minister Fouché korespondenco Parižanov in sluti povsod zarote. Seveda, pisma madame de Moussage niso sumljiva, Martin je znan kot revolucionar, znan kot Napoleonov oboževatelj. — Pozabili so pač, da je Armande žena in hči na giljotini padlih aristokratov, oropana dedinja velikih posestev. Neprečitano je prišlo zlovesče pismo do komisarjeve žene in zdaj peče, skli komisarja njegova vsebina. Moral bi bil naznaniti, da je zvedel iz pisma to in to, te in te osebe, da se plete v Parizu v cesarjevi odsotnosti nekaj zoper njega. A da je naznanil, ne bi prišel v preiskavo samo grof Luzignan in njegovi drugi, marveč tudi Armande, in tega noče, ne more Martin. On ljubi cesarja, svobodo, velikost Francije, pa preden je poznal vse to, je ljubil Armando in dni sreče v njeni družbi, otroška leta, so mu kot svetla, daljna zvezda. In Mabelle, nežna njegova ljubljanka! Umrla bi, da odtrga mater od nje. — Ne! Preden izroči Armando sumu, naj pogine rajši vse! In saj ni vredno vznemirjati se radi navadnih realističnih fraz. Izborno policijo ima Fouché, Parižani so vdani cesarju, obožujejo ga, malika naroda, zvesti senat čuva red in mir. Ni treba, da se vznemirjaš, Martin. Vendar ti kliče vest, ti kliče užaljeno srce vedno in vedno one bliskoma prečitane vrste v spomin. Goreče stoje ponoči pred dušo, plešejo divje okoli cesarjevega kipa, se vsesavajo Martinu v razbeljene možgane, in nestrpneje kot onih z ruskega bojnega pozorišča čaka novic iz Pariza. Vsakih osem dni dobiva guverner poročila, pošilja važnejša intendancam. V prestolnici slavijo cesarjeve zmage, se posmehujejo Rusom, ki so zapustili Vilno brez boja. Cesar or-

ganizira Litvanijo, ustvarja poljsko gardo, polke pešcev in jezdecev, jim določa orožje, našive; imenuje guvernerje. Poljaki vriskajo vzbuditelju Poljske, ki pokliče raztrgane kose nesrečne dežele v novo slavno celoto, kakor je poklical v življenje nekdanjo Ilirijo. V Parizu so polni sanj o novih zmagah, v Ljubljani kaže guverner mogočnost svojega cesarja, poudarja njegovo skrb za Ilirce, jih vedri z veseliciami. Proslava pomladi z vožnjo v okrašenih ladjah, ples in razsvetljava, guvernerjeva ljubeznivost, vse to podžiga mlačneže, tolaži nezadovoljneže. Vse je v redu: zakaj te motijo, Martin, grožnje v onem pismu? Te boli ženina hinavščina ali nehvaležnost nadutih roalistov napram možu, ki je dvignil Francijo iz tmin nereda in jo osvetil pred svetom? V potoku je našel francosko krono in si jo del na glavo — zdaj sika proti njemu zavist slabičev, ki niso znali braniti te krone.

„Šel je Korzikanec,“ je govorilo tisto pismo, „upajmo, da se ne vrne več. A da se vrne, ga posadi narod na zatožno klop, kajti slabo upravlja od naroda mu izročeno oblast. Lahkomiselno stavi pridobitve na kocko, uklepa ‚svobodno‘ ljudstvo v težke verige. Napoleon ni več mož Francije. Roalisti in republikanci so zložni v tem, da je odigral uzurpator svojo vlogo. On pojde dalje in dalje v srce Rusije, mi porabimo njegovo odsotnost. Oblast je od Boga, dinastije se ne pokličejo iz tal, kakor meni Napoleon, narod, željan miru, bo vriskaje sprejel Ljudevita. O markiza, naš dan se bliža, moj up se oživlja.“

Živeli ste, prelepa, krepostna Armande, že kot ljubka deklica v mojem srcu. Moja prva in zadnja ljubezen. Nič ni zame tako sladkega kot Vaš spomin, nič tako boleznega. Drugega so Vam odbrali Vaši roditelji. Bil je bolj obdarjen od boginje sreče kot mlajši grof Luzignan. Sin svoje dobe, se je bližal mladenič ženi drugega. Omrežil je že toliko žena ... Markiza me je odbila s prezirom. Zato pa je živela, živi njena čista slika v meni, ko sem pozabil metuljev, katerih lesk je umazal moje prste. Prišel je čas groze. Zvesto srce je hotelo k Vam, da Vas varuje. Vrgli so me v ječo. Videl sem grozo septembrskih dni in mojo boleost je večala skrb za Vas. Slišal sem, naj povem odkrito, z radostjo, da je umrl Vaš soprog, a da ste se rešili Vi, da Vas je rešil Vaš tlačan. Iskal sem Vas — našel. Zaklinjal sem Vas, da bežite z menoj. Kam? — ste rekli in objemali dete. — Tu je varen otrok, pri Jakobincu. — Prosil sem Vas. Odbijala so usta, kar so obetale oči. Saj ste trpeli ob tlačanu ... Rekli ste mi: Prisegla sem! — in jaz, uničen, nisem silil do Vas. A danes, po tolikih letih, ki so izpremenila vse, samo moje ljubezni ne, naj se obrnem še enkrat do Vas. Luzignan podeduje premoženje svojega brata, svojega strica. Zdaj je

vse to v rokah drugih, pa ko se vrne naš kralj, se vrne tudi naša last. In dotedaj, draga markiza, uvažujte, da nima prisiljena prisega nobene vrednosti, da je sploh zakon med markizo in tlačanom monstroznost, ki se razdere samaobsebi. Tudi Josipina Beauharnais je prisegla Bonapartu — a prisega, veljavna generalu, ni bila veljavna cesarju. Armande, pozabite v moji ljubezni leta sramote ...“

Prokleti gad! Že mesec dni peče Martina strup, ki je bil zavrt v dehteče pismo. Zasledoval je tedaj ta plemiški petelin Armando, in nikdar ni vedel on o tem. Ostala je pri njem radi otroka, izgovarjala se je s prisego. A zdaj ... Zdaj priča pobožna pesem, da bi krenila rada s poti čednosti.

Sladki Armandin glas umolkne in pusteje kot kdaj postane v pisarni. Z jezo besedo zapodi komisar zadnjega kmeta in stopi k oknu. Sklonjene glave gre Armande na vrt, za njo valovi modra obleka, biseri se svetijo v plavih laseh. Na vrt gre, med lilije, katere je vsadila sebi v uteho, njemu v zasmeh. Zdaj so vzrastle, se razcvetele. Grajska gospa, ki pričakuje trubadurja, se izprehaja rada med njimi. Potrgam in pomandram lilije, Armande, in tebe udarim v hinavsko rožno lice ...

Chapotin vidi Martinovo stisnjeno pest, se pregane nervozno. Hude jeze je komisar. Nad kmeti rohni, ko se jezi na ženo, kako razbesni nad Chapotinom, da izve, da se je vrnil skrivaj Mihčev Grga, da se je seznanila komisarjeva hčerka z uha-jačem, da hodi radi Grga v mlin. Sveti Denis! Kaj nastane iz te zmešnjave? Zakaj ne gre Grga, kot je obetal, da pojde, da se bo bojeval, kjerkoli vstane kdo zoper zatiralca evropske svobode? Ha! Ženska ustavlja junaka! In taki smo vsi. Da bi nesla nesreča neumnega fanta preko meje — naj se bije, kjer se hoče. Nevarno za Mihčeve, Mabello in tajnika je njegovo odlašanje.

Chapotin se strese. Nerodna noga je butnila v vrata, odprla so se, zaloputnila. Sveti Ljudevit! Pred komisarja se ziblje razmršen, podplutih oči, Šimen, Mihčev hlapec. Kaj pomeni to? Pa se nista sprla z Grgom, z Reziko! Francoza gleda predrzni vsiljivi hlapčina zmeraj izpod čela: Zdaj je pijan, vtika roke za naramnice, lovi sapo, se prestopa, a ne spravi besede iz spačenih ust, ne sname klobuka.

„Gotovo ovadba,“ reče Martin prezirno, ko je premeril fanta, „navlekel se ga je na korajžo in na račun nagrade. Znan obraz, veste, kdo je?“

Tajnik ne odgovori, zastalo mu je srce. Da, gotovo ovadba. Kaj naj stori? Ali naj posluša, ali beži, da posvari uha-jača? Pobil bi na tla hlapca ... Miga mu, obljubuje z gesto večjo nagrado, a potuhnjeno škili Šimen samo v komisarja in mrzle kaplje obli-vajo Chapotinu polt.

„Klobuk dol!“ vzroji Martin. „Taki boste hodili pred gosposko? Vas že odvadim. Kaj hočeš, mrcina pijana!“

Strah strezni Šimna. Vzravna se, jeclja ves bled:

„Gospod komisar — jaz sem iz poštene hiše, moja mati . . .“

„Kaj to meni mar?“ se zadere komisar in opomni tajniku, ne da bi bil zapazil njegovo zadrego: „Smešna navada teh ljudi. Naštejejo vam vse svoje prednike, tete in botre do četrtega kolena, cenijo svoje rodoslovje kot kak star plemič. Hitro! Je skrit smodnik, denar, ali vojaški begunec?“

„Iz poštene hiše sem,“ ponavlja Šimen, „zakaj bi me zaničevala Rezika — za druge še ne ve, kakih ljudi da so. Nabili me bodo fantje, nobeno dekle me ne bo več maralo . . . Pa smrkavec me ne bo podil od hiše in škrici ne bodo oblizovali naših deklet.“

„Zapodite ga pijanca!“ se zadere Chapotin.

„Kaj pijanec!“ pogleda Šimen hudobno nanj in zvije klobuk v klopko. „Bog me kaznuj, če sem pijan. Še prosili me boste, sem rekel — če sme Francoz objemati Reziko, zakaj bi je ne smel jaz? Pa me je udaril Grga — čakaj sem rekel, še nocoj bom videl tvojo kri!“

„Kaj so meni mar vaši pretepi za dekleta,“ zahrlni komisar in pogleda očitaje Chapotina. Kaj mu ni rekel, da naj pusti Reziko pri miru? „Izgubi se!“ veli hlapcu. Že se oddiha Chapotin: Martin ne sluti nič hudega, odpravi hlapca, Grga odide, in vse bo v redu. Toda Šimen pozeleni od jeze, se ne gane. Danes jih mora izplačati, vse, vse: Reziko, Grga, pisarja in komisarja. Zlobno poščili na Chapotina:

„Golobje gnezdo je pri nas . . . To golči in gruli — Mihčev Grga je res zal fant . . .“

„Mihčev Grga — gotovo kak hlapec?“

„Mihčev Grga,“ zatrjuje Šimen, „Mihčev sin, španski vojak.“

„Chapotin?“ pogleda Martin prodirno tajnika, „kaj niste rekli, da je bil ubit Mihčev Grga, da žalujejo vsi po njem, in . . .“ Komisar zastane — porodila se je bliskoma čudna misel, sum . . . Chapotin rdi, se sklone nad mizo, zmagovito posname Šimen: „Dejali so, da je mrtev, pa je prišel z luknjo v glavi s Španskega — zdaj hoče na Rusko.“

„Nevarno ranjen, in iz boja v boj . . . Junak je. Ti pa si zaslužil palico.“

„Palico! hoho! Vam je žal za zeta?“

„Kaj?“ Problebdi in vzraste Martin, lasje se mu naježe, oči stopajo iz votlin, tako strašen stoji pred Šimnom, da mu je skoraj žal, da trepeče sam zase. „Molči, čuvaj se nesrečnež,“ brani Chapotin Šimnu in hipoma se zabliška fantu v glavi; kaj ne dela samo sebi škodo, ko ovaja iz ljubosumnosti in mašče-

vanja gospodarjevega sina? Kaj ne preprosi grajska očeta komisarja, da pusti bežati Grga, ali pa ga premami, da prestopi v francosko vojsko? Šimna pa zapro, nabijejo . . . Pa če tudi! Mora, mora jih izplačati: Grga, Reziko, vsiljivega pisarja in ošabnega komisarja. V zopern smeh se sili Šimen in poudarja:

„Kaj ne veste? Tista Vaša punca, ki hodeva v mlin, se zastopi z Mihčevim uhajačem.“

Komaj je izgovoril, že zleti tintnik v njegovo glavo, močna roka ga prime za naramnice in stresa, Martinov debeli glas hropi: „Kaj si rekel? Povej, ponovi še enkrat!“

„Križani Jezus!“ stoka Šimen, „pomagajte, nič nisem rekel ničesar!“

„Ah! nič nisi rekel, hlapčina? Čakaj, naučim te govoriti o komisarjevi hčeri. Jaka! Jan!“

Martinov glas grmi preko dvorišča. Birič Jaka, konjar Jan, ki je spremil komisarjeve iz Francoske na Kranjsko, oba močna debelih pesti, prihitita. Na kuhinjskem oknu se pokaže starikav obraz, Manon mrmra: — Kaj tuli Samson? Gospa na vrtu pogleda prestrašena v okna.

„Na klop!“ zapove Martin. „Naštejta mu jih petindvajset za nagrado — potem v stolp! Modro je to avstrijsko zdravilo za jezične ljudi.“ Z veseljem pograbi biriča Šimna, in če se tudi brani in razbija, ga premagata in odneseta. Dostikrat ju je dražil s svojim zveranjem okrog deklet, zdaj si ohladita srce nad njim. Obupno se vije Šimen v njunih rokah. Sluti svojo usodo. Sladko se mu je zdelo maščevanje, pa mu zagreni vse življenje. Koliko njih so spravili Francozi za malo pregreho iz domačega kraja, jih vtaknili v vojaško suknjo . . .

Vznemirjen je sledil Chapotin mučnemu prizoru, ki mu je dajal vendar up, da ne bo lovil komisar uhajača. A zdaj pride on na odgovor, francoski uradnik, ki pospešuje beg uhajača . . . Rdeč, naježen prekriža Martin roki in izpregovori srdito:

„Kakšen cesarjev uradnik pa ste Vi? Preti kazen, da boste odpuščeni. Povejte: koliko resnice je v zlobnem blebetanju tega fantalina?“

Prišla je huda ura . . . Grmelo je nad Šimnom, zdaj trešči v Chapotina in se vlije ploha na Mabello. Pomirjen od take misli, pripoveduje Chapotin, kako ga je neslo majnikovo noč pred mlin in kako je bil nehote priča Grgove vrnitve. Prosila ga je Rezika, da naj molči — kako bi mogel ovaditi brata ljubljene deklice? Kaj pa bi imela Francija od tega? In Barkini bi se razburili.

„Zdaj pa niso razburjeni? Dejal sem Vam, da se širi uporni duh od Mihčevih — sokrivi ste. In ne samo to, krivi ste, da se je upal umazan hlapec sramotiti poštenje moje hčere.“

„Prišlo je brez moje krivde,“ ugovarja Chapotin, pove, kako je naletela deklica na Grga. Mlinarjevi so se bili močno prestrašili, ko je bila prišla komisarjeva hči na otok in našla Grga. Blaga deklica je zadržala mater, da ne izda junaka, ki se bojuje za svoje prepričanje. Mlinarjevi niso vedeli kaj od hvaležnosti in ker ljubi Mabelle povesti o slavnih činih, ji je pravil Grga o bojih Tirolcev, Kranjcev, o pogumnih španskih guerillah.

„Zato tedaj — opazil sem, da se ne razvneva dekleta več tako za Napoleona. Vsaka stvar ima dve strani, in Grga je pokazal boljšo stran Avstrijcev. Toda sicer?“ Ostro gleda Martin Chapotina.

„Sicer je Grga izobražen, dostojen fant, ki ni še nikdar prestopil meje dostojnosti napram komisarjevi hčeri.“

„Dobro,“ se oddahne Martin. „Toda tako znanje je vendar nevarno za romantično nprav moje hčere — kaj menite?“

„To je delikatna stvar,“ se ogiblje Chapotin, „kdo bi smel pogledati v svetišče deviškega srca? A da je tako — kot ni treba, da bi bilo — ona umrje, če uvedete strogost postave napram uhajaču.“

„Ona umrje, prenežna je. A jaz sem komisar — in vprašam Vas, gospod: Ste li mislili kaj na svojo prisego, ko niste znali premagati teh slučajev? Grom in strela! Poznate postavo?“

„To ni bil slučaj,“ dé pobito nesrečno zaljubljeni Chapotin, „bila je moč, ki nas najde povsod, bila je usoda.“

„Zakaj ne rečete božja volja? Vidim, da ste postali pobožni in tako Vam bo lahko izpričati vsak prestop napram preganjalcu Cerkve —; navzeli ste se pač duha, ki veje v naši bližini. Ste nemara rojalist?“

„Toliko kot Vi, gospod komisar,“ pogleda pomenljivo Chapotin, „nam vsem se zgodi lahko, da pridemo v konflikt med dolžnostjo in svojim srcem.“

„Ah,“ udari Martin po mizi, „Vi me zbadate? Pa to je druga stvar, ki ne opere Vaše krivde. Kaj naj Vam rečem? Grom in strela! Komisarjeva hči skriva uhajača! Da se izve to, pride na mesto povišanja kazen — in kaj reče gospa markiza? Uradnik, ki pospešuje beg uhajača, izgubi službo; ste li mislili, zaljubljenec, na to?“

Chapotin zmaje z ramo. „Kdor je čist, naj vrže prvi kamen... In kako naj se izve? Samo ljubosumnost je izdala Grga, bi izdala Vas. Hlapca pošljite k vojakom, de Varburg ne sluti ničesar, in Grga odide tako...“

Glej gada, kako pika! „Kdor je čist,“ in „Andrian ne ve ničesar!“ Kaj je z Mabello? Sramota in kazen, ženin prezir, vse bi prenesel Martin, le tega ne, da trpi Mabelle. Da ga mora pikati radi

Armande, tako pikati ta navidez topoglavi Chapotin! Ničesar mu ne more, ker ve o Armandinih proticesarskih težnjah. Gadi, samo gadi so okrog njega. Vsakemu se zgodi kaj... Toda tu — ne more, ne sme, on je komisar! Chapotinova dolžnost je bila naznaniti Grga, tako ne bi bilo prišlo do znanja z Mabello. „Brez vesti ste,“ očita temno tajniku, „prisegli ste — ste pozabili prisego?“

„Prisegel sem? komu, gospod? Državi, tvorbi naših rok, cesarju po ljudski volji. Osvobodimo se vendar tega predsodka, svobodomiselní gospod komisar. Cesar in večina njegovih uradnikov ne veruje v Boga. Kako naj jih veže prisega pri bitju, v katero ne verujejo?“

Začuden motri Martin drznega govornika: „To je revolucija! Cesar je ukazal vero, ker je vera red — kdor ruši prisego, ruši zakon.“

„Napoleonov Bog vlada z omejeno oblastjo; pravi Bog sebi in Franciji je Napoleon; prisega, dana človeku, veže človeka le do gotove meje.“

„Vaša modrost mi je danes previsoka,“ odmaja Martin, koraka po sobi, ugiblje. Jeza se mu je ohladila ob Chapotinovih čudnih dokazih. Usoda, slučaj — karkoli je bilo — treba mu je pogledati v lice. Kdor je čist, naj vrže prvi kamen — nič ne more on Chapotinu, Grga naj odide. Samo da ne izve Andrian. Blag je, toda strog v službi. Je pač mlad. Hlapec bi našel lahko v svoji zavisti poti do njega — zato naj odpeljejo orožniki hlapca še nočoj v Trst, kjer ga vtaknejo v vojaško suknjo. Nič mu ne škodi, če pogleda svet, če bo priden, bo še blagroval slučaj, ki ga je spravil od mlinskega kolesa. Tako bo vse v redu... Samo če ne ljubi Mabelle španskega vojaka. Hirala bi nežna in kaj mu reče Armande? Slutila je materina duša, da ni nekaj v redu, zato je branila hčerki v dol, a on jo je pošiljal nalašč, priklical senco med mater in hčer... Da ga ljubi — no kaj... Fant je iz kova, iz katerega naredi srečen slučaj slavne može. Uklone svojo trmo, in gospa markiza bo vihala nos, ko postane kmet ženin njene blagorodne hčere. Govoriti mora z deklico. — Odločen stopi Martin k Chapotinu, ki čaka navidezno mirno, vendar težko, kaj ukrene njegov predstojnik: „Pomnite, Chapotin, da nas ne smejo prevladati slučaj, izkoriščati jih moramo, to je vsa modrost življenja — naj jih že vrže premišljena usoda ali slepo naključje nam na pot. Komisar mora ustreči cesarju, oče poskuša ugoditi hčeri, Vaša dolžnost je, da pomagata pridobiti cesarju hrabrega vojaka. Ž njim umolkne tudi mrmranje tukajšnjih kmetov, in cesar nas pohvali.“

„To ne pojde,“ odmaja Chapotin.

„Vi ne verjamete? Kaj ne vidite sami na sebi, kaj dela ženska iz nas? Bil sem tlačan, vdan po

pasje svoji gospodi. Nesrečna ljubezen me je vrgla v revolucionarni tabor. Glejte nase! Vi ste prekršili svojo dolžnost, tvegali službo in prostost samo zaradi Rezikinih solza; koliko šele naredi Grga, če se mu obljubi zraven ljubezni še častno mesto! Izpremeni se tudi vaš položaj ..."

"To ne pojde," odmaja Chapotin in se nasmehe nehoti v misli, kako da bi sprejela ohola markiza tako sorodstvo.

* * *

"Govoriti želim s teboj, Mabelle," je rekel oče in plaha se bliža deklica očetovi sobi. Kaj hoče oče? Mar slutiti, ve? Gledal jo je tako prodirno. O Bog in sveta devica! Kako je prišlo nenadoma sladkomučno ... Odprlo se je novo življenje, nove želje. Tako skromne in vendar nedosegljive. Zdaj je razdvojena njena duša, pol je je pri mlinskem kolesu, ki ji ropoče čarobno pravljico, pol pri očetu, pri materi, vsa pa je polna strahu o prihodnosti. In nič je ni pri Andrianu, pri blagem mladeniču, ki ji polaga cvetje notranjskih gajev in cvetke svoje muze, k nogam. O nič ... Brez prošnje in poklonov si je prisvojil Grga s svojo močno dušo njeno dušo. Oči so se srečale, prišel je pravi. V pravljčni lepoti je ležal tihi dol, v šmarničnem cvetju, ko se je radovalo srce drobnih ptičic sreče, je prihajala prečudna tudi v odprto dekličje srce. Vonjale so lipe, cvetele, vsaka bilka se je radovala življenja. O bojih je pravil Grga, in bojovite napeve je izvabljal piščali, delu svojih rok. Pa pogledal je v solnce, pogledal v dekliške oči. In zasviral je nežno pesem, Mabelle je povabila trepalnice. Beseda ni razodela čustva, govorilo je samo oko. Vendar ve tudi ona, da mu je draga, ve, da ga spremlja njena slika v krvavi boj. V boj! Ah, tam lete krogle, rajajo sablje ... In Grga ne misli, da umrje Mabelle za njim. Ne hodi, Grga, ne hodi! Ne išči si slave! Drug venec ti ovijem okrog čela, ti ovijem svoje bele roke — jaz bom zasipala, ti boš mlel, na vrtu bom plela in pela, ti boš žvižgal na jezu, lipe bodo cvetele nad nama, šumeli bodo jagnjedi in Premci bodo peli o ljubezni komisarjeve hčere in mlinarjevega sina. Zakaj hočeš v vojsko, Grga? Vseeno je, ali je cesarju Ilircev ime Franc ali Napoleon — kaj brani oče, mati? Bog je ukazal ženi, da zapusti svoje roditelje in gre za usojenim ...

Bog je dal vsa ta sladkogrenka čustva, o gotovo, Bog je ustvaril dušo za dušo — in vendar peče Mabelle vest, ker skriva svojo sladkost ljubljene mamici, ker se pretvarja hinavsko pred očetom. Pove jima, pove vse, kadar odide Grga, kadar ne

more več škoditi komisar uhajaču, in onadva ji odpustita. Kolikokrat bi rada ovila roki materi okrog vratu, ji zaupala vse — pa ne, ne ... Sram je je matere, strah. Grga ni knez, mamica bi povedala, ustrelili bi Grga, postava zapoveduje tako ...

Znotraj zakašlja oče, morda je slišal, da se je ustavil neodločen korak — plaha prime za kljuko, preljubka v svoji zadregi obstoji pri vratih. Zlati kodrci ovijajo nežno čelo, rožna ličeca gore, v modrih zenicah je plaho vprašanje. Tako se ga boji njegov otrok — Martina zaboli, v duši priseže, da stori vse, vse, samo da mu zaupa, opusti vse, samo njej na voljo. Pa pogleda Napoleonov kip, slike mogočnega v njegovi mogočnosti, in spomni se, da je komisar, trdo izpregovori: "Mabelle, stopi sem, pogledaj mi v oko!"

Počasi prihaja, se igra s konci šala, poveša glavico, ostri očetov glas jo pretrese: "Mabelle, ti skrivaš nekaj pred menoj."

Oh, vse ve, vse! Obupno pogleda Martina, se vrže na mizo in zaihti strastno. Martin se prestraši, še nikdar je ni videl jokati tako; karati jo je hotel, zdaj pa se čuti velikega grešnika, z nerodno roko se je dotaknil dekličine skrivnosti. Rahlo jo prime za roko, ji gladi kodre, rahlo ji prigovarja: "Ne jokaj, Mabelle, nič hudega ne bo, samo povej mi vse."

"Papa, moj papa!" Strastno se mu ovije okrog vratu, pripoveduje, prosi očeta, da pusti Grga, da ga ne ustrel ...

Martin posluša, čuti njene solze, utripanje mladega srca, ki se bori za svojo neusojeno srečo, in dal bi, gotovo bi dal v tistem hipu svojo službo, svojo kri, samo da bi ustregel jokajočemu otroku. Rahlo ji vzdigne glavico, pogleda zajokani obrazek in vpraša: "Bi ti bilo zelo hudo, da umrje Grga?"

"Oh papa, jaz umrjem, če se mu zgodi kaj. Obljubila sem mlinarjevemu, da ga varujem, da ga izprosim od tebe. Pusti ga, da gre preko meje, saj ne pride morda nikdar več!"

In nov jok, ker je tako bridka beseda nikdar, misel na ječo in smrt, na bojno klanje. Martin tolaži, govori resno:

"Poslušaj, dete: Fant naj stopi v vrste našega cesarja, Napoleon prejema rad junake in priznava hrabrost vsakega. V službi za Avstrijo je dobil Grga samo rane, pri nas doseže lahko visoko stopinjo, pomaga mu do nje komisarjeva hči. Ne pravi materi ničesar, Mabelle — jaz počakam mesec dni — potem bo tvoj oče samo komisar."

"Moj dobri papa!" vzklikne veselo Mabelle, pa takoj jo orose nove solze, tožno sklone glavo: "On ne prestopi, papa!"

(Dalje.)

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XI.

Mesec dni počakam," je bil rekel komisar, in dan za dnem hodi njegova hči po znani poti. In dan za dnem ji postaja težja pot, po kateri so jo nosila spomladi lahka krila upajoče ljubezni. Burna doba je nastopila, težka doba — kdo vpraša za želje tvojega srca, dekle?

Obzorje Evropino žari v plamenu gorečih ruskih vasi in mest, svet se izpreminja v bojni tabor. Orjaška vojna severa z jugom, tlačanstva z napredkom, razburja duhove, razdružuje rodbine in prijatelje v stranke. O zmagah, samo o zmagah pripovedujejo uradni listi in hvalijo cesarja, da pridobi Franciji vir novih dohodkov. Bogata je neizmerna Rusija, drago naj plača predrznost njenega vladarja — francosko kri. Skoz Rusijo gre pot v Perzijo in Indijo. Napoleon zada Angliji smrtni udarec, potem zavlada od cesarja željno zaželeni mir. —

Grga pa pravi, da prihajajo drugačna poročila iz Avstrije in Nemčije. Nemci da se pripravljajo, da izkoristijo Napoleonove izgube in se osvobodijo njegove nadvlade, in Avstrija da ne pozabi, da je, da mora biti za vse. Avstrija ne pozabi Ilirije. Daljni bojni grom da naznanja Ilircem bližnjo vrnitev k staremu vladarju.

Senca daljne vojne ločuje rodbine in prijatelje v stranke. Kadar se hvali papa z uradnimi poročili, mu razkriva mama neugodna dejstva, mu priobčuje vesti, katere dobiva po neznani poti. In kadar pride Mabelle v mlin in pripoveduje o cesarjevem prodiranju, jo vselej ranijo neprijazni izrazi in mnenja. Grga ni več isti, kar je bil odveden Šimen, in Rezika ne sme govoriti z Chapotinom. Težka postaja Mabelli pot v mlin, radost je odšla od zelene Reke, v neznane daljave... „Počakam mesec dni," je bil rekel papa, ko so ga omečile njene solze. „Mesec dni!" si je ponavljala takrat z veseljem. Dolg rok. V njem se pokrepi Grga popolnoma za nove težave, če ga ne uverijo tačas njene besede, ne preverijo njene oči. O, mesec dni! Kaj ne bo osupel Grga od komisarjeve dobrote, kaj ne bo iskal cesarjeve milosti — in kaj bo ostal trd napram njenim prošnjam? Dolg je mesec in mnogo se zgodi v njem. Mihčevi uvidijo, da je nespametno pustiti sina v nove boje, radi se uklonejo komisarjevi želji, cesarjevi postavi.

In sreča, pravljicična sreča, bi zavladata v mlinu in gradu. Več ne bodo pretile morilne jeklenke Grgovi dragi glavi, več ne bo kropila Rezika s solzami rožmarina. Grgova nevesta, Mabelle, izprosi Chapotinu dekle. Stari snubec naj si poišče drugo, drugo naj si poišče Andrian, mamin stari princ. V gradu in v mlinu bo stanovala sreča, sledila bo papanu v Ljubljano, v Francijo: Mama se ga oklene, ko bo pogrešala hčer, drag bo papa njeni mami kakor kmetičam njihovi možje z brd...

Take sanje je sanjala Mabelle prve dni. Pa naglo je odbežala prva polovica meseca in ž njo je odbežalo veselje, pustilo nežni deklici samo strah. Rada bi navesila krilom hitečih dni svinčeno težo svojih čuvstev... Pa dnevi hite, hite v nepovrat in vsak dan prinese novo razočaranje: Vse, kar si more izmisliti čistoljubeča ženska duša, da si pridobi ljubljene, vse je poizkusila ona, da pridobi Grgo; kaže mu pot do slave in sreče, pravi mu, kaj da so bili zdaj mogočni Napoleonovi maršali, kaj je bil kralj Napolja, kaj švedski kralj Bernadotte? Dokazuje mu, da narodnost in stan ne delata zapreke zvezi src, da je zaman ves trud Napoleonovih sovražnikov, da je greh staviti po nemarnem svoje življenje in last v nevarnost.

Pripoveduje mu vse to, a Grga je mračan. Mehki pogled ljubezni se izpreminja v jekleni žar, sladki napev ljubezni se umika bojni pesmi. Dokazuje ji, da je dolžnost brambovčeva, da se bije in umrje za svobodo dežele. Razžarita se veliki rjavi zenici, bujni kodri se razdele, pokažejo brazdo izorano od francoskega jekla, pokrito še od tenkega reza platna, pokaže se rdeča polt na čelu, praske na rokah. O, lep si, junak, lep in plemenit, častite so tvoje rane. Pa srce mi umira, ko te gledam... kaj te niso meni oznanile kresnice? Kaj nisi ti moj edini pravi? Ne vzame te mi druga žena, vem — Avstrija — ona te mi jemlje. Ovila bi ti roko z rokama, pogledala bi proseče v oko, in ko vidiš skoz zrcalo duše tajnost srca, tedaj ostaneš Grga in stopiš pred cesarjevega namestnika... O pač! Toda zvesto streže mati na besedo in pogled sinov... Taka mati! Ljubša ji je sinova smrt, kakor da bi ljubil tujko, se klanjal tujemu vladarju... Pa saj ni potreba, mati, da gre od tebe sin. Doma ostane, pripelje ti sneho, ki sleče gosposko krilo. O! Ni

za nas! pravi mati, porogljivo se muza ded, ko jo vidi pri pinji, oče zaloputne vrata, kadar jo najde v mlinu.

Petnajsti avgust se bliža. Cesarjev rojstni dan in mesec očetove besede. Vse vedo mlinarjevi: kako je ponudil komisar uhajaču rešitev, čast. Chapotin je povedal, kar ni mogla povedati Mabelle. Ne zmenijo se. Grga melje, dela po hiši in žagi, kakor da ni namenjen nikamor. Chapotina prezirajo kot prej, na skrivnem le more govoriti z Reziko. Nihče ne pove nič odločnega, dnovi gredo naprej. Mabelle blede, hujša. „Kaj ti je, hčerka moja edina?“ vprašuje mama.

„Oj mamica — glava boli in srce.“

„Dete, moje dete!“ jo objemlje prestrašena mama, jo motri pozorno. „Škodijo ti poti v mlin, vroče je in hud je breg, ne hodi več doli.“

„O mamica,“ ugovarja prestrašeno Mabelle, „umrjem, če ne grem... Doli se kopljem v hladni Reki, doli sedim pod jagnjetom, poslušam mlinsko kolo.“

„In prenašaš Chapotinove in Rezikine težave. Shujšal je tudi Marko. Pusti to, Mabelle moja, ne spodobi se mladi deklici, vtikati se v te nesrečne zadeve.“

„O mamica, saj mi ni nič — in onadva sta taka reveža.“

„S teboj pojdem, Mabelle, pogovorim mlinarjeve,“ gladi z mehko roko Armanda hčérine kodre.

„Ne, ne, mama. Užalili bi te... In pot v breg ni zate. Oni ne znajo francoskega, ti ne znaš njihovih šeg — saj mine kmalu vse, mama...“

Mamica, skrbna mamica se ne potolaži. Vedeti hoče, zakaj da hujša in blede njen otrok, ki se je razcvital tako krasno pred mesecem še.

„Manon te bo spremljala odslej,“ odredi mama. O mamica! Manon naj dozná, kaj vleče Mabelle v mlin, kaka nevarnost preti tam njenemu zdravju... Uboga Manon! Ne hodi rada v breg in težko je dihal navzgor, navzdol, a vlekla si jo, nagajivka, po strmi bližnjici — da ji preide veselje hoditi v mlin. —

Mihčevi so prijazno sprejeli grajsko kuharico. Peljali so jo v jedilnico, ji postregli. Gospodarja sta ravno južinala in pogovarjala sta se z njo v mešanici, ki je tu običajna v občevarju s Francozi. Nad Bonapartom se je kregala Manon in ni videla, da sta se izgubili Mabelle in gospodinja. Z materjo sta šli gotovo v mlin, se je nasmehnila Rezika, ko je pogrešila Manon deklico. Bistroidna žena je čutila, da ne gre Reziki smeh od srca, da je Rezikin jagodji obraz pobledel. Zazibála je pentlje na glavi in predlagala: „Pojdimo v mlin!“ — Uboga Manon! Nič sumljivega ni našla v mlinu. Kolesa so klopotala, žrnji so se vrteli, moka se je sipala iz pajkela

v kašto. Na ognjišču sta dražila berač Jožina in Žlahtnik tigrastega mačka, pri vrsti mehov ob zidu je stal plečat mlinski hlapec, gostolaso glavo, hodnično srjaco in rjav obraz pobeljene od moke. Prijel je meh in skočil preko pražičev h kamenu, vsul žito. Še pogledal ni Mabelle, ki je prestrezala moko, pustila, da se siplje čez tenko roko. — „Gospica gleda silno rada mlenje,“ se je nasmehnila Grgova mati.

„Mlini so od nekdaj znameniti,“ je kimala Manon in jela praviti dolgo povest o zakladu, ki je bil skrit v nekem mlinu... Mlinar je šel k zavoram, Mihčevka je poslušala in kimala, dasiravno ni razumela besede, Mabelle je sedla na pražek, sklonila glavo... „Bil je zaklad v mlinu,“ je pravila Manon. O bil je, bil... Za mlinsko kolo se je skrila njena sreča, se raztopila v vodi. Loputnice mečejo vodo v zrak, biserno se svetijo kaplje v solncu, se razprševajo...

„Nič nevarnega ni v mlinu,“ je razsodila Manon, „in meni je težko vlačiti stare kosti nizbreg nabreg — samo pasji dnovi škodijo otroku, skuham ji srčne moči in bajno rožo.“

Mama je poklicala Callota, zdravnika intendance. Nerada je prepustila Mabelle zdravniku vročo roko, povabila je oči. Callot je tipal žilo, povpraševal po teku in prebavi in se nasmehnil: „Bolezen mladih let. Mine sama. Dajte ji zabave, solnca.“ Morda je hotel reči: „Dajte ji ženina.“ Saj meni ubogi Callot, da je Mabelle hudo po Andrianu... Kako so slepi vsi razen papa! Tudi Andrian. Nežno vprašuje, kaj je oboževani deklici, se boji, da ji ni naškodila grozna zimska burja, se veseli, da pojde Mabelle iz kraja zimskih viharjev, toži, da bo ostal kakor slepec brez vida, kadar odide Mabelle, obljubuje, da pride skoro za njo! Ubogi Andrian! Ostani in molči, da mi ne kličejo tvoje dobre besede rdečice na lica. Bil je zaklad v mlinu, Andrian...

Kako mučna je skrbna ljubezen vseh teh, mučen oblak na papanovem čelu, ker se ne vda, ne uklone Barkin. Vprašanjem in postrežbi uide Mabelle v svojo belo posteljico, skriva glavico v blazino, pije pokorno Manonine leke. Dolgo sedeva mama ob hčerki, jo križa, boža, moli. Ko meni, da je zaspala, odide tiho mama, Mabelle razgrne posteljina zagrinjala, gleda v zvezde. Svetle in blesteče jo spominjajo drugih zvezd, oči, ki skoro ugasnejo, zadete od francoske puške. O Grga, Grga! —

Težko padejo trepalnice, zakrijejo zvezdam bolečine srca, da bi jih ne povedale meseču, solncu, da bi ne pošiljalo solnce na zlatih žarkih zemlji vesti o tajnih mukah dekliških src, da bi ne bil ranjen ponos komisarjeve hčere, ko jo pogleda sočutno slaboumna ženska v mlinu, ko jo pogleda resno mati tako lepega sina. Prosila, da bi ljubezni, iskala? O

ne! Saj ni razodela beseda ničesar. Vi se varate, varate se vsi, varaš se, jagned šumeči, ko šepečeš o kmetovem sinu, o tujki iz gradu. Pravljica je bila samo — pravilo jo je mlinsko kolo, sedela je med šmarnicami na griču, budila je tisoč neznanih sladkogrenkih čuvstev. Samo pravljica. Zakaj si šla v dol, dekle? Ovene le so šmarnice, pokošena je trava, požeto je žito, pravljičice čarobne besede se gube v šumljanju Reke... Krsto so pokazali oblaki, ko so naznanile kresnice edinega pravega...

Zagrne jo sen. Pretekla je rok. Glasno naznanja zvon in strel cesarjev rojstni dan. „Kdor noče živeti za Napoleona, naj umrje zanj,“ veli mračno papa. Ona teče v dol, razoglava, bosa, po ostrem kamenju. Burja ji razpleta lase, zebe in zbada jo v noge — in hitrejši od nje so žandarji. Že so obstopili hišo, ki stoka v viharju. Namerjene so puške... „Grga, Grga, reši se!“ Njen glas prevpije burjo. Iz okna skoči Grga, teče, podre žandarja, teče... Strell!... Grga pade, ona nanj. In joče in stoče z burjo za mladega junaka...

Vsa mokra od potu se prebudi, srce skače kot bi hotelo uiti iz prs. Oddahne se, ker ni še resnica njen sen — trese se pri misli, da se uresniči kmalu. Prekriža se, moli: „Vodi, svetla zvezda, naš čoln, vodi uhajača na pravo pot.“ Zadremlje. Zasanja sen o sreči: Vihar je bil razoral jez. Močno šumi narastla Reka. Grga hodi v zdelani obleki po jezu, ukazuje hlapcem, izbira kamenje. Mabelle je Grgova žena. V kmetijski obleki, ključke za pasom, košarico v roki, mu prinese malico. Sedeta ob robu vode. Ona mu nalije vina, on ji nazdravlja. Kako se smehlja, kako toplo mu sijejo oči... „Gorim zate,“ ji pravi. „O ti moj edini pravi!“ šepeče Mabelle; „pustil si radi mene uporno jezo, drug labor ti ovijem okrog čela.“ — „Na veke moja!“ govori Grga. Reka in drevje šumijo slovesno potrditev, srce zatrepče neizrečene sreče... Prebudi je materina mehka roka. „Govorila si, Mabelle — nemirno ti bije srce — kaj si sanjala?“

„Sanjala sem, da sem v raju, mama.“

„Nedolžno moje dete! Naj se uresniči tvoje sanje, a ne še, ne še... Kaj bi jaz brez tebe, Mabelle?“ — „Mama ti imaš papana...“ Tiho odide mama...

Težka je pot v mlin... Vendar vidi vročina ranega popoldne Mabelle na poti. Sklonjene glave gre komisarjeva hči. Desetega avgusta je! Prišel je „Moniteur“, „Telegraf“. Prinesla sta novice, ki sta vrgla papana v žensko sobo, kjer je hitel in podarjal, da ujezi mamo in opozori hčerko:

„Zmaga naša! — Rusi beže — Napoleon se pomika proti Smolensku. Da, on zmaga. Zaman je up roalistov. Poljsko je poklical Napoleonov glas in

ona vstaja. Beli orel se dviga in znan je njegov polēt. „Sire, recite, da Poljska živi, in živela bo,“ so rekli cesarju deputati poljske konfederacije. Kdo razen Napoleona je klical mrtve države v življenje? Samo on, mogočni, more to, samo on je poklical iz tisočletnega spanja Ilirijo, samo on pokliče nesrečno, razkosano Poljsko k novi moči. Saj sem vam rekel, gospa markiza: Ruski generali so nezmožni. Res da je poklical car zmožne tujce — toda domačini splet-karijo, onemogočujejo njihovo delo. Car ni vaje n voditi vojske. Napoleonov prihod razburi ruski narod. V proklamacijah obeta Rusom svobodo. To vzbudi upor tlačanov, plemstva. Zato je rekel naš cesar Aleksandrovemu poslaniku, ki je prišel, da se pogaja za mir: Kaj hoče Aleksander? On je vzrastel na tronu — jaz v boju. Vajen sem zmag. Pridem, da uredim razmere, naredim stalen mir. V teku enega stoletja je pokazalo rusko plemstvo večkrat svojo nezadovoljnost. V šestdesetih letih so izpraznili nemiri štirikrat prestol Ivana Groznega. Vsled tega se je razširil po Evropi dvom na stalnost ruske oblasti. Tako pričakuje cesar, da mu pridejo tudi notranji nemiri Rusije na pomoč. Z matematično gotovostjo se lahko trdi, da zmaga Napoleon, prejkoslej odmeva svet v njegovi slavi. V joku in kletvi, pravite, da kličejo matere in očetje cesarjevo ime — a vojaki, umirajoči na polju slave, napredka svobodne misli, vzdihajo: „Vive l'empereur!“

„Napredka svobodne misli?“ se je nasmehnila pomilovalno mama. „O ta vaša svoboda! Reveži, slepci, ki umirajo za njo! Vi vsi mislite in verujete samo to, kar ukazuje krvi nikdar siti Bonaparte. Resnica se pa ne da potlačiti, Martin. Veste, da se gibljeta Avstrija in Nemčija. Odbor se je sestavil, da zavrača fanfaronade naših listov in prinaša resnična poročila z bojišča. Tajna društva izdajajo na tajnem proglase na narode. In če je tudi zaprl Napoleonov ukaz dušo tega odbora, Grunnerja v Pragi, vendar prinaša svobodoljubna nemška mladina, resnična poročila o vojni, o razmerah na Francoskem. Ej Martin! Drugo sliko kakor uradni listi nam slikajo oni...“

Zahteva Napoleona, da branijo meje kohorte stoinpetdesettisoč mož, je prestrašila Francoze in Italijane. Če se jim je tudi reklo, da bodo samo branili domovino, vendar mrmrajo, da jih hoče poslati cesar v mesnico. V glavnih mestih Francoske so bili upori, katere so potlačili krvavo. V Haagu, v Rotterdamu, v Amsterdamu so zapodili komisarje, vodeče novačenje. Cesar je ukazal, neglede na prošnje njegovih prijateljev, postreliti javno upornike.“

„Da,“ je rekel komisar in prebledel. „Radikalno zdravilo, a potrebno...“

„In veste tudi, da govore tajna poročila, da je izgubil cesar že četrtno moštva od bolezni, pomanjkanja, prask? Ne da bi bili kako odločilno bitko, gospod komisar! Veste, da stradajo francoski vojaki na Ruskem?“

„Ni mogoče. Cesar se je preskrbel, po svoji navadi, z vsem potrebnim.“

„Da. Ali težki vozovi za proviant niso pripravi za mehke ruske ceste in kolovoze. V noči, ko je prišel cesar v Vilno, je besnela nevihta, ki je poplavlila okolico in izpremenila julijevo temperaturo v januarsko. Vozovi so obtičali v blatu, se prekucnili, proviant se je pogubil, pokvaril. Orožje, obleko je jemalo vojakom kar iz rok, vse je nosila voda naprej. Deset tisoč konj, pravijo, da je poginilo tisto noč. In ruske vasi in žitnice gore...“

„Strašno — pa nemogoče, kar pravite...“

„In to je šele začetek, gospod komisar! Poljska vstaja, pravite? Pa kaj je obljubil onim, ki so mu ponudili šestnajst milijonov rok in src? Prazne fraze jim je tlačil, onim, ki se bore že leta pod njegovim orlom. Rusi beže? Umikajo se. In če zavleče Napoleona častihlepnost v notranjost neznane mrzle dežele, kako se vrne iz nje? Pravite, da so nezmožni ruski generali. Ne pozabite, da so Rusi globoko verni, globoko vdani carju. Iz neznanih dolin, z nedostopnih gora, iz gozdov in neizmernih step kliče carjev manifest jezera navdušenih Rusov! — Rusija se je izročila božjemu varstvu: Združite se, križ v srcu, meč v roki. Sredstva naj odgovarjajo namenu, namen je, da uničite tirana, ki si hoče podvreči ves svet. Kamorkoli stopi v tej državi njegova noga, naj vas najde pripravljene na njegove sleparije. Zaničujte njegove laži in poteptajte njegov denar. — Kaj, Martin, ali slišite kako napoveduje Aleksander Napoleonu pogin? Črne sence spremljajo veliko armado. Metropolit Platon je poslal Aleksandru podobno svetega Sergeja, variha dežele, in sporočil carju: — Moskva, prva prestolnica carstva, novi Jeruzalem, sprejema svojega rešenika. Skoz meglo, ki se dviga okrog nje, poje ona: Hozana! Blagoslovljen on, ki prihaja! Kakor velika je tudi predrznost francoskega Goljata, ki nosi preko ruskih meja moreči strah — vendar bo zadela miroljubna religija, frača ruskega Davida, nenadoma glavo, njegovega krvoločnega ponosa. Evo vam, Veličanstvo, podobo svetega Sergeja, branitelja in variha Rusije! — Tolažite se, da ni Aleksander vojskovodja? Prišel je Francozom pogin in izpolnil bo to besedo, ker je Bog ž njim. Nobene besede pogajanja, dokler stoji le še en francoski vojak na Ruskem. Cesar naj se vrne čez Dnjeper. — Tako je zavrnil Aleksander Napoleonovega poslanika, ki je menil, da najde Ruse v strahu in needine. Aleksander ni izzval vojne, pa

jo izvojuje... Ha, gospod komisar: Kmalu pade Napoleonu orožje iz rok, kmalu se bo spoznala moč besede zaničevanega starčka papeža.“

„In vrne se kralj in vrne se čreda oslovjeglavih, volčježrelih markijev in prešestnih grofov... In zahtevali bodo svoja nekdanja posestva od naroda, ki je krvavel in se potil zanje; zahtevali jih, da bi pasli puhloglavci svoje strasti, razdirali zakone, se valjali v blatu. Pa se varate, grdogledi nevoščljivci: Nedo-segljiv je Napoleonov genij. On premaga Rusijo, poniža Anglijo. Vse si podvrže, vse kaznuje, a obdaruje one, ki se mu klanjajo. Zdaj zore lavorike, zdaj je doba, da se potrudi junak zanje, zdaj je čas dejanj, čas, da dokaže mlad človek, da ima srce in pogum. Avstrija! Prazne so sanje in marnje Ilircev, da jih je zahteval cesar Franc nazaj od svojega zeta. Napoleon se ne vrne nikdar na svoji poti, je rekel cesar ruskemu poslaniku. Napoleon ne vrne, kar je vzel. Cesar Franc naj bo zadovoljen, da mu ne vzame njegov oblastni zet še več, da mu ne vzame vsega. Ena država, en vladar, to je Napoleonov cilj, cilj, ki bi osrečil narode. Nič več meja, vojska, razdorov...“

Če izgublja cesar vojake, mu je treba novih, da izvojuje svobodo tlačanov na Ruskem, da pogazi reakcijo, ki siče po Francoskem. Ilirci naj ne poslušajo nemških poročil. Nepokorne Nemce izplača Napoleon ko pogazi Rusijo. Bliža se rojstni dan našega prepoveditelja. Na daljnem bojnem polju, javljajo kurirji, da ga bodo obhajali desetega, to je danes, ker pričakuje cesar, da se udari okoli petnajstega z ruskimi zajci. Dan Napoleonovega godu bo dan milosti. Ovenčati pustim cerkev in grad, za tuje in domače goste bo prostor ob moji mizi, Mabelle... Naj bi umolknila do tega dne klevetna usta nevoščljivcev, naj bi se uklonile uporne glave. Drag dar so Napoleonu vdana srca, sreča Ilircev je njegova očetovska skrb.“

Desetega! Prositi, prigovarjati mora danes Mabelle Grgu. Pomagaj, svetla morska zvezda!

* * *

Odločnega izraza si zapiše mladi Mihec suknjo in pravi ženi: „Ne cmeri se, kar je, to je. Gledala si ga mesec dni več nego si pričakovala.“

„Lahko bi bil še doma,“ si otare žena oko. „Da ni te komedije... In kako priden je naš Grga, dela za tri!“

„In neumen je tudi za tri. Šimnovo nesrečo ima na vesti. Ta Rezika! Kar vse vkup bi nabil! Da ni te komedije, da ni komisarjeve hčere, bi bil že v Gradcu.“

„Saj bi mu ne bila sila, ko pa piše Tone, da ne sme Grga na Rusko, ker zbira stari cesar na tihem fante, pa ne udari še.“

„Zdaj mora iti! Jaz se oddahnem, kadar bo fant na varnem in bo konec tega francoskega postopanja po naši poštini hiši. Danes je četrtek, desetega. Naredimo pismo. Kručin zapiše vse Reziki. Hej, žena moja! Lahko bi hodila punca pokonci, pa se kisa. Ne pomaga nič. V nedeljo so prvi oklici, na praznik drugi. In ko bo Grga z božjo pomočjo srečno čez mejo, bo poroka. Glej vraga, koliko časa si nismo vedeli pomagati radi potne pravice! Ker ve komisar za Grgo, bi dobil težko na Premu pravico na kako drugo ime. Pa jo je iztuhtala brihtna glava našega ata. Grga nam bo danes za hlapca, vozil nas bo v Postojno. Tam gre Kručin ž njim k intendantu, zahteva pravico na ime Anžine iz Brc, ki je stopil o sv. Juriju v Kručinovo službo in ima teto v Teharjih pri Celju. Zdaj gre Anžina po dedščino, ker je teta zelo bolna in mu želi izročiti nekaj denarja. Priča pismo, spisano od Kručina. Dobro, kaj ne, Anka?“

„Ah Janez! ko bi ti poznal materino srce... Nič več ne bo prišel spanec čez moje oči — zmeraj ga bom videla v nevarnosti. Sladki moj Jezus! Kaj pride vse name!“

„Vesel bom, da gre od hiše. Bojim se, da ga ne zmoti zadnji hip. Naj le odide Grga, potem potem. Ohladi se mi srce...“

„Prišlo je vse tako narobe. In kaj nam reče potem komisar? Da nam napravi sitnosti?“

„Molčal bo radi hčere. Beloglavca pa povabim za pričo k poroki naše Rezi. Tako sva se domenila s starim atom, saj veš, poroka bo v Postojni. — Kilovski mâr, ki ima le maselj zemlje, se ne bo vtikal v zemljakovo hčer, in da nimajo naš stari gospod župnik sitnosti, naredimo v Postojni. Intendant je zaljubljen, pozabi morda še na globo.“

„Aha! kaj takega ni pozabil še nikdar Francoz. Ali pravijo, da poroka, sklenjena samo v cerkvi, ni veljavna pred postavo.“

„Prismoda! V dveh letih ne bo več nobenega Francoza tod. Pokličem starega ata, ti pa poišči Reziko. Kuja se — da mi ne bo delala neumnosti!“

Trdega koraka odide mož pred kolarnico, kjer je izvlekel Grga koleselj, da vpreže vanj belca in murca. Za tako pot morajo biti konji s paroma. Jožina pomaga Grgu, se smeji: „Pridnega hlapca imajo pri Mihčevih, dobro nadomestuje Šimna. E Šimenula! Rekel sem ti: Za gospodarjevo hčer si obriši usta... Poslušal bi me bil, pa te ne bi bili vlekli Francozi pod žrelo kanonov.“

Jezno pogleda Grga: „Ne draži me, Jožina, zadnje dni. Da bi se bil tepec vsaj iztrgal žandarjem, ušel.“

„No, no, nisem te hotel dražiti, Bog ve, da ne, Grga! Kaj pa moreš ti zato, če sili pisar, ki ima službo in denar, za Reziko. Lepota vabi človeka in

ti, Grga — veš — težko je vendar pustiti takega dekleta...“

„Molči!“ se zadere Grga in popravlja komat. Tako čudnega obraza je postal pri zadnjih beračevih besedah, da se stori Jožinu kar inako. O Grga! si misli stari godec, ima te, ima — ne igra se človek s plamenom, da se ne bi osmodil in težko bo, pustiti deklet in dom. Pa sem jo pustil tudi jaz.

Grga odvrta obraz od Jožine, kot da ne mara, da mu čita modri berač skrito trpljenje. „Hm!“ naredi Jožina, „to bo danes žalostna pot. Treba, da potolažim Reziko, ravno gre na vrt. Vsa objokana. Ej, lepa mlinarjeva hči! Boli, pa mine...“

Rožmarin na vrtu se je stresel. Trepetajoča roka je odtrgala vejico od debla, vroča kaplja je padla na zeleni vrh tovariša Rezikinih dekliških let. Ej rožmarin, deviški cvet! Ne bo te več negovalo, ne se dičilo s teboj deklet, k pismu se peljem v Postojno. Ah rožmarin! Stoji staroslavni Prem, pod kolono čaka fant dekleta. Zaman čakaš, Marko Chapotin... Odvedli so Reziko. Oh, ne smem misliti — glava in srce mi plavata v žalosti...

V zlati avbi, bujne kite po hrbtu, težke uhane, zlato veržico na sebi, stoji lepa Rezika sklonjene glave ob rožmarinu. — Delaj mi pušeljce, spletaj mi venčke, da boš ostalo deklet moje — zapoje Jožina in vroče se vsujejo Reziki solze. Ni sram mlinarjeve hčere tožiti beraču: „Kako mi je hudo, Jožina, hudo!“

„Vem, kako je hudo, Rezika, pa se pozabi. Koliko tega sem izkusil jaz po svetu. Kamor sem prišel, me je hotela vsaka imeti — jaz pa sem hodil in godel naprej. Našega generala hči...“

„Ne laži!“ jekne užaljena deklica; „ti nikjer ne pozabiš, da si godec.“

„Kaj, ali godec, berač ne čuti kot drugi?“ de Jožina užaljen. „O čutil sem, Rezika — povem ti... Resnica božja je, kar ti povem, če ni res, naj umrjem, in sveta Lucija naj me oslepi! Kaj misliš, da nisem bil jaz nikoli mlad? No, bil sem sin grajskega hlapca, postal bi bil hlapec kot oče. Pa delo mi ni dišalo nikoli, s petjem in piščaljo sem motil še druge. Napevi so se mi kar tako sproti delali, kot bi jih sipal iz rokava, posebno kar sem zapazil, kakšno deklet je valpetova Marjeta. Vidim jo, kot bi bilo danes... Gosposkega života in bele polti je bila, krotke duše, belih rok; saj ji ni bilo treba na njivo. Noč in dan sem sanjaril pod Marjetinim oknom v pohujšanje celega Prema. Valpet je grozil meni, zmerjal Marjeto. Ni se zmenila, obetala je, da me vzame. Pa se je zgodilo, da je prišel valpet iz Tabora ponjo. Marjeta je jokala, se postavila očetu po robu. Kaj so naredili, odpusti jim Bog, saj so že davno na njegovi pravici! Potepuh je, so rekli in vtaknili so me v vojaško suknjo. Dvajset let me ni videl Prem. In

ko sem prišel, star, zdelan vojak domov, ni bilo očeta ne sorodnikov, Marjeta, rejena žena, me še pogledala ni. Da mi je rekla, da ji je hudo, zažgal bi bil ves Prem. Dvajset let me je peklo v duši, danes ne vem več o tem, le kadar vidim žalosten mlad obrazek, vem, da ga bo minila žalost, kot je pustila mene. Ej Rezika, nageljnov cvet! Kdo ve še, da je godec berač bil kdaj mlad? Vse se pozabi, svet je lep, če nismo ljudje preveč sitni. Kaj bi javkal, zavriskam rajši, zapojem. Da bi tebe pustili za Francozom, bi morala kmalu bežati z njim, da je šla Marjeta za menoj, jedla bi prosjaški kruh. Polna hiša — bogat mož — ni to kar si bodi, dekle, le korajžo!“

Jožina obmolkne, se zagleda v Reko. Tečejo valčki, zagrinjajo, kar je bilo, kar se ne vrne. Rožmarinovo vejico v roki, stoji tu postavna nevesta, gleda v solzah na žareče klinčke, na dehtečo resedo. Ko je sejala resedo, je šel Chapotin mimo vrta. Prvi cvet je utrgala v misli nanj... Gojila in ljubila je svoje cvetke, zdaj uvenenje, umrjejo, kakor umrje Rezika daleč od doma, od ljube Reke. —

Mihčevka gre v težkih mislih v Rezikino kamrico, se ustavi na vratih. Po postelji so razmetana bela krila, na mizi leži molitvenik, vsa zmečkana bela ruta. Vse je v neredu, vse priča, da je razburjena sicer tako ravnodušna prebivalka kamrice. Mati se dotakne rutice. Vlažna je. Rezika je jokala. Oj ti nerazsodno dekle! Kaj ti nočejo dobro roditelji? O ti neumni mladi svet! Vlažno hčerino rutico v rokah, stopi mati k oknu. Postaven, možat, stoji njen Janez pri sinu. Žena gleda ljubo dvojico in plameni ljubezni se sipljejo iz mirnih oči. Mihčevka se spominja dne, ko jo je prvič videl Janez. Pred zagorsko pošto je pripeljal in srečal Anko Rozmanovo. Ni bila domačinka. Gradič pod Metliko je bil njen dom. Bilo je nekdanje zemlje in kmetov pri gradiču. Turek in potreba sta vzela vse, gradič se je rušil, oče je umrl. Vdova je sledila bratovemu povabilu v vas ob reški cesti, pod staroznanim Šilentabrom, kjer je bil dobil po posredovanju učenega strica v Ljubljani pošto. — Ostro je premeril takrat Janez dolgo, bledolično dekle. Drugič je prišel s starešino. „Ne delam ti sile,“ je rekel stric, „hiša je premožna, fant pošten, naredi po svoji volji.“ Vzela ga je in živela mirne dni ob njem, dokler niso prišli Francozi in prinesli zlo nad deželo in hišo. Ne bi se jokala mlada nevesta, da ni gladkih francoskih besed, ne bi zakrival sin materi oči, da ni zlatolase izkušnje. Kako hodi in lazi revica za njim! Gleda Grgo, kakor da vidi raj svoje duše. Ej, da ni nje, pazljive matere, premotile bi prošnje sina. To hodi za njim na njivo, po otoku, po mlinu! To hoče mleti, žagati. „Ni za vas mlinski prah,“ ji pravi trdo mati, jo odpelje pod lipo; a Grga pozabi na žito, prazen se vrti

kamen... Sin moj, kaj si prestal zato tako rano, da nas izpostavljaš zasmehu reške doline? „Kaj se vam mara, ko se razumete s komisarjem,“ namigujejo Mihčevim znanci. „Ej Grga! Dober si, nič strahu! Kdor te ovadi dobi Šimnovo plačilo.“ Kaj morejo Mihčevi zato, da je razgrajal Šimen v gradu in so vtaknili razgrajča v vojaško suknjo? Uboga Šimnova mati joče in kolne, potolaži jo Bog! Šimna in Grga čaka ista usoda... Oh, prazno bo v hiši in na polju, ne bo zatega sina, lepe hčere...

Možato so sedli v koleselj, pod trdim izrazom lica zakrivajo možje notranji nemir. Rezika drži rutico v rokah, ne dvigne oči od nje. Zlata avba se sveti, dolge kite vise po naročju. „Ej, ni take neveste v reški dolini, ni takega voznika,“ se smeji Jožina in naroča Grgu: „Pozdravi prijazno postojnskega intendanta.“

„Varuj vas sveti Rafael,“ pokropi mati voz in v njem sedeče. „Grga, bodi previden pri intendantu, zvečer ste že lahko doma.“

„Z Bogom, mati!“ ji stisne Grga krepko roko — kot da ji hoče naročiti nekaj. Mati se umakne. Jožina pomigne Grgu z očmi. Že ve berač in pove on, da ne bo skrbelo nežno Mabello za uhajača, da ne bo mislila, da je šel brez slovesa. — Grga požene. Po beli cesti drdra, hiti koleselj, grad se pokaže, skriva. Tja gor se upirajo voznikove krasne oči. Ti lep, ti krasna, ti miljena! Ostani zdrava, najina pot se loči. Srečujejo in dohajajo se popotniki na cesti in se razhajajo. Midva, Mabelle, sva romala skupaj v sveto deželo ljubezni, ustavila sva se ob meji nama zabranjene dežele, razideva se. Ostani zdrava, dušica, hči francoskega komisarja! Daj ti Bog sto tisoč sreč!

Teče koleselj, se bliža mostu, ki pelje cesto čez Reko, na Prem. Hrepeneče se ozreta Rezika in Grga na grajski breg. Odtam sta prihajala... In oh! Kaj ne hiti tam pod grmi bela postava... Mabelle! Sklonjene glavice gre... O, vem, presrečna moja, kaj te teži — rok, nesrečni rok gre h kraju. Mabelle! Zdaj čuti pogled — dvigne glavo — zastane, sklene, razširi roke. Pridem nazaj, ji zamahne z bičem, udari po konju, se ozre, jo vidi na istem mestu. Skočil bi raz voz, hitel k njej... Kar prijaše kakor vihar po cesti Andrian, odzdravi raztreseno Mihčevim. Grga ustavi naglo konja, gleda kako se podi intendant čez most, kako se ustavi mahoma, skoči s konja, ponudi Mabelli roko. Uprta vanj gre počasi navzgor. Smrtnobled postane Grga. „Kaj sta zaspala konja?“ se oglasi stari ata, Grga požene.

Še tisti dan je stopil Kručin pred intendanta v Postojni. Hlapca, postavnega fanta je imel s seboj in prosil je, da dá gospod intendant hlapcu potni list in dovoljenje, da gre za mesec dni čez mejo, k teti, primoženi v Teharje pri Celju.

Raztresen je poslušal intendant. Prijezdil je bil uro od tega s Prema, pred očmi mu je še nerazumno Mabellino obnašanje. Mesto običajnih vprašanj pokima samo in vpraša tajnika: „Formular pripravljen?“

„Je, gospod intendant,“ odgovori črnkasti de Regipont, motri pozorno hlapca in opozori Andriana: „Za hlapca izgleda jako inteligentno.“

Andrian pogleda Grga in zatisne oči. Zdi se mu, da je letel ta obraz danes enkrat mimo njega, a kje? Jasno ve samo to, da je stala Mabelle ob cesti in strmela z obupnim izrazom nekam. Kaj je vendar nežni deklici? Hira, blede... Radi koga?

„Kaj vas nisem videl že danes nekje?“ vpraša naglo Grgo.

„Ali sigurno, gospod intendant,“ se zareži široko Kručina „mojega hlapca, četudi ni še dolgo pri meni, ste gotovo videli in danes je šel po mojo nevesto.“

„Vi se ženite? Da da, — saj sem slišal.“

„Ženim se, kajpada, hahaha! In vabim gospodo na mojo svatbo. Vsega bo dosti pri Kručinu in Mihčeva Rezika je vredna pogleda.“

„Rezika? Kaj Regipont — hudo bo Chapotinu?“

Regipont zarije brado v svoj ovratnik. Saj je tudi njemu hudo — tolaži ga le, da tudi Andrianu ni tako gladka pot... Grga pa motri mladega intendanta, čmernega tajnika. Trije fantje, eno dekle. Je kaj sovraštva v tvoji duši, Andrian, do neznanega tekmeča? V moji je ni. Bodi srečen z njo, Andrian...

„Da,“ se predrami intendant iz sanj „pridem na svatbo. Za koliko časa hočete dovoljenje? Mesec dni? Dobro. Za leto dni ga ne bi dobil.“

„Bo treba v vojsko?“ namežikne zaupno Kručin.

„Ne ve se, kaj pride,“ odgovori resno intendant, „cesar pričakuje, da ga bodo podpirali Ilirci tako vneto kot skrbi on vneto za blagor Ilirije.“

„Seveda, seveda,“ kima Kručina, „tale moj hlapec bo vrl vojak.“

„Naredi še lahko srečo. Če ne pride, ste odgovorni vi in občina zanj. Regipont, pišite: Oči rjave, velike. Obrvi črne, ravne. Usta sorazmerna. Nos pravilen. Lasje kostanjevi, kodrasti. Obraz podolgast, polt zagorela. Postava velika, močna. Posebna znamenja? Neke praske imate na rokah, kaj je to?“

„Od robid in vej v gozdu,“ hiti Kručin.

„Na čelu je rdeča polt.“

„Spomin žegnanja v Jelšanah,“ pojasnuje Kručin.

„Tam mora biti tepež, vem. Odpravimo vam tista klanja.“

„Če se bo dalo, gospod intendant,“ se oglasi Grga in zopet ga pogledata intendant in tajnik. Glas in postava fanta ima nekaj vojaškega v sebi — tista polt na čelu se skriva v laseh, ni sled navadne rane...

„Slišal sem, gospod intendant, ne zamerite, da se poročite tudi v kratkem,“ prekine Kručin sitno opazovanje.

„Dajte, da podpišem,“ veli intendant tajniku.

(Dalje.)

Slovo.

Zložil Vekoslav Remec.

Postoj še hip z menoj tu na križpóti,
da ozrem se poslednjikrat nazaj
in vzamem s sabo ves ta tihi raj,
še v jutru speč v pritajeni lepoti!

Oj z Bogom!... In po stezi skriti v travi
se vrni, da te cerkvice pozdravi
z zvonjenjem jutranjim izza ovinka!

Meglè srebrne dvigajo peroti,
blešči se v reki daljni njih sijaj —
kot cvetje bi metale v naročaj
roke z nebes ti, v duši je sladkó ti.

In vedela ne boš, da žalostinka
popotna v duši se mi že budi,
ko komaj slutim pot bridkostnih dni...

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XII.

dprta je pot, podpisan passeport, pretekkel je rok, kaj čakaš, Grga? Kaj hodiš skuštrane glave, nemirnega koraka po otoku, ko lije resnoslovesni glas premskega zvona po dolih in brdih? Veliki Šmaren je, kristjanu praznik veselega upanja. Raduje se ga zemlja in nebo. A mrka so lica roditeljev, družina in rodbina se umika uhajaču, ki ne gre na pot. Neučakano hrže rjavec ob polnih jasljih; z lastno roko ga je krmil stari gospodar, vsak dan ga je ogledoval in gladil mladi: sina, vnuka, ponese preko meja, v boj za starega vladarja, stare šege. A zdaj je že pretekla noč, namenjena odhodu; kaj čaka Grga? — Čemu vprašujete, pustite me vendar, pustite! Gori v duši, vre v glavi... Kakor razbesni nenadoma burja, kakor prišumi nenadoma Pivka iz skritih globin — tako je prikipele ob uri slovesa čut ljubezni iz mladeničevega srca. Ne morem, ne smem je pustiti, prisrčne! Ljubijo jo zlahtni gospodje, a ona podari srce kmetskemu sinu. Če pusti ona vse drago in blago, kaj ne bo radi nje pustil brambovec brezuspešnega boja? Kako ga je gledal blede intendant! Kaj sluti in čuti? Uničen je bil in žalosten. Ker je njo srečal na poti, ki ni vodila k njemu. O Andrian de Regipont, mogočni intendant Postojne! Se ti zdi sumljiv hlapčev nastop? Trije fantje, eno dekle, Andrian... Uhajaču podpisuje intendant passeporte, svojemu tekmecu pomaga na varno — krasna šala! Smejal bi se Grga, da mu ni tako bridkosladko pri duši. Kaj stojiš tako ljubka, rodna hiša, ob domači, dragi Reki? Zapustim te... Za zlate kodre, za srečo in čast. Še si moj dom, če odidem — še me bo sprejel vate sivi ded, draga mati, ako se vrnem ranjen. A ker se obotavljam, me pode, če ostanem, mi bo zaprt tvoj raj. Domača hiša, rodni dom!

Kaj stojiš tako negibno, drevje? Vitke jagnjedi, moje prijateljice, pod vami je sedevala; vrbe, sestrice moje, ve ste spremljale s šepetom žuborenje njenega glasu. Tihe ste danes. Ker je velik praznik, Marijino Vnebovzetje. Svet je danes sad in cvet, vsaka kača spleza na drevo. Dejala je mati otroku: Danes ne smeš utrgati sadu, sicer te piči gad. Srečni čas, ko je gledal Grga boječe na drevje, ko je tekkel samosrajčnik rano na Prem in nagajal s tovariši staremu Matevžu pri možnarju in pri zvonjenju. Oj, kako ve-

selo je zvonil tiste dni zvon! Danes ne. Žalostno-resno zvonil danes Matevž. Vabi Premce in Barkine, jih opominja, da morajo slaviti cesarjev rojstni dan. Ubila ga strela! kolnejo mrki Barkini — in tudi ti, Grga, bi klel, si klel... Toda mnogo tega je med večerom in jutrom. Ustavi se noga, poti željna — ob uri slovesa se razkrije srce. Ob uri slovesa...

Čakal jo je, težko čakal, ko se je bil vrnil iz Postojne. Večer je bil. Tih in tožen se je spuščal mrak na Reko, na nizkih ognjiščih so prižigali ognje, ko je vozil skoz Bitinje. Ženske so prihitele na zakajena vrata, mlada, sveža lica in glasovi so pozdravljali. On se ni ozrl. Njegova misel je bila pri oni v gradu, videl je samo njen pogled, poln strahu. Srebrnega listja, ravnega debela stoji mlada trepetlika ob Reki, stoji, trepeče. Prelepa je, prekrasna v svoji nemi žali. Taka si ti, deklica moja, ko trepečeš za mene, za svojo srečo.

Spregel je in se ozrl v grad. Na nebu je zatrepetala večernica, v gradu luč. In dolgo v noč je stala luč na oknu in dolgo v noč je gledal v večernico, v luč. Pač je čakala. Spletala si je zlate lase, zrla v plamen sveče. In čakala, da posveti večernica fantu na pot. Danica mu je pogledala v nezispane oči, mu javlja o deklici, ki je zrla v dol, samo v dol... Ko je blodil fant po mraku, poslušal tajno govorjenje vetra in dreves in gledal sence, ki vstajajo nočne ure iz Reke. Gor je bil hotel. Kajti silno in veliko je bilo hrepenenje, da jo potolaži, ker je odšla brez njegove besede, ob roki intendanta. „Čast in dolžnost me kliče,“ bi ji bil rekel. Gor je bil hotel. Pa klicala ga je mati z resno besedo, oče je stal na pragu. Mati ga je spremila v kamro, v hlapčevsko kamro, kjer ne bi iskal orožnik domačega sina. Mati je sedela dolgo ob sinu. Gladila mu je lase, govorila ljubeznivo — in zaprla vrata. Odšla je mati, a luč iz gradu je klicala in mamila. Planil je, hotel je preko grajskega zidu do njenega okna. Pa vrata so bila zaklenjena. O mati! Premodra žena. Močan je zapah, a močnejši sinova želja. Pa ti braniš... Vso noč je gledal zvezde, luč. Stresel je zdaj vrata, zdaj omreženo okno. Pa le rahlo — kajti zapahnila je vrata materina roka, kajti stal je pred dušo njen blede, svetniški obraz. Vzel je piščal, zasviral. Pa neubijali so se ob nizkem stropu, umirali. — Prišel

je dan. Čakanje. Strah. Ni se prikadila na konju belcu, ni prihitela na drobnih nogah, skoz zelene veje se ni belila njena obleka, ni pogledalo vanj nebeško lepo oko. Poslal je berača, da poizve, kaj je v gradu, ki pove, da odide Grga, da se želi posloviti. Goste imajo v gradu, je povedal berač. Prišel je župan iz Reke, prišel je Cafarelli iz Trsta. Prišla sta, da čestitata komisarju, ker odide kmalu na mesto glavne intendance za Kranjsko, da se pogovorita. Tudi Andrian de Varburg je tam. Ne spusti Mabelle iz oči, dekle pa ne more od gostov.

Pri njej sedi in jo gleda. Ves dan je paral Grgu nož ljubosumnosti srce. In spet je prišel tihi večer. Noč ga je vpraševala: Kaj so tako vroče tvoje oči, Grga? Noč sem jaz tiha, hladim vse rane. Noč črna, mirna! Kaj moreš hladiti rane ljubosumnosti? Nikdar ne bo moja, zaklela sta se zemlja in nebo. A jaz ne objamem nikdar druge, — pravični Bog — zakaj sme njo gledati drugi? — Gostili so se v gradu, v mlinu se je boril in mučil uhajač: Pred njim je pot — a kako po njej, ne da se poslovil od zlate deklice? Kako draga mu je, tega ji ne pove, vendar ji zagotovi, reče — kaj? Sam ni vedel. Tako je prišel snočni večer, večer domenjenega odhoda. Cesarjev rojstni dan, ročni dan. Sestrina svatba, bratov odhod. Odhod brez slovesa. Čuvajo sestro nevesto, izganjajo sina. O, znano je vaše poštenje, Mihčevi, znano...

„Konja ti dam rjavca,“ je dejal oče, „služil ti bo na potu v Gradec, v vojski.“ „Pozdravi Toneta,“ je naročevala mati, „reci mojemu sinu, da ne sme in ne sme priti domov, dokler nas straši Francoz.“ Dala mu je zadnje svoje tolarje. O mati! — „In tudi ti,“ je naročal trdo ded, „tudi ti se nam ne prikaži pred oči, dokler gospodari francoski prekucuh tod. Dvatisoč tržaških brambovcev je bil pustil postreliti in odpeljati Napoleon — hvali Boga, da odideš z neomadeževanim imenom in z zdravo kožo.“

„Za sveto mašo bom dala na Trsatu, da te varuje Marija še naprej,“ se je zasolžila bleda mati. Družina se je poslavljala od njega, sestri sta jokali, Jožina je zapel: „Zvonovi zvonijo, krogle brenčijo...“

Grga pa je poslušal in ni slišal. Reklo mu je v duši: Nocoj pride. Na Premu je zvonilo zdravamarijo, zvonilo je sv. Florijanu. Da bi jih varoval večnega in časnega ognja, so molili ob ognjiščih. Grga je stal pred graščinskim mostom in čakal. Tu jo je videl zadnjič, tod pride. Stemnilo se je. Grad se je širil in rastel, kakor strog gospodar je gledal s svetlimi očmi naokrog. Zvezde so primigljale, pa pokrili jih je črn oblak, na brdih so trepetali plameni. Tedaj je udaril konj ob kamnita tla. Prihaja!

je močno udarilo srce. Pridrvela je kakor prikazen nočnega lova. Bela, na belem konju, razpletenih las. „Mabelle!“ „Grga!“ Raz konja je skočila v njegove roke. Žival je privezal za staro bukev in stal pred deklico. Nem. Mnogo ji je hotel povedati, gorele so besede v duši, niti ena ni mogla na jezik. „Čakal sem,“ je izpregovoril nerodno.

Bela trepetlika je stala pred njim. „Nisem mogla,“ je hitela s tresočim glasom, „in kaj bi rekla mama, da bi vedela... Goste smo imeli in Andrian...“

„Jaz pojdem...“

„Zadnji dan je jutri. Pa ne pojdeš, ne pojdeš, Grga. Jaz — ah — toliko tega ti imam povedati...“

Oblak se je zredčil, zvezde so pogledale radovedno na belo trepetliko. Grga je videl snežnobeli obrazek, oči, ki so sijale tako toplo skoz mrak vanj. Nežna roka se je ovila njegove lakti, vročina mu je prešinila život. In šepetala je prelepa ob njegovih rami pravljico lepe, sladke besede. Čula je tiha noč in zamislila se je, čula je Reka in ustavila je svoj tek. „Ne hodi,“ mu je rekla, „jaz umrjem zate... O, pusti pot v boj, z drugim lovorjem ti ovenčam čelo. Kaj ni Ilircu vseeno, če je cesarju Ilirije ime Franc ali Napoleon? Kaj se ne preraja dežela, kaj ne hodi Napoleon od zmage do zmage? Novice so nam prinesli gostje: Ko udari cesar Rusijo, raztrga Avstrijo. Čemu bi hodil Grga v prazen boj? Dolžnost naša je, da si hranimo življenje. Ostani! Pridi jutri k maši. Jaz sama te predstavim papanu. Mi gremo v Ljubljano, ti prideš za nami, greš z nami. O Grga! Kako življenje je pred teboj... Roditelji ti odpuste. In če ne... Jaz te bom ljubila za mater in sestro, dom ti bom, družica, čast.“

Dahnilo je v tiho noč. Zlati kodri so obsuli Grgovo glavo, topel dih se je dotaknil njegovega čela, konj je odpeketal, v tmíni je izginila bela prikazen. Grga je stal kot ukopan. Dolgo. Valovale so misli, srce je vzdikalo: Ti krasna, ti ljubljena! Kako bi ne pustil brambovec negotovih trudnih poti za tvoje mehke roke? Sreča, prečudna, presladka se mu ponuja. Kako bi jo odbival od sebe? Bela roka, visoka služba, in tako malo ti je treba, Grga, da si jo pridobiš, tako malo...

O tako malo, odgovarja nekje iz globine vesti: Treba ti je samo — pasje duše... In zvon zveni tako čudno. Opominja. Kot bi videl Matevžev resni obraz, ko vleče vrv, ko podi male Premce: Proč, mularija! Oj težko je Matevžu zvoniti Napoleonovo čast. In ko slišijo po brdih zvonov glas, se pripravljajo ljudje le resno in mračno. Komu naj se diči dekle? Ni jih več fantov reške doline. Kar je tu, je še zeleno ali pohabljenih udov, ravni tovariši smrek so šli za bobnom — v smrt. — Žene jem-

ljejo pač poročno obleko iz škrinje, pa vzdihujejo: „Jezus, moj Jezus! Kje je danes Polde, Pepi?!“

Glej bele rokave, široke trakove. To se vije po stezi, se zapleta v grmovje, prihaja na cesto, gre mimo mlina. Kaj govore, Grga? Mrko se ozirajo na belo hišo, možje potegujejo širokokrajnike v čelo, žene šepetajo: „Ej videli boste, boter — za komisarjevo hčer . . .“

Drve srajcniki mimo mlina, se ustavljajo ob vrtu, se ozirajo po sadju, na otok. Ej, bi poklatili! Pa je tam široki in močni Mihčev Grga. Zakaj ne gre, preden spravijo Mihčevi jabolka?

Šumeč z gosto ubranim krilom, bele petlje za pestjo in vratom, suho brado zavito v veliko pečo, leze mimo stara Lunjevka, pravi Žigmanu iz Nerina: „Ostane, ostane . . . Za beli obraz deklinin. Oh, rodil se je, rodil! Trosi zlato, zapeljuje pravične: Antikrist! Antikrist!“

Oj vi modrijani modri! Lahko vam je soditi. A kdo od vas bi se ne odzval klicu sreče? Da bi že umolknili zvon! Močno doni . . . Pa ne pregluši njene glas, ne želje srca. Deliti svoje misli, svojo usodo ž njo. Veliko, krasno življenje! Vsak dan odprt raj. Biti pri njej vedno, vedno! Da bi že nehal Matevž z zvonjem . . . Glej — mati in sestre, oče, ded. Po stari navadi, po starem poštenju gredo na Prem. Mrki so, nevoljni. Zakaj ni šel sin? Nihče ga ne pogleda — odslovili so ga.

„Dobro kaže otava,“ pravi mati in se ozre na otok. O, ni ji do otave materi, za sinom grešnikom, neznačajnikom, gleda skrbno oko. O glej, tvoja mati! Bodi moder, Grga. Nikdar ti ne blagoslovi mati take zveze. Nestrpno hrže rjavec. Pojdi, Grga, da se ne bo sramoval brat brata, mati sina. Pojdi, zapusti jo, pozabi. Če moreš. Pojdi, ne vidiš je več, poslovil si se na veke.

Na veke! Prebridka misel. Ti nežna, ti krasna! Kdo je videl solnce in ga ne ljubi, kdo si more iztrgati ljubezen iz srca? „Kaj ni Ilircu vseeno, bodi cesarju ime Franc ali Napoleon?“ O prav govoriš, zlato dekle! V Ljubljani hvalijo veljaki in učenjaki francosko vlado — vse upajo, vse čakajo od Francoza. Slovenski jezik je uveden v šole, Kranjcu je odprta nastežaj pot do učenosti. Cesar hoče, da stoje Ilirci v vrsti izobraženih narodov, moreči nemški duh, ki je tlačil šolstvo in napredek Ilircev, izginja. O prav govoriš, zlato dekle! En narod poganja, prerojen, ves nov . . . Vstala je Ilirija na Napoleonov ukaz in smeli načrti in nade so oživele v srcu Ilircev. Sramočeni in tlačeni jezik in narod prideta do veljave, s svojim starim imenom se podiči v svoji stari domovini Ilir . . . In zakaj bi hotel biti pregnani sin reške doline modrejši od vrlih, značajnih ljubljanskih mož? O, jaz pojdem — priklonim se komi-

sarju, in moja bo vsa sreča tega sveta, moja bo zlatolasa komisarjeva hči . . .

Razvnet plane Grga pokonci. V dijaški suknji stopi v cerkev, stopi pred komisarja. Poreče mu: „Kaj bi se ustavljala bilka viharju, begunec mogočnemu vladarju, priporočite me cesarjevi milosti, gospod komisar . . .“

Nenadoma — odkod se je vzel? — potegne močan veter. Pregibljejo se veje starih vrb in jagnjedi ob Reki, ustavljajo mladeničev nagli korak: O Grga! Čuj! Ne veš več?

„Ljubezen do domovine, navdušenje za samostalnost, sovraštvo do tujega tiranstva in ponosna zavest lastne vrednosti; zavest naše moči, pristno staroavstrijsko mišljenje so poklicali v življenje deželno brambo. Vsa Evropa se čudi, da je zadostovala beseda ljubljene vladarja, da se je pretvoril narod v vojsko in vojska v narod. Prepričan sem, cenjeni tovariši, da vam bo sveta vaša prisega na brambovski prapor; prepričan sem, da bo izsililo vaše obnašanje zanamcem in sodobnikom priznanje, da ste vredni avstrijskega imena.“

Besede nadvojvoda Ivana ob blagosloavljenju brambovske zastave! Kot da je treščilo vanj, se ustavi Grga, smrtna bledost prepodi rdečico radostnega pričakovanja, moško poštenje se dvigne na boj z željo razvnetega srca. In še se majejo vrbe, šume jagnjedi. Kot bi poročale o nečem daljnem, slavnem, kot povest o utripu junaških src gre njih šepet:

„Vas, dragi tovariši, gledajo oči sveta in vseh tistih, ki imajo še kaj čuta za narodno čast in last. Vi ne boste vzeli nase sramote, da bi bili orodje za podjarmljenje; vi ne boste vojevali v daljnih zemljah neskončne vojne razdirajočega častihlepja, vi ne boste krvaveli za tujo lakomnost. Vas ne bo zadela kletev uničenih nedolžnih narodov, vi ne boste delali tujcu poti preko trupel ubitih brambovcev do ukradenega prestola. Vas čaka lepa usoda: Svoboda Evrope se je zatekla pod vaše zastave, vaše zmage bodo razvezale njene vezi in vaši nemški bratje, ki so zdaj še v sovražnih vrstah, čakajo svoje rešitve.“

Dnevno povelje nadvojvoda Karla, od šestega aprila 1797! Kaj so odgovorili brambovci Karlu, Ivanu? Ali pomniš še, Grga, kako je grmelo do ljubljanskega gradu, preko zidov in poljan: „Živel princ Karl, bodi naš Lavdon!“ — „Z nami sta estrajhska orla, premagujta vekomaj!“ — O Grga! Ali si pozabil, ali moreš pozabiti le za hip brambovske prisega? Ali moreš pozabiti, da je, da mora biti Avstrija za vse? Izločila se je v zmedah in viharjih iz nemškega cesarstva. Razkosana, ponižana ni pozabila svoje časti. In ko je vabil presvetli cesar na domovine bran, je grmelo čez mesto, trg in vas k brambovskemu praporu. Rudar je pustil kopačo,

kmet motiko, tkalec statve, dijak knjigo — narod je postal vojska in vojska narod. Poljaki, Estrajharji, Čehi in Madjari, vsi za enega, eden za vse. Dnevi upanja in navdušenja! Vihralo je po skalah kamnite Notranjske, šumelo po lepi reški dolini. Burja navdušenja je osvežila srca, razjasnila oči. Hohenwart, Langer! Slava vama! Ded je odpustil vnuka, mati je poiskala zadnjo šmarno petico, premožni je pomagal revežu, vsi za enega, eden za vse. Hitro so bile dopolnjene vrste brambovskih bataljonov — žalostno so odhajali oni, ki so bili odveč. In na pomlad ... Oj, na pomlad leta 1809. ...

Grga se vrže v travo, zarije vanjo vroče čelo. Da ne bi čul zvonjenja, ne očitanga dreves in lastne vesti! A prihaja po toplem vzduhu, po mehkih valčkih od solnca obsevane Reke. Vedno glasneje zvonijo in grmi ... Podi spomin na bele roke, na sladki dih dekličin. O Grga, to ni premski zvon! Tako gromko brni šenklaški v Ljubljani, tako grme topovi v strelišču, tako šumi drevje pod gradom. In pisane vrste meščanov in rokodelcev stoje negibno pred streliščem. V strelišču rama ob rami brambovci, meščanskih polkov častniki. Sveta resnost na vsakem obrazu: Blagoslovljajo brambovski prapor ... Ob njem stoji pevec, čigar glas je navduševal mladino za Avstrijo ... Ljubezen do domovine je poudarjal nadvojvodov nagovor. Prisegali so, klicali so nebo za pričo, da pojdejo z veseljem za praporom. Prisegali so ... Zdaj se zbirajo v Ljubljani pred stolnico, kašljajo, se napihujejo, da ulove milostljiv pogled francoskega guvernerja. Zdaj potujejo v Pariz ... Eden za čast, drugi za korist. Pevec brambovcev proslavlja Napoleona — brambovci so pobiti, prognani — ali brezznačajni ... Ta za svetinjo, oni za službo ... Na strelišču se vrste veselice. Napoleonov rojstni dan. Na Premu se zbirajo graščaki okrog komisarja, v Ljubljani se vse sveti orožja, epaulet. Evropa se čudi — kajti Kranjska je postala hitro francoska. Za Napoleonov praznik pogosti guverner plemstvo, meščane in reveže, deli med strelce nagrade. In slavaloki, zdravice, pesmi in govori, ki bodo priobčeni v uradnem listu, bodo pričali o pasji privrženosti onih, ki so prisegali za Avstrijo! Onih, ki so pozdravljali vriskaje prve zmage Karlove. O, prekmalu se je izkadil dim topov, ki so oznanjali svetu zmage pri Sacilu in Fontani Freddi. Esslingenu je sledil Vagram, navdušenju ponižanje, sramota ... O Avstrija, ti geslo bivših brambovcev!

Kdo je mislil, kdo verjel?! Cesar sam je izročil svoje otroke tujcu, izročil mu je lastno hčer ... Narod ni hotel, ni mogel verjeti. Sam je hotel vstati, prepoditi tujca. V boj na nevernike! Za Avstrijo! Orsič, Hohenwart, du Montet! Imena, draga junaški duši. Kot vihar ste zdaj tu, zdaj tam. Napoleonov ukaz pokliče brambovce. Zapade jim imetje, glava. Pa je le ena čast, Napoleon! Če je kaj stalnega, je moško poštenje, če je kaj svetega, je brambovska prisega. Umrl je junaški Andraž Hoferjev, umremo tudi mi, bijemo do smrti boj zoper tuje tiranstvo. Kdor ima čut za narodno čast in last ... Umirali smo, bežali, da nadaljujemo na tujem boj zoper moloha, nenasitnega krvi in dežela. In zdaj, Grga ... Čutiš, kako

VESELI JAKA

JANEZ GEHRTS

peče rana na glavi, vidiš, kako gore praske po rokah — sram jih je tvoje brezznačajnosti, Ilirija, sèn mladih src, te ne moti. Moti te samo razgreta kri. „Mati ti bom in sestra,“ je rekla ... Bodi mož, Grga, da ne pljune brd značajni sin, ko izpregovori tvoje ime. Bodi mož ...

Dolgo leži Grga v travi. Sedanjost, prošlost, prihodnost se mu zamedejo v vrtinec, ne ve več prav, kje je, kam hoče. Reže v srcu, v duši, v glavi. Zdi se mu, da jaše v mesečni noči po Ljubljanskem polju. Z du Montejem na ples s Francozi. Ljubljana spi, luči v gradu naznanjajo, da bdi francoska po-

sadka. Da spe Francozi po senikih in hišah predmestja. Naglo se spuste huzarji po mestu, po vodi. Klic „Franc!“ predrami Francoze, v veselem plesu jih pode huzarji iz Ljubljane. — In zopet se zdi Grgu, da je pred Bajadokom na Španskem. Krepro se branijo Francozi v trdni trdnjavi. Vrsta za vrsto napadalcev pada, napolnuje jarke. Nastavljajo ovne, lestve. Smrti je gotov, kdor se poda nanje. Kdo pojde? Prostovoljci, naprej! Oglasijo se možje predstraže napadalcev: „Verlorn hope.“¹ Možje, ki so pustili za seboj vse, ki hočejo umreti ali zmagati. Dvojna mera groga podžge še njihovo navdušenje, vodita jih major O'Hare in kapitan Jones. Polnoč je minula. Grozno razsvetljuje tmino krvavi ogenj bakelj, slamnatih kupov, ki jih mečejo napadeni v jarek, da vidijo napadalce. Grga je na lestvi. Tovariš nad njim se prevrne, pade v jarek, ki je poln trupel in krvi. Grga pogleda dol, pogleda gor. Povsod je smrt... Naprej, pogumno naprej! Grga hiti, maha s sabljo, se brani udarcev. Že je gori... Kar zažvižga jeklo, roka izgubi držaj... Tmina... In ko se prebudi, peče rana, peče... Peče tudi danes, peče... Ali jo bodo ohladili zlati kodri, bela, mehka roka?

Ha! Peket konj! Več konj, mnogo konj... So to Frimontovi huzarji? Takoj, bratje, takoj... Hrže vranec in peče rana. Brambovec ne proda časti za ženski usmev. Naj premaga Napoleon vse. Enkrat ustavi pravični Bog njegovo prevzetno pot, enkrat poviša ponižane. In ni treba, da rdi takrat sin reške doline. Dajte mi blagoslov, stari ata, mati! Bodi pametna, Rezika. Z vihro so prišli, in bodo odšli Francozi, ostanimo trdni, značajni. Z Bogom, bela trepetlika, naj rosi rosa sreče na tvojo pot...

Grga skoči iz trave. Peket konj se bliža. Med vejami se zasvetijo epaulete, se beli ženska obleka. Svetla jata jezdecev se pripodi, in prva dva sta Andrian in Mabelle! Zakričal bi Grga, zatulil. Kaj hodi zdaj sem! Zavezana je culica, pripravljen je konj — kaj hočeš, dekle, brambovcu. Pred njim je smrt, za njim je smrt. Kaj ustavljaš, dekle, brambovca? O lepa, je, Grga, prelepa... Žare ji lica, vihrajo kodri, svetijo se oči. Andrian jaše poleg nje, Andrian jo sme gledati, Andrian! Ona pa se ozira na otok, v hišo. Njega, samo njega išče prelepa. Minula je maša in ni ga bilo — pa je prišla, da vidi, je li odšel... Kako prosijo in iščejo njene oči: Pokaži se, junak, umiri žalostno srce deklice. A Grga stoji za drevesom. Ni treba, da ga vidi ves ta roj, ker je daleč še meja in so urni žandarji. A vraga! Ti boš poljuboval roko moje deklice, bledoličnik, suša... Čakaj!

Grga skoči na neobrasli prostor ob Reki, dvigne v besni jezi roko. — Mabelli je bil padel bič iz

¹ Izgubljena nada.

trepetajoče roke. Urno je skočil Andrian, pobral bič, ji ga podal, ji poljubil roko. Njene oči so se ustavile na trioglatem klobuku. O, kmalu pozabi ona brambovca. On ne objame nikdar druge, ona pa... Udaril bi, pobil to francosko svojat. Prav ima mati: To jezdari, se pači, obrača oči... Zdaj dvigne Mabelle oči na otok, vanj. Grgova roka upade. Toliko ljubezni in bolesti je v tem pogledu. „Zakaj te ni? Pridi! Čakam te.“ Hipno se poruši zopet vse, kar je priklical zvon in materin pogled. „Pridem,“ ji obeta roka na srcu. Hip samo — ničesar ni videla svetla družba — razumela sta se samo ona dva. Nasmejala se je veselo: „Gospoda, tu je konec poti, vrnimo se.“

Z glasnimi besedami, laskavimi pokloni so ji naredili pot. Vse se ji klanja — a ona se klanja uha-jaču. Predraga! Pridem, pridem takoj! — Naglo je stopil čez brv, v hlapčevsko kamro. Na skrinji leži culica. Majhna, kot jo pač vzame seboj fant, če gre za par dni z doma. Vražja culica, kaj se mu reži? Odveže jo. Zakaj je prelivala mati solze, ko jo je vezala! Srajca, klobase, sir, kruh. Kaj ni vse oroseno od materinih in sestrinih solza? Ni bilo treba, mati, ni bilo treba. Glejte, prišla je čez noč druga pamet. Prav bo za Vas in zame. Dva sina vam ohranim: Komisarjev zet bo ugleden mož, Mabellin svak bo varen doma. Oddahnete se, trudna mati. Reziki seveda ni pomoči. Porušil bi se preje svet, nego da požre stari ata dano besedo. A jaz — jaz grem. Ne boš več trepetala, bela trepetlika moja. Preoblečem se, pridem. Proč hlapčevski koret, v rdeče podšiti suknji, v baržunastem telovniku, vezeni srajci stopim pred komisarja in prekosim po postavi in obličju francoskega mlečnika. Grga gre v gornjo sobo, da poišče novo odelo. Dragocen zaklad je shranila mati, njegovo dijaško obleko, ko je oblekel brambovsko. Lepo zložena, je položena rahlo, ljubeče v dolgo skrinjo. Kolikokrat jo je pogledovala, gladila mati. Zdaj si jo oblači Grga. Pa tesna je v ramah — in njemu postaja tesno v duši. Za kaj je gorel oni, ki je nosil leta 1808. še to suknjo? — Bleda roka se dotakne Grgove rame. Prestrašen se zgane. Mati! Prav. Pove ji, naj bo mirna. Varno je življenje njenih sinov, varno premoženje.

„Kaj delaš, sin moj?“

Žalost in usmiljenje je v glasu, nepremična vdanost, odločnost v svetniškem obrazu. In vesela novica mu ne gre iz ust.

„Mati — jaz...“

„Pojdi. Kosilo je na mizi. Še enkrat, morda poslednjikrat kosimo skupaj.“

Kosilo je na mizi! Kako preprosta beseda, pa kako upade Grgu vihravi, prepričani pogum. Ne pojde, ne. Sodniki bodo pri kosilu. Kaj vedo oni, trdi kmetje,

kako utripa srce drugim ljudem? Obsojati, samo obsojati znajo. Pa on ni otrok — pove jim, kar hoče. Naj joče in se uklanja Rezika. On mora stati kot trden hrast, da se nasloni nanj bela trepetlika.

Kakor da bi jima okamenel obraz, sedita gospodarja pri mizi. Kakor da bi rezal, zveni glas starrega, ko moli, kakor ukaz, ko ponuja vnuku, vnukinji kruha. Jedo, oči uprte na krožnik. Grgo in Reziko duše grizljaji. Oklici so bili, Rezikini oklici. Sin odhaja, ki je bil prišel ranjen iz tuje zemlje, odhaja zdaj v Avstrijo. Se mu posreči pot? Nihče ne govori. Sliši se le brenčanje sitnih muh. Molče postavlja Rezika skleda na mizo. Hudo ji je, hudo. V ušesih ji zveni še vedno župnikov glas, pred dušo ji obledi Chapotinov obraz. In malo ji je za bratovo pot, za Mabelline solze. Ona mora — naj morajo tudi drugi. Menila je, da ji pomaga brat — pa ne zna pomagati sam sebi.

Zunaj molči tudi sicer tako glasna družina. Le rahlo trkajo lesene žlice ob skledo; tiho zastoče Mina volarju: „Kaj bo, kaj bo.“ — Stari ata naliže kupico in pogleda Grgo. Mrzlo gre mladeniču po hrbtu. Bleda, majhne oči, ki so motrile včasih občudovaje bodrega vnuka, izražajo zdaj zasmeh. „Že vem,“ pravijo: „komisarjeva hči te je ustavila, a jaz te poženem, na mojo vero!“

Stari ata pregovori: „Hlapček je jahal rjavca do Bridovca, tam te počaka. Postojnski intendant te je videl. Ni treba, da pridejo žandarji na Mihčevino, ko bi bil po moji besedi že davno lahko čez mejo. Če nimaš duše ti — moramo mi misliti na Toneta. Pijmo na zdravje mudnega potnika...“

Grga se otrese ledenega plašča, ki mu veže rame, stiska srce. Pode ga od hiše... Nevaren je zanje — pa takoj bo dobro, vse bo dobro. „Bog ve,“ izpregovori pogumno, „da sem mislil na domačijo in na Toneta. Ravno zato. Jaz ne grem... Komisar je naš prijatelj...“

„Ti ne greš?“

Zamolklo grozeče je prišlo iz treh ust, trije obrazi so bili kot kamen; oveselilo se je samo Rezikino jagodje lice, povešena glava se je vzdignila, bujne kite so se vsule po ramenih.

„Jaz — jaz ne morem živeti brez nje. Pustite me. Vi ne veste, kaj je to... Kaj me podite v Avstrijo? Kam se izognem Napoleonu? On premaga vse, razbije, kar je še Avstrije. Neumen je vsak upor — jaz iščem sreče za vas in zase...“

„In jaz ne vzamem Kručina,“ se oglasi Rezika, in vstane žareča ob bratu. „Vsak človek ima pravico do sreče — jaz ne maram starega dedca.“

Prestrašena lastnega poguma umolkneti brat in sestra, povesita žareče oči. Molk. Težak, svinčen. Bolestno se giblje okrog materinih ust, mladi go-

spodar nasloni široki hrbet na zid. Kaj takega ni bilo še nikdar! Vsa brezbožnost in hudobija nove dobe se kaže na teh izpačenih otrocih...

„Tako,“ se oglasi stari ata in kljukasti nos se dvigne nad visečo ustnico, blede oči švigajo strele. „Pet goldinarjev ti bo dota in bala, mlinarjeva hči, moje prokletstvo še povrh. Le hodi! In ti, fant...“

Preteče dvigne stari roko. Mati zatrepeče po vsem telesu, pa ne skoči vmes. Vreden je nespametni sin palice, vreden jeze... Stojte si nasproti kakor oblaki, pripravljeni, da vsujejo grom in točo. Družina v drugi sobi posluša plaha, žlice, mirujejo: Kaj bo — kaj bo? Oblačni molk prekine Jožinov glas:

„Dober dan, hiša, Bog vam blagoslovi — pa ne vsega, pustite kaj starcu beraču.“ V družinski hiši nastane vrišč: „Ježeš, Jožina! In kramar! Semenj bo, semenj! Sedita sem. Kramar nam pove kaj o vojski.“

„Oho! Le počasi,“ ustavlja Jožina družino. „Pravica je taka, da se ponudi blago prej gospodarju. Hej, boter Mihec! Dober dan vam Bog daj! Rezika, ptičica, trakove in prstane prodaja moj prijatelj, novice prinaša, čuj, Grga!“

Ne da bi vprašal dovoljenja je odprl Jožina železna vrata, ki ločijo družinsko od gospodarjeve jedilnice, ne da bi čakal dovoljenja odloži kramar svojo kramo in ponuja: „Kupite, kupite... Prodajam trakove, naprstnike, konce, igle, igelnike...“

Še stojte Mihčevi nasršeni, pogledujejo drug drugega, vsi enako trmasto potezo krog ustnic. Ne morem! kljubujejo Rezikina v šobo nabrana usta — ne morem! kljubuje Grgovo čelo — moraš! zapoveduje pogled očetov, materin. Kaj naj izpremeni med njini nastop malovažnega kramarja, beseda norčavega berača. Vendar se oddahne mati. Berač ji namežikuje, berač ve za pomoč. Že strmi Grga v kramarja. Ni ga privedel Jožina zaman. Kdo je? se vprašuje blede gospodinja, vprašuje Grga. Znan mu je pogumni možati obraz pod širokokrajnikom, pa mu ga tujijo brada in brki. Kramar pa se smehlja Grgu in nadaljuje: „Prodajam nože tolmince, prodajam brambovske spomine...“

„Pipan, tovariš moj!“ vzklikne Grga in se vrže kramarju okrog vratu. „Oj Pipan, kod hodiš, kaj delaš?“

„Pipan! Pipan iz Jelšan!“ vzklika družina, gospodinja. Gospodarja hitita izza mize, da stisneta brambovcu roko. Megla izginja z lic in iz src: Tovariš boja pove Grgu pošteno besedo. Zvito se reži Jožina, Rezika stavi posodo za novega gosta na mizo. Pipan pogleduje Grga z drobnim, iskrenim očesom, ga objame, odgovarja:

„Vprašaj? Kakor ti, tovariš: za svobodo in Avstrijo. Ne diči me častna rana, kot diči tebe, Grga moj, vendar je nevarna moja pot po Iliriji — tujec grem mimo rodnega doma.“

„In doma te čakata mati in nevesta, Pipan. O, ne klati se več od nemila do nedraga, tovariš. Saj je zaman trud, boj in rane, vse je zaman, vse izgubljeno, Pipan. V brezuspešnem boju z vladarjem sveta nam mine mladost...“

„Kaj?“ se odmakne kramar in premeri Grgo, „ti, moj bojni tovariš, govoriš tako? Ob uri, ko naznanja plamen ruskih mest Napoleonovo pogubo? Bog s teboj! Kaj pomeni to.“

„Pipan — Napoleon zmaga tudi Rusko, nadev Evropsi še hujše verige. Vrne se k materi, k nevesti, prosi cesarjeve milosti.“

„Kak vrag pa govori iz tebe?“ zakriči Pipan zavzet in se udari po boku. „Naj čakata mati in sestra! Sabljica bo moja ljubica! Ha! Pridem, da povem junaku veselo poročilo, pa najdem cimerkavo babo. Kak vrag je to? Kot kramar hodim Pipan bogat od hiše do hiše in ni mi žal, za Boga, da ne! A ti si se utrudil, Grga? Prikloniti se hočeš Napoleonu? Vleče te čast in dobiček?“

Grga rdi pred bojnimi tovarišem, se obrne k oknu, ki gleda na grad, reče negotovo: „Kaj imamo od bojnih ran? Napoleon zmaguje...“

„Vsi vrage! In da zmaguje, kaj je naša dolžnost? Kdo te je preslepil, vihravi moj tovariš? Ravnozato, ker nadene Napoleon, ako zmaga, Evropi še težje verige, ravnozato mora vstati vsa Evropa, da zatire neprenosno premoč prevzetneža. Kajti sicer: kdo je varen pred njim? Tu, Grga — tu... Član sem odbora za razširjanje resničnih poročil o ruski vojni — o položaju na Francoskem.“

Tukaj pismo ilirskega častnika: — Vozovi s proviantom so obtičali v blatu te prečudne dežele.

Živina in ljudje stradajo. Desettisoč konj je poginilo v eni strašni viharji noči, stotisoč mož je mrtvih ali ranjenih in še nismo bili nobene odločilne bitke. Rusi se nam umikajo, nas napadajo in dražijo. Način boja, ki nam dela škodo in ne odloči ničesar. Generali so nevoljni, moštvo mrmra. Umažana in blatna je Napoleonova slavna armada. Vprašujemo se, čemu in zakaj trpimo? Kje bo konec trpljenja? Zdi se, da se je hotel pogajati Napoleon že na poti z ruskim carjem. Poslal mu je slo. Toda car je odgovoril: Nobenega pogajanja, dokler stoji le en sam francoski vojak na ruski zemlji. In naš nenasitni vojskovodja nas vleče naprej in naprej... Vidiš, Grga, taka in enaka so privatna poročila, poslana na naš odbor — zelo različna od uradne samohvale, kajne? — In vidiš, Grga, previdni možje, kot je naš Metternich, računajo z Napoleonovim porazom, so pripravljeni. Stoinpetdeset tisoč mož je dovolil Napoleon milostljivo Avstriji, da sme imeti stalne vojske. Da bi se ne mogla dvigniti, se ne otresti njegovega jarma. Pridejo novinci, se izurijo in odpuste. Navidez malo število v resnici pa je narod vojska in vojska narod. Podobno delajo na Ruskem. Tam bude odlični možje v ljudstvu čuti za čast in svobodo. Za mejo se piše in tiska. Tu je kraljev poziv od Körnerja: Vstani, moj narod, grmade gore... Jeklo zabodeš v sovražnikovo srce... Zrela je žetev, ne mudite se...

Kramar se je bil sezul in izvlekel iz nerodnega črevlja skrbno zložene papirje. Grga je poslušal, čital. In zažarele so krasne oči, otresla se je junaška duša sramotne more. Avstrija kliče, stari cesar! Tron Habsburgov ima stati, vedno Estrajh 'ma kralvati — bratje Franca in Ludvike, so persege st'ril' velike... Svetla sabljica je brambovčeva ljubica. Ti nežna, prelepa in ljubljena — ostani na veke zdrava! (Dalje.)

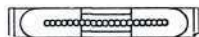
Druga pomlad.

Zložil Vekoslav Remec.

Tiho, tiho cesta hiti
v daljo k beli vasi,
v topolih vitkih jesen šumi
v srcu zvenijo radostni klici
mladih, burnih dni...

Ne, to ni jesen... Druga pomlad
gre čez ravna ta polja,
z njo mi brsti želj tisoč in nad
sama fantovska židana volja
njih je prešerni sad...

— Pa bodo prišli snegovi in mraz —
no, se pa v kožuh zavijem —
žalosti ti omračijo obraz —
no, se pa zdaj že veselja napijem —
kdo zna tako kakor jaz!

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XIII.

Ne kot da beži, ponosne glave je odšel uhajač. Na Miklavževem griču, kjer so cvetele spomladi šmarnice, se je ozrl. Pozdravil je še enkrat ono, ki je bdela tako zvesto nad poštenjem hiše, pogledal še enkrat krasno očetovo posestvo, dragi rodni dom. Prelep je otok, plodne so njive, širen je gaj. Krasen dom! Rad se bori brambovec zate. Samo, žal... Pogled beži od bele hiše do črnega gradu: Mabelle, komisarja nežna hči! Sam bom hodil po otoku in logu, sam...

Težke misli je čital tovariš Pipan na Grgovem čelu. Udaril se je po boku in zapel: O ostra moja sabljica... Izginila sta na stezici med topoli. In čudno tiho je postalo v hiši, kjer je gorela malo prej jeza in se je dvigal pogum, kjer je bila kot v viharju rodbina in družina; kjer je vse tekalo po hodniku in kuhinji, se oziralo na cesto in brv, če ne prihaja nevarnost iz gradu: mehkolas komisarjeva hči, grdogledi premški žandar. Tiho in prazno. Povsod Grgove krasne oči, povsod — nikjer. Zrak, še poln svežega glasu, vihrave besede... O težki časi, nemirni časi, kdaj vas bo konec? kdaj se odpočije izpita dežela, kdaj bo gledala mati radostno sina?

Usmiljena in tiha je prišla noč. Zaspalo je drevje. Reka, hiša je zadremala. A ni se upokojila materina duša. Zeleni zastor okna v pritličju se odmika, se zagrinja. Od postelje do okna, od okna do postelje hodi Mihčevka, posluša v gluho noč, meni, da sliši rjavca znano rezgetanje, meni, da sliši sinov glas, ki kliče na pomoč. „Jezus, moj Jezus, bodi mu tolažnik! Tolaži revico v gradu, pomagaj nam vsem! Janez, zvezde so tako svetle in goste kot še nikoli...“ — „Dež bo, Anka,“ odgovori možev nizki glas iz postelje. „Je vse tiho?“ — „Vse.“ — „Poslušaj, poslušaj... Francoz se plazi kakor maček.“ — „Ni slišati koraka. Hlapci bde in sultan bi lajal.“ — „Vrančeva deklina, da bi bil že konec oprezovanja. Ta teden se zasučesh, Anka, potem se naspimo.“ — Žena kima, posluša v noč. Dobro ve, da sledi zdaj oče v duhu sinu, da so prazne besede o Francozu, da naj zakrijejo drugo skrb, obrnejo njene misli drugam.

Vrata spalnice se odpro. Svečo v roki, razgaljen, bos, prihaja stari ata. Sivi lasje vise neredno, oči

mižejo pod košatimi obrvmi, povesila se je brada, nos, ustnica, široka srajca plahedra okrog koščene postave. „Kaj je, ata, kaj?“ planeta pokonci sin in sneha. „Ej nič — zakaj ne spita? Zdelo se mi je, da hodi kdo po izbi. V gradu gori luč. Deklina, mislim, tudi ne spi. Pojdi, Anka, pojdi, nočni zrak ti škodi — ne bodi neumen, Janez, spi.“

Počasi se obrne in odide stari mož. Zakonska se pogledata. Ta stari ata! Nemir radi vnuka ga podi iz postelje, on pa prikriva razburjenje, da ne vznemirja otrok. Da ne more spati, za to zvrča, kot ona dva, krivdo na Reziko. Seveda, to dekle!

Odprto je njeno okno. Nageljnov cvet diši močno v noč. Bujnolasa glava pomoli večkrat vun, svetlo oko bi rado prodrlo tmino. Kaj ti je, Rezika, bogatega mlinarja lepa hči? Spremljaš v duhu brata na nevarni poti, poslušaj, če škrtne veja pod znanim korakom? Ni slišati koraka, pravi mati. O ni, ne bo ga več slišati. Sama je odpravila ljubega — slabo sodite, o mati, lastno hčer. Vse je minilo. Ne z vašimi oklici, ne z vašim pismom — minilo je z Rezikino prostovoljno besedo. In zdaj se zde deklici vsi dogodki, odkar se je vrnil ranjeni brat domov, kot puste sanje. Izginile so, tako prazno je ostalo v srcu. Oči so se srečale. Dan in noč je lazil tiho okrog hiše. Bil je priča Grgovega prihoda, pomagal je skrivati uhajačevo navzočnost žandarjem in komisarju. Začelo se je občevarje. Močno je žarel v srcu nageljnov cvet, nejasno je viselo upanje v zraku. A samo radi sina uhajača so trpeli roditelji posete Francozov. Zdaj so iztrgali sinu in hčeri žareči cvet iz srca, sina so pognali preko meje, hčer pode pod drug zvon. Prostorna je hiša, polna je kašča, kaj zato, če je mož star, hrapave besede in polti. Hiša, dom, to velja. Vse na trdnem. Nima značaja, nima poštenja, kdor se bori po svetu za kruhom, kogar ne krije lastna streha. Hitro mine, kar moti mladost: napuh življenja, želja oči. Dom ostane. V njem se vzgajajo otroci zanj. Vir moči dobivajo iz njega, tisoč vezi jih veže z rodno grudo.

Tako so govorili roditelji, znanci. In prav so imeli. Sama je prišla Rezika na to. Popoldne je bilo po Grgovemu odhodu. Mati je gledala dolgo na topole, ki so ji zakrili sina — potem se je zaklenila v spalnico. Gospodarja sta odšla trdega koraka k večernici, nihče ni pazil na Reziko. Ona pa je bila

potrebna samote. Koliko tega ji je pretreslo zadnji čas dušo. K maši so jo vlekli, da je slišala lastne oklice. Bog ve, da ni molila. Čutila je žalost bledega fanta v graščinski klopi, čutila Mabellin nemir, Grgove muke; čutila je v eni uri več kakor prej deset zadnjih let. Oči vse cerkve uprte vanjo. Šepetanje o nevestini lepoti, o ženinovem bogastvu, o pisarju... Vse je vrelo, šumelo po mladi glavi, jasno se ji je ponavljalo samo mučno vprašanje: Zakaj? Chapotin pravi, da ima vsak človek pravico, da si sam izbira zakonskega druga. Kje je njena pravica? Kdo je vpraša, komu sme govoriti? Ženska — reva!

Potem doma. Hip upanja, ko se je postavil Grga. Čutila se je močno, da more, da hoče izvojevati to, kar se ji je zdela sreča. A brata je porazil materin pogled, kramarjeva beseda. In ona?... Samote je bila potrebna. Vzela je vrč in hitela na Šklenkovec. Zeleni se vrste redovi trt. Že se napenja trtni sad, že zori breskva, že poje črček. Rad je hodil Chapotin pomladne dni k tenkemu izvirku, motil in begal deklico s pozdravom in pogledom. Gostje so danes v gradu. Chapotin se ne spomni Šklenkovca, Reziike. Cesarjev praznik. Slabo ga je morala obhajati Mabelle. Grga ji je poslal slovo in izporočilo po beraču. Cesarjev rojstni dan. Kako si ga obhajal, Marko Chapotin?

Roko je naslonila na obraslo steno. Voda je tekla v vrč, se penila, solze so vstajale iz srca. Težke kite so zdrknile raz glavo, težka misel je tesnila prsi. In kot da ga je poklicala, je vzrastel pred njo. Ni vedela takoj, ali stoji samo podoba njenih živih sanj pod trtami, ali je to res on, Marko Chapotin. Prijel jo je za roko, objel čez pas:

„Kaj jočeš, Reziika? O, kako ste vi vsi trdokorni, nerodni. Grga ubije Mabelle, ti mene... Zgrudila se je nežna, ko ji je prinesel berač poročilo — in jaz, Reziika, ne morem živeti. O vem, dekle, da ni tebi za mene...“

„O pač,“ je ihtela, „a kaj hočem, kaj morem? Povejte mi, kako se rešim neljubega zakona.“

„Pojdi z menoj, Reziika.“

„Kam?“

„V beli svet. Svet je velik, sreča bo z nama.“

Otresla se je njegove roke, pogledala na zemljo, ki je bila pradedova last, ki bo vnukova. Pobegniti? Kakor ciganka! Mlinarjeva hči brez lastne strehe, s culico v roki! Kako se je uprl užaljeni ponos: Iz take hiše, pa da bi jo bila tuja vrata po petah! Zdaj čuti, kako tesna vez je med zemljo in njenim lastnikom. S solzami je šel Grga, da se bo boril za svojo lastnino. Kručin je pokazal njej obširne travnike, gozd in njive, prostorno hišo, dva para konj, več glav govedi, čredo drobnice, vozove: „Vse je tvoje, Reziika.“ A ta pravi: „Beži v svet...“

Ponosno je dvignila mlinarjeva hči glavo, prezirno je premerila moža brez strehe:

„Vse je naše, kar vidite. In večkrat se pripeljem iz Postojne domov. Iz svojega na svoje. Da Vas poslušam, kam pridem?!“

Zibaje se v bokih je odšla. In dolgo je stal Francoz in gledal za njo. Kako je predrzen! Kaj lazi za dekletom, če nima lastnega doma, in je zdaj čas, da bi poslušala Francoza? Vendar ji je bilo kmalu žal, da se ni poslovila s prijazno besedo od njega.

Zvečer je prinesel berač, ki je bil popoldne na Premu, čudno novico: Chapotin gre v vojsko, Mabelle je obolela! V vojsko gre zaradi Reziike... ker noče gledati več strehe v mlinu, se noče več spominjati nje. Izpreletela je Reziika misel na smrt. On umrje... Radi nje... In naglo se je oživilo prejšnje nežno čuvstvo. Da bi vsaj prišel, da mu reče: z Bogom! Da bi prišel, da se oprostí radi neprijazne besede, da mu pove in dokaže, da ne more in ne more biti... Pa ni slišati koraka, le mirno spita, ata in mama. Reziiki bo hudo do smrti...

Da bi prišel! Tolikokrat prekasna želja. Na cesarjev dan si je to željo ponavljala komisarjeva hči tisočintisočkrat. Po noči, ki je sledila brezkončnemu in vendar tako kratkemu dnevu, je trepetala, da ne bi prišel v spremstvu žandarjev, uklenjenih rok... Vso dolgo, dolgo noč, dokler niso zapeli petelini in se ni zagledalo solnce v pramene zlatih las, dokler je ni solnce zaprašalo: Kaj ti je deklica? Videlo sem te včeraj v sredi gostov, žarelo ti je lice, smejala se je beseda: — O solnce, ti ne veš, in ne vedo gostje, da sta zakrivali rdečica in beseda materi mučni nemir, ker ga ni bilo pravega, izbranega, pričakovanega. Da bi vedela mamica, kako mu je ovila z rokami roko in mu povedala, kar naj prikriva pošteno dekle. Vrbe so slišale in odkimavale, stresla se je bukev, trepetale so zvezde. „Ne hodi!“ mu je rekla, „drug labor ti ovijem okrog ranjenega čela...“ — Zdaj ve vse tiha noč, vse tajne dekliške sanje. Vse ve bukev, nevoščljiva starka, in ona pove Reki, pticam. In ptice, drevje in voda, bodo razkladali ljudem sramoto komisarjeve hčere. Zasmeh bo šel bo reški dolini, hitel bo po Iliriji in ne bo ga več prostora v svetu zanj. Ne bo ga, ni ga! Veselice ji obeta mama, občevanje z guvernerjem, ki je sicer Napoleonov privrženec, vendar pa mož plemenit po rojstvu in duhu. O mama! Ne vidi prav Callot, ne veš ti, ki nisi ljubila kakor ljubijo preprosti ljudje tega kraja. „Umrjem zate,“ pravijo in ta beseda ni prazna. Visoki zid samostana naj zakrije svetu užaljeno komisarjevo hčer. Ko bo podil uhajač v boju njene rojake iz Ilirije, tedaj bo kipela njena molitev k Bogu, molitev re-

dovnice, za zmago pravice. Molila bo, da bi se vrnil in bival mir v lepi reški dolini, da bi stanovala sreča v mlinu pod gradom, da bi užival Grga radost in mir. Nikdar ne objame druge ... Oj tožni moj, dragi moj fant! Kako naju je razločila usoda. Težki, burni so časi, kdo vpraša za tvoja čuvstva, dekle?

Smrtnotežki zadnji dnevi! Zdaj, ko je minilo vse, se še ponavljajo v bolni glavi in duši: Gostje v gradu, Andrian in mama vedno za njo, doli pa čaka junak, ki ni prodal vere in duše. Kako sitna je bila mama z vprašanji! Andrian s svojo žalostjo! Papa je videl vse, jo pogledoval sočutno. Papa občuduje Grga, ker se ne vda. Ali je čast res več kot vse drugo, papa, in kaj mu nisva hotela dati časti? Mučni dnovi in najmučnejši cesarjev rojstni dan. Venci so ovijali graščinska vrata, cvetje in veje so krasile cerkev. Resno so sedeli Mihčevi v svoji klopi, očitaje je pogledovala Grgova mati komisarjevo hčer in ona je povešala trepalnice, čakala. Vznesene besede evangelija so šle mimo raztresene duše. Mabelle je gledala samo na vrata. Na glavna, na zakristijska. Kdaj se pokažejo kostanjevi kodri, ki zakrivajo rez na temenu, krasne oči, njene zvezde. Kakor bučanje daljne vode je šla pridiga mimo nje, na oklice jo je opozoril šepet po cerkvi.

Maša je minila, župnik je pel molitev za cesarja, možnarji so pokali, Barkini so zabavljali. Obkrožen od gospode iz graščin je šel papa ponosnolep iz cerkve. Vabil je goste, in radi so se odzvali cesarjevemu vabilu. Grga ni bilo v cerkvi, ne pred cerkvijo. Stisnile so se papanove obrvi, stisnilo se je njeno srce. Toda — on se sramuje ... Očitanja in psolve bi letele nanj. Tako se je tolažila. Že pride, ko se razide narod. Kaj pa, če je že odšel, Mabelle? Če je odjezdil še snoči, s tvojim poljubom na čelu? Dol, dol, da se uveri, strašnejša od najhujše vesti, je negotovost.

„Papa! Od težkega vzduha v cerkvi me je zabolela glava ...“

Dobri papa! Kako je razumel. „Bilo je res vroče. Gospoda moja, ohladila bi nas ježa ob Reki. Ste vsi zato?“

„Vsi!“ je odobril naglo Andrian, manj navdušeno so pritrdili graščaki iz Podturna, Kalca in Podzemna. Oni bi bili pač rajši pili. Užaljeno je merila mama moža in hčer, in spremljala povabljenе gospe na grajski vrt. „Oprosti, mama,“ jo je objela Mabelle, a mama ni oprostila: Čemu ta pot? Kaj imata Martin in Mabelle? O, ne vprašuj, mamica, ne pogleduj me, Andrian!

Zapodila je konja, Andrian se je podil za njo. Čutila je nevoljno, da jo straži, da ji veže papa roke. Boji se, da se poniža njegova, komisarjeva hči. Ta papa in ta Andrian! Suh je, medel. Že se preliwa

njegova navadna bledoba na zeleno, več ne siplje beseda isker duha, več ne rodi navdušenje pesmi. Kaj mučiš sebe in stražiš mene, Andrian ... Oni v mlinu je mladenič žive govornice, zdravega lica, oni v mlinu ima žarne oči, je ponosnega srca. Da je le še tu! Če ga ne zagleda željno oko, se ustavi v mlinu, povpraša ...

Še je tu, še! Zavriskalo je srce, stresla se je roka, padel je bič. Naglo je bil skočil Andrian ponj. Ta Andrian, ki bi šel v smrt za njo, ko beži oni v travi in jo pusti čakati. Ta nežna, vdana ljubezen in oni ponosni upor! Podal ji je bič, ji poljubil roko. Pogledala ga je prijazno. Pa takoj se je pokazal Grga, zaripel, z dvignjeno roko. Umela je in občutila radost: Ljubosumnost ga dviguje ... „Pridi,“ mu je naredila z roko, pozabila je hipno usmiljenje do Andriana, pozabila, da vidi tudi on ... — Ti moj edini, pravi, ji je pelo v duši, vsa žareča je obrnila konja in prebledela, kajti Andrian je strmel na otok, sipal iskre iz oči in vzrojl:

„Kaj pomeni to, mademoiselle? Kručinov hlapec si upa dajati Vam neka znamenja? Kaj dela tu ta fantin?“

„Kručinov hlapec?!“ je ponavljala nehote, desnici je odbežala uzda, konj je poskočil. Andrian ga je prijel naglo in jeza se mu je izpremenila v žalost. Ona pa se je potajila. „Kjer je hlapec, tam bo tudi gospodar, monsieur Andrian,“ mu je odgovorila, vedoč, da ji Andrian vse verjame — „in ženin je gotovo blizu neveste. Da bi dajal on meni kaka znamenja, to se Vam je samo zazdelo.“

„Čudno — vzel je potni list in je še tu ...“

„Hlapec je,“ je naredila nemarno, „gotovo ga ne pusti gospodar pred poroko.“ — Dojezdili so papana in njegove goste, se vrnil, in mnogo je govorila in se smejala tisti dan Mabelle; Andrian pa je ostal mrk, kot bi dejal: Vem, da ti ne gre iz duše. — Popoldne je prijezdil Louis de Regipont, ki je nadomestoval intendanta pri slavnostni maši v Poustojni. Andrian mu je mignil k oknu, mu pravil nekaj, vsled česar je zagorel Regipontov črnkasti obraz. Morda od zlobe. Čuvaj se, Mabelle!

Veselo so šumeli gostje. Trudnost in bolešta izpreletavali Armandino lice. Oprostila se je. Pretežko in tesno je postalo Mabelle: Ni ga in ga ne bo ... Meneč, da je neopažena, je smuknila iz dvorane, na stolp. Kot na dlani je ležala pod njo cesta in steza na Prem. Hodili so Barkini k večernici, domov — Grga ni bilo.

Zaskripalo je po stopnicah. Andrian! Nikjer ji ne da miru! Nevoljno se je hotela obrniti vstran, pa prišlec je izpregovoril rahlo:

„Vi trpite, Mabelle ... Kar si bodi — zaupajte prijatelju, ki žrtvuje rad življenje za Vas.“

Ginjena mu je podala roko, mu pogledala presunjena v blage oči: „Oh Andrian — ne morem ne smem.“

„Zakaj ne? Pojasnite, ne jemljite mi nad...“

„Oh Andrian, o kakih nadah govorite Vi? Tam na Ruskem umirajo jezera mladeničev — smrt in poboj gre povsod...“

„Poboj in smrt — boljša kot počasno umiranje. Poznate čuvstvo, ki prevzame človeka, da je mrtev na vse drugo? Chapotin mi je zaupal, da hoče slediti

nebu, med vrabci na grajski žitnici se je vnel glasen prepir. Mabelle je stala, pred njo Andrian. Kar ji ujame oko v breg se pomikajočo postavo; opletala je s škantom po plečih, s torbo po rami. Jožina! Že gleda na stolp, maha... Poročilo bo — zadnje, Mabelle, zadnje... Kolena ji klecnejo, roka išče opore: „Prijatelj, peljite me dol... Pozneje Vam povem, pojasnim vse...“

Ob njegovi roki je poslušala njemu nerazumne besede: „Pozdravlja Vas fant, mlad — nikdar ne

POŽAR NA SVETOVNI RAZSTAVI V BRUSLJU

cesarju na Rusko. Preveč si je vzel k srcu... Tudi jaz mislim za njim...“

„Pravijo, da je na Ruskem zelo mraz,“ je rekla v zadregi.

„Mrzlejši ne bo ruski led, nego je Vaše srce,“ je odgovoril in trzanje mehkih, pesniških ust je izdajalo njegovo resnično bolečino. Mabelle je zastala. Da jo ljubi tako, na to ni mislila. Osrečila bi ga sladka beseda, vreden je je viteški, blagi mladenič, ljubljeneč papanov. Ali vsa duša je pri onem, v dolu... Po sinjem zraku je šlo rahlo trepetanje, oblak, bel in prozoren, se je zapredel na jasnem

vzame druge.“ Odšel je, odšel! Tmina je legla na srce. In ko se je zavedla, ni vedela, kdo jo je spravil na posteljo, vpilo je v njej samo: „Šel je, odšel“... Mama jo je pokrivala s poljubi, jo izpraševala, prosila. Ovila se je ljubeče matere in ihtela strastno na njenem srcu. Bila bi ostala pri materi, pri edino zvesti...

„Samo Martin je kriv,“ se je solzila Armande, „kaj se vtika v mene in mojega otroka!“

„Krivično sodiš papana,“ se je vznevoljila strastno Mabelle. „On trpi z menoj. Pojdi, mama, pošlji mi mojega papana.“

„Tvojega papana?!“ se je užalila mama, naglasala ostro in zategnila zaničljivo usta. Zakaj poudarja — in že večkrat — te besede?

Prihiti je, pokleknil k hčerki. Tesno se je oklenila njegovega vratu, mu šepetala: „Odšel je...“

„Ubožica moja! — Toda bodi ponosna, Mabelle. Poznala in rešila si junaka. Glej —, ko bi se bilo zgodilo nasprotno —, bi te Grga ločil za vedno od tvoje mame, Grga bi ostal vedno Barkin.“

„Nič bi ne marala, samo da me ljubi Grga... Naj bi šla mama k svojim grofom... Pojdi, papa, Andrian sumi — pazi nanj...“

Široko odprtih oči je strmela za njim. Novo boleče iznenadenje: Papa je zadovoljen, da se je razrešila stvar tako... Ni mu bilo zate, Mabelle, ko je izpustil uhajača, in ni mu zdaj zate: Ženi je hotel nasprotovati, zato je ugajal hčeri; zdaj ga boli ženin prezir, ker ji je ukradel hčerkino zaupanje, zdaj bi ugodil rad markizi. Ne papa, ne mama te ne ljubita, Mabelle — samo zato si, da se mučita medsebojno po tebi in da iščeta v tebi sebe. Kako boli, boli vse to... Uhajač na nevarni poti, Rezika in Chapotin v žalosti, Andrian... In onadva, ki nimata razuma za bolečine drugih...

Brezkončne so bile ure to noč. Mabelle je vstajala, tekala k oknu, če ni videti luči v mlinu; poslušala je, če ne ženejo žandarji uhajača — se skrivala v posteljo, kadar se je bližal od dveh strani korak, kadar je poslušalo na hodniku, pri materinih vratih. Onadva, ki ne spita radi nje, onadva, ki sta tako tesno zvezana in se vendar ogibljeta drug drugega...

Onadva... Mnogokrat ju je že premišljevala, kar je na Premu, kjer je videla pri kmetih in sosednih graščakih najvdanejšo zakonsko ljubezen. Ko je okusila sama grenko sladkost čuvstva, ki mami dušo k duši, ji je postajalo marsikaj jasno, a jasnejše kot to noč ji ni stopilo nikdar vse pred oči: V razbeljenih možganih se je vrstila slika za sliko — spomini iz otročjih let od prvega dne, kar se spominja „Martina“. Slišala je rezki naglas materinega sicer tako mehkega glasu, kadar je poudarjala: „Seveda, tvoj papa,“ videla je očetovo ponosno čelo sklonjeno, usta stisnjena. Razkrila se ji je tragedija dveh duš, ki se ljubita in se tujita drug drugemu; ona zaslepljena od svoje ošabnosti, on odbit od njene navidezne mržnje. In med njima nedolžni vzrok preprirov, ubogo dete, ki je želelo zaman soglasja med roditeljema. In počasi se ji je razreševala zagonetka njene mladosti — proti jutru je prišla do prečudnega sklepanja: Ni mogoče, da bi bil Martin, od mame tako zaničevani Martin, njen pravi papa... In vendar ni bilo nikdar boljšega očeta. — Čudna nova misel bi prepodila skoraj, da je možno, spomin na uhajača.

Zdramilo jo je solnce, ki je ožarilo mlin in otok. Pravljičica je hodila med šmarnicami na griču, se je skrila za mlinsko kolo. Umolknila je pravljica, pusto leži pred njo. Chapotin hoče v vojsko, da pozabi, Grga ji izporoča, da je ne pozabi nikdar — ona pa — ona... Da ga spremlja v sanjah, se je vrgla na posteljo. Pa prežive so bile muke tega dne, te noči. V Mabellin spanec je šumela bukev ob mostu, je klopotalo kolo. Hodila je v dol, pa ni prišla, svinčene teže so postale noge. Cesarjev dan, dan milosti, je rekel papa. Po Grga hoče, sede na konja. Andrian ji brani, Regipont pravi: „Ni hlapec, gospod intendant...“ „Zaprte uhajača,“ se razjezi tihi Andrian, „zaprite vse, komisarja, njegovo hčer, Chapotina.“ In že se bliža trd korak po bregu, rožljajo okovi, birič odpira stolp. „Grga! Grga!“ zavpije ona, skoči in pogleda v prestrašeno Manon.

„V pratiki je zaznamovan nesrečen dan,“ tarna Manon, briše Mabelli pot, ji gladi razmršene lase. „Kaka noč! Gospa markiza je zaspala šele proti jutru, Martin — gospod komisar, sem hotela reči, je hodil vso noč po hodniku, in komaj vstanem, teka že mlinarjeva Rezika in hoče govoriti s teboj, Mabelle, pa sem rekla: Pogledam — in zdaj tak strah...“

„Rezika!“ zavrisne dekle in skoči iz postelje. „O, daj! Obleci me naglo, zlata dobra Manon — ne pusti je stran, zakliči jo!“

Manon stresa pentlje na svoji glavi, meče obleko na tresočo se deklico odpira vrata. Oh, kake komedije! In vse radi pisarja! Kite napol razpletene, čizme napol prevezane, v solzah prečuto noč, moreči strah na obrazu, prihiti Rezika, vije obupno roke:

„Prihiti so ga snoči... Postojnski... Kručin je izporočil... „Postojnski!“ Mabellin obrazek okameni za hip — se oživi odločnosti: „Naglo, Manon, uredi mi lase — teci, Rezika, ukaži konja.“

Samo napol so pripeti lasje, komaj zapeta obleka, pa nepočakana se iztrže Mabelle dojilji iz rok, hiti na dvorišče, naganja hlapca, obljubuje Reziki: „Rešim ga ali umrjem.“ Manon hiti po svojo gospo. V nočni halji priteče prestrašena, ko sedi hčerka že na konju: „Stoj, Mabelle, kam hočeš?“

„Pusti me, mama, umiri se, Rezika, pojdi domov.“

„Martin, Martin!“ kliče Armande, pa nezadržna odvihra hčerka. „Povej vendar, dekle, kaj se je zgodilo?“ vprašuje Reziko, a ne razume njenega pojasnila.

Napol oblečen prihiti Martin, vidi Reziko, odprti hlev, Jana, ki si briše roke ob usnjati pripas, in razume vse. „Martin, Martin,“ vije Armande roke, pripoveduj! „Vroč mu postane ob njeni tožbi, ob njeni prošnji: „Da si ne naredi kaj, Martin...“ Njemu zaupa, njega prosi, pa on sam je kriv —

ponižati je hotel markizo, menil je, da ji naredi most preko brezdna njenega ponosa, pa je le poglobil brezdno, vzel je krepostni ženi, ljubeči materi edino oporo — njeno dete. Bodimo Napoleoni, je rekel včeraj, zdaj vidi sam, kako je težko vladati okolnostim. Zaprl bi bil uhajača, ne poslušal zaljubljenega otroka. Toda rekla je: „Umrjem...“ In zdaj? „Konja!“ ukazuje hlapcu, vprašuje Reziko po dogodku noči. K Andrianu je jezdila? S solzami izprosi življenje uhajačev. Zdaj pride tedaj na vrsto Andrian. O, velik modrian je Chapotin: Nam vsem se nameri lahko, da premaga srce dolžnost. Slučaj, usoda, — vrag vedi kaj — nam meče vedno polena pred noge. Nikdar ne bo človek Bog, nikdar...

„Takoj grem po Vašo hčerko, gospa markiza, dovolite, da Vas spremim — ne skrbite, nič hudega ne bo. Mal roman, kot se je plel svoje dni med gradom in pristavo. Mabelle pozabi kmeta, se poroči s knezom — voilà tout!“

Zadel jo je. Iztrgala mu je roko, strmela tako plašno vanj, da se je spomnil blede gospe v conciergeriji, ki je strmela ravnotako v komisarja, kateri je prinašal smrt. Smrt! Kaj ne umori žalost nežne Armande, če pade Mabelle, opaljen, poparjen cvet? Naglo je skočil na konja, da ni več videl modrih oči, ki so odpirale morje očitkov. Saj so to tiste oči, ki so se smejale dečku v auxerskem gradu, to je tista deklica, ki mu je sladila in grenila življenje. Kar je dobrega v njem, je vzklilo pod njenim vplivom, kar je slabega, tudi tega je kriva edino ona — kajti nikdar nikjer še ni bilo tako vroče, a tako zaničevane ljubezni.

Počasi konj, počasi, kam se nama mudi? Kaj moreva rešiti, kaj popraviti? Za neprijetne novice bo vedno rano dovolj. Vrag z Grgom! Kaj se da ujeti? „Andrian sumi,“ je rekla Mabelle. Da bi ga velel loviti Andrian? Ni verjetno. Andrian ne ve — in težko mu bo, kadar izve. Nobenega upanja več — vedno bo stal uhajač med Mabello in Andrianom. Bodimo Napoleoni, ustvarjajmo si življenje, zmagujmo! Da, Martin. Ti govoriš, a drugi odloči. In Napoleon, on sam, ki se zdi sebi in tebi bog, pade kot žrtev lastne prevzetnosti. Do neke meje, do neke meje samo nas pusti igrati se bogove višja oblast. Zdaj smo tu, zdaj urejamo deželo, hočemo iztrgati ljudstvu iz srca praznoverje, a ljudstvo nas zasmehuje, kaže na svoje lesene in kamenite kipe: K njim smo romali in bomo, ko pomete vihra Francoze od nas... Nestalna je naša sreča, — Napoleon — s tvojo zvezdo ugasne tisoče drugih. Kdo bi hotel še živeti, če se razblini v nič tvoje mogočno osvoboditeljno delo? Samo oni bi mogel, ki veruje v Previdnost, samo oni, kateremu stoji na strani zvesta duša... Jaše Martin niz breg, po cesti. Med topoli in kleni

ob Reki, med borovjem in smrečjem pod skalami se vije cesta. Tiho je v zraku, negibno je drevje, začudene štrle v zrak skale. In očitajoče, pretresujoče stoji ob robu ceste znamenje. Razpelo, izdelano od nerodne roke, odičeno z gozdnim cvetjem. Martin ustavi konja. Neumno je vse to... To okorno, nelep delo kmetskega samouka naj predstavlja najvišjo misel krščanstva: Sina božjega, ki odrešuje svet... Mar ne skrunijo taka dela svetosti, mar ne utrjajo zabitega ljudstva v njegovih vražah? Takemu znamenju se odkrivajo, tu molijo. O križ v samoti, med skalami, koliko trudnih potnikov ti je tožilo svoje težave!

Stoji Martin, premišluje. Ne mudi se mu v Postojno, ne mudi domov. Tako čudno nespretno je izrezljana Kristova glava, tako nadebelo teče kri po kratkem životu... Vendar brezdno za njim, skale nad njim se strinjajo, vežejo v globoko misel: Postoj, človek, premišluj! In zato ne vidi ljudstvo, Martin, nerodnega, smešnega dela — ono vidi in sliši samo opomin večnosti — preprosta vera mu razodeva nerazumno čudo: Kako je odrešil Sin božji svet.

Stoji Martin, skloni glavo. Nerodni, veliki križ ga spomni malega križa — dva kosca lesa, na njih Križani iz late. Vsak večer in vsako jutro ga je poljubovala pobožna žena, njegova mati, poljubovala in vzdihovala: „O sladki Jezus, ne zapusti me, v svoje svete rane skrij me! V smrtni uri ne zabi me, k sebi priti povabi me...“

S takim znamenjem v roki je umrla, umrla žalosti, ko se je družil njen sin s četami, ki so porušile in rušile svetišča. Ona ni umela, siromašica, da je bil to boj za visoke cilje, da se mora porušiti staro, da se zida novo. O mati! Vendar si imela v marsičem prav... Najčistejšo idejo umaže dih človeške strasti, delo osvobojenja je postalo rabljevo delo, duh, ki se je hotel oprostiti Boga, se je klanjal blatu. O mati! Naj poljubim v spominu nate noge in rane tega križa, naj bi bila v mojem srcu tvoja preprosta vera, naj bi umrl mirno in sveto kakor ti...

Konj muli redke bilke ob brezdnu, gospodar kleči na trhli klopi. Ne mudi se mu v Postojno, ne mudi se mu domov. V samoti ga je poklicala materina duša. Rahlo tika in kaplje v skalnati steni, cvetje ob križani glavi zapira oči — Martin sliši materin glas, ponavlja njeno molitev:

„V svoje svete rane skrij me, v smrtni uri ne pozabi me...“

* * *

Dobro da ne veš, Armande, kako mrzlo je danes v Postojni... Ostro piha burja od Nanosa, stresa kostanjice pod gradom, lipe pred gradom. Prijazna

župna cerkev se pozdravlja z gradom, izpušča iz sebe stare ženice, otroke in može, ki so poslušali vsakdanjo jutranjo mašo. Vsi hite mimo moža stare korenine, ga pozdravljajo spoštljivo. Pl. Hueber, poštar postojnki, vihti palico, kima, si suče brke. Ni on od muh. Mož je, ki ni bežal kakor drugi tržani o prvemu prihodu Francozov. Z župnikom Benigarjem in pisarjem Šaeberjem se je podal naproti generalu Muratu in pridobil tako Postojni milost velikega sabljača.

Zdaj čaka župnika, da naredita običajni izprehod po novem drevoredu in se pomenita s tajnikom intendance, ki že hodi, zavrt v bel plašč, stisnjenih ram, po drevoredu.

Župnik, mož srednje, krepke rasti in inteligentnega obraza, plešaste glave, nagubanega čela, stopi iz cerkve, se nasmehne staremu prijatelju.

„Pozdrav, reverendissime domine!“ Hueber pomoli Andreju Magajnu tobačnico: „Je vous prie, monsieur rector in profesor naše slavne gimnazije...“

„Merci, mon très cher.“ Župnik spusti konce koščenih prstov v rjavi prah. „Da, doživeli smo: Postojna ima gimnazijo in nižjo šolo, dva razreda v enem prostoru...“

„Pa vam naredimo že prostor, sitni pedagogje, izpraznim vam svoj hlev — kaj se ne pobriga intendant za to?“

Župnik mahne z roko: „Godefroy Andrian de Varburg je izvrsten mladenič. Toda če ga kaj vprašaš, te pošlje k tajniku, ta k intendantu — no, pa kaj je z Regipontom? Začne tudi on z muhami? Glejte ga! Ne ozre se na nas, ne počaka. Mimo njega gredo dekleta po vodo na grajski studenec, srečujejo ga tržani in kmetje. On ne odzdravlja. Sicer se ustavlja ob vsakem drevesu, ogleduje skrbno lističe, boža debelce.“

„Oh,“ si zasuče poštar brke, „muhašti so ti Francozi. Eine launenhafte Nation, Hochwürden. Pa kaj — letali ne bomo za njim. Preobjedel se je, monsieur.“

In trdo se ustavi poštar, udari s palico ob tla. Župnik je neodločen: „Danes sem hotel, ravno danes, govoriti o tej sitni aferi, o učiteljski plači. Učitelj in pomožni učitelj nižje šole, saj veste, prijatelj, Valentin Persoglia in Anton Vencais, sta zmeraj nad menoj... Plače ne dobita. Pomagam naj, ravnatelj. Pa si ne morem sam sebi pomagati. Očitata mi, pomislite: — „Kaj Vam, prečastiti! Vi dobivate kot vodja gimnazije in profesor humanitete in aritmetike tisoč — in gospod kaplan, profesor gramatike in francoskega jezika, devetsto frankov na leto. A mi siromaki? Spoznali so učitelju štiristo frankov, pomožnemu učitelju tristo. Pri vas v gimnaziji znaša šolnina po tri franke na mesec, pri nas po tri krajcarje. In še te, kdo jih prinese? Ta jih nima, oni jih neče dati, pravi, da se

otroci tako ne nauče ničesar in je res tudi težava, če poučujeta dva učitelja v eni sobi; če je en deček tepen, vpijejo vsi — in če ni tepen, se nič ne nauči. Intendanca pravi: Potrpajte, da se dobi kak denar; že več mesecev ne vidimo plače, da nam ne dajo dobri ljudje živeža, bi umirali od lakote.“

„Silno težko mi je,“ maha župnik z rokami, „poslušati te tožbe, ko ni v moji moči, da pomagam. Saj se godi tudi nam tako, saj se godi tudi ljubljanskim profesorjem in učiteljem tako. Šola mora biti, je ukazal Marmont, občine naj prevzamejo oskrbo, šolnina bo vrgla tudi nekaj, so računili. Pa Francozi so izpraznili, ko so prišli v deželo, vse blagajne; kje naj vzamejo občine. In šolnina, kdo jo prinese; ta je oproščen iz tega ali onega vzroka, drugi ne more, tretji noče. V Ljubljani pravijo učiteljem, da so poslali proračun za to leto v Pariz, da ga pregleda in potrdi cesar. A cesar je na Ruskem. Revščina pa je res neverjetno velika. Prostovoljni darovi pod Francom, znižanje denarne vrednosti, grozne vojskine naklade so spravile vso Kranjsko na beraško palico, rede se zdaj samo vzniki.“

„Uredilo bi se vse to z umnim gospodarjenjem, da bi dal Napoleon mir; a kaj ko ni konca vojnim nadlogam. Če se uresniči, kar pravijo vesti iz Avstrije, da Napoleon topot bitko izgubi — potem pritisne zopet na deželo z krvnim in denarnim davkom.“

„Če se uresniči, potem nas reši Bog Napoleona — vse čaka napeto — in radi se bomo iznebili Francozov.“

„O radi!“ pritrdi iz vse duše poštar in si zavija junaške brke, pogleda po drevoredu: „Kako se ustijo, da so nam naredili teh par let svojega bivanja več za povzdigo prometa in šolstva, kakor Avstrijci vsa stoletja. Pa prosim Vas, reverendissime: Ali so naredili, česar bi ne bila storila naša vlada, zdaj ko se premlaja ves svet? Če bolj počasi, pa bolj solidno... Rečem Vam, prečastiti, dasiravno ali ravno zato, ker uživate čast ravnateljstva — kake pa so te francoske šole? Vse nezrelo.“

„Katekizem poudarja državljanske dolžnosti, uči kmeta voziti gnoj,“ se nasmehne grenko župnik. „Zdaj so nas porabili, ker ni bilo drugih zmožnih mož, ko odraste izobražen naraščaj, potisnejo duhovnika popolnoma iz šole. Zdaj je materinščina podlaga, na kateri se zida — a ko se priuči mladina novemu deželnemu jeziku — prežene francoščina ilirščino in oni fantasti v Ljubljani, ki pripisujejo Napoleonu zasluge in namene, o katerih se mu še ne sanja ne — si izbrišejo oči. Gladka francoščina izpodrine domači jezik hitreje kot nemščina, gospod poštar.“

„Prokleto je škoda! Lepšega jezika in koristnejšega za Avstrijca ni kot je nemški. In ravno zdaj pridejo ti vrage, ko so se jele snovati povsod šole,

da se nauči naš narod nemške omike. Sezidali smo pod pritiskom okrožnega glavarja pl. Kreuzbergerja novo šolo, stala nas je 11.493 gld. Ogromni stroški! Polovico smo nabrali s prostovoljnimi doneski, polovico sta dala cerkev in šolski patron. Pa so nam jo lepo vzeli Francozi, meni nič, tebi nič osnovali gimnazijo in potisnili učitelja, ki naj pripravljata za gimnazijo, v eno sobo ..."

Župnik maje z glavo, seže po tobačnico in pojasnuje mirno razgretemu Hueberju: „Omika, prijatelj moj, ni nemška, ne francoska. Dokler so in bodo vtepavali nemški korporali našim otrokom nemščino, samo nemščino, ali francoščino, dotlej bo naše, omiki tako dostopno ljudstvo dobivalo mesto kruha kamen.“

Staremu poštarju se naježe brki, pa preden se izlije njegovo razžaljeno nemško čuvstvo v ogorčene besede, ustavi njega in župnika razburjen, zasopel klic: „Gospod Andrej!“ Gospod Andrej! Po stezici za zidom priteče v suknji, širok, zalit obraz poten in bled, čokat mož.

„Kaj pa je, Kručin, kaj?“ vprašuje župnik.

„Gospod Andrej, gospod poštar, ugledna moža sta, pomagajta mi: Snoči so prijeli žandarji mojega hlapca, ki je hotel k teti v Celje, žandarji so se zmotili — menijo — da je Mihčev Grga.“

„Mihčev Grga,“ se vznemirita gospoda. „Da se je dal ujeti!“ se čudi poštar.

„Pomagajte gospodje, sicer ga ustrelje in kaznujejo Mihčeve, mene, občino — in poroka se odloži. Vama bo verjel intendant, izpričajta, da je moj hlapec — da se so zmotili žandarji.“

„Gotovo so se zmotili,“ pritrdi Hueber, si zasuče brke in gleda kot bi hotel prebosti vse francoske žandarje. Župnik pomišlja, gleda za belim plaščem pri Ribniku in se prepriča: „Gotovo so se zmotili, le hitro do Regiponta, ne varčujte z obljubami.“

„Rešiti ga moram, četudi gre vse na kant,“ sklene možko Kručin. —

Regipont stoji ob Ribniku in gleda v vodo, ki stopa tako tiho izpod zemlje. Mučno mu igra po črnkastem obrazu, zdi se mu, da ga vprašuje njegova slika iz vode: Kako se počutiš po junškem delu? Uhajača izročaš smrti. Ti je bila mar dolžnost ali maščevanje? Maščevanje — odgovarja rahla tožba v zraku, krivijo se drevesca, valovi studenec: Preziral te je, vodila Andriana za nos, sleparila vnetega očeta, ponosno mater. Haha! Zaradi kmeta! In Andrian je hodil dan za dnem... Klanjal se je visokomerni materi, se topil radosti ob usmevu hri-navske hčere. In on, Regipont, ga je še zavidal... A ko je jel hujšati Andrian, ko je taval okrog bolj mrtev kot živ, govoreč o sami zlatolaski, ko je zanemarjal vso svojo dolžnost — tedaj se je zasmilil Regipontu. Tekmoval bi itak le brezuspešno z njim, z Marmontovim varovancem. Zato je ostajal doma, sadil lipe in kostanje. Drevored mu je v tolažbo. Že so se ukoreninila drevesca, že jih ne izruje več burja. In ko se razrasto v košate velikane, bodo straža burji, kras trgu, počitek potniku, šumeli bodo poznim rododromom o Regipontu, o Francozih, ki so bili delavni za kras in korist Ilirije, a niso želi hvaležnosti.

Drevored, zasajen po vzorcu ljubljanskega ob celovski cesti, bo prijetno šetališče vedoželjnemu, ki bo prihajal iz vseh strani velike Francije, da si ogleda čudež sveta. Tako je menil generalni guverner Ilirije maršal Marmont, ko je obiskal razprostrani dom predpotopnih živali, skrivališče človeka o turških pohodih, skrivnostni prehod potuhnjene Pivke. Če je izvabila že prej postojnska vilenica glasovite goste v prastari trg, če je prišel turški princ iz Palestine semkaj — koliko več sveta privabijo uglajene ceste, varnost, izobraženi tržani. Natančno je računal in sodil Marmont, le tega ni preudaril, da je opoteča vsaka sreča, tako tudi Napoleonova, ni preudaril, da bo tožil ta trdokorni narod vedno po starem — da bodo bežali Ilirci v avstrijsko vojsko, da bodo ljubile komisarjeve hčere uhajače... (Konec prih.)

Tožna misel.

Zložil Ksaver.

Ves sen je preč!

Kako si romala čez polje,
ko mrak je padal na zemljo,
s teboj je vriskalo podolje,
vabilo selo te ljubo,
ti, srečna misel!

Sedaj nič več!

Pošiljam te zastoj čez setve,
prepoved onemoglost vdahne,
zadeta od sovražne kletve
strepetaš, perot omahne
ti, strta misel!

Ves sen je preč!

Ostaniva sedaj sama,
in tiho, tiho govoriva
med sabo v celici srca,
nekdanje, zdanje dni sodiva,
le resna misel!

Komisarjeva hči.

Zgodovinska povest. — Spisala Lea Fatur.

(Konec.)

XIV.

Pomota je,“ pravi Kručin, stoječ pri Ribniku, pri globokem studencu, „in plačam, pri moji veri! rad plačam, da le dobim svojega hlapca vun.“ Regipontove drobne oči zaiskre, se razširijo: „Pomota — že mogoče. Ko bi le hotel verjeti intendant v njo...“ Burja piše okrog strastno govorečih, zapíše v zamreženo lino debelega grajskega stolpa, potrka na Andrianova okna. V stolpu upre okovani jetnik krasno oko v lino, stresa verigo, ki mu težko oklepa roko in nogo: Od belih svobodnih skal prihaja burja, kliče bojevnika svobode. Vso noč je upiral krepko mlado telo v zid, vso noč je zvijal roke, zdaj so pomodrele in zatekle; veriga mu poje rožljaje: Oj ta vojaški boben, ta bo moj mrtvaški zvon... Uklenjen, ko se je vdajala duša junaški misli! Ej intendant, mladi intendant. Trije fantje, eno dekle. Drugi je zasačil prvega, drugi in tretji pošljeta prvega v smrt. Kaj ti nisem hotel s poti, mladi intendant?

V gradu plane Andrian iz težkih sanj, zdi se mu, da sliši rožljanje verig, krik, trkanje. Kaj je že tu neprijetna ura zasliševanja, uradovanja? Andrian kliče slugo, posluša. Nihče se ne odzove, še je temno v spalnici, tiho po hodniku, krik jetnika v stolpu ne more do grajskih soban. Andrian se odahne. Beže strahovi sanj, ki so povzročili trepet srca, bujno utripanje žil: Bujnolas, drznogled mu je bil vso noč pred očmi, ž njim se je lovil po visokih skalah. Vrh za vrhom je molel ostre zobe v zrak, za vsakim vrhom puška, a na najvišjem vrhu Mabelle. Razpletenih las, objokana, preplašena. Andrian je mignil — vse puške so namerile svetle cevke v Grga, Mabelle je vila obupno roke: „Pustite ga, Andrian — saj je Kručinov hlapec!“

Tako je razpredala duša še v spanju tisto, kar ga moti in muči, kar bi pozabil tako rad, pa stoji pred njim kot nepremakljiva stena, ga peče kot neugasen ogenj. Da je moral biti tako slep! Nič ni sumil, nič ni videl... Mabelle pogoste poti v mlin si je razlagal z njenim prijateljstvom do Rezičke v njenem sočutju do Chapotina. Kako bi se bil upal misliti o njej, da se shaja v mlinu s fantom, da skriva markizina hči materi tajnost, očetu komisarju pa uhajajoča. Krasno se je razcvetela v pomladi, pod žarom ljubezni, ki ji je razgrevala srce. Občudoval jo

je, oboževal — bedak Andrian... — Jela je hirati. Nenadno, iz neznanega vzroka. Nežno jo je izpraševal Andrian, pošiljal zdravnika, ugibal pri očetu, se žalostil z materjo. Nihče ni vedel odgovora. Komisar je obrnil besedo, markiza je dolžila moža, Callot se je posmehoval, in ona, oboževana deklica, je odgovarjala trudno: „Ne vprašujte, Andrian!“

Tesnilo ga je, čutil je, kako vleče neka neznana moč deklico k sebi, ji zajeda življenje. O zlobnem bitju volkodlaku govore tu. To je mrtvec, ki vstaja nočno dobo iz groba in pije kri živih. Vene in umira volkodlakova žrtev, če ne preženejo čari pošasti, če ne izgrebejo mrtveca in mu ne prebodejo srca z jelševim kolom. Kje so čari, ki preženejo pošast tuge od Mabelle, kje je krivec njene bolezni, da ga pošče Andrian, da mu prebode zlobno srce? — Tedaj je ugibal zaman — zdaj je tu — v njegovi roki... Da bi ne bil tako! Ali moreš ti sovražiti, se maščevati, Andrian? „Premehke duše je moj sin,“ je dejala skrbno-dobra mati. Zdaj moraš biti trd, Andrian; misli samo, neumni Andrian, kako sta se smejala tvoji slepoti. Toda ne — tista trpka usta ne poznajo smeha, pogum in ponos odsevata s čela, neuklonjena moška zavest gleda iz krasnih oči. „Postava velika, nos raven, usta sorazmerna.“ O Andrian, neumni Andrian, ti sam si narekoval Regipontu, ti sam si podpisal passeporte tatu svoje sreče. Da bi bil vsaj šel! Potlačiti, kar se da, radi komisarja, markize! Bridko zadene to gospo — poniža njeno visokost. Preslab ji je francoski plemič za njeno hčer — kako se razveseli vesti o kranjskem uhajajočem? Mariage! Kvartali so in burja je pela. Obetala je očetova beseda, hčerka je rdela, a mati je rekla: „Ne boš možil moje hčere, tlačan!“ Naliv je bil, vihar. Chapotina je skrbelo za mlin. Da bi ga bilo odneslo, Chapotin, mlin in njegove trmaste prebivalce, ne hodila bi midva zdaj na Rusko, pogaženega srca, strtih nad. Da bi bil vzel vrag Grga in Reziko!

Regipont, zakaj ni molčal, kaj mi je naložil te sitnosti? Kjer sem bil jaz slep, so videle njegove drobne oči. Ljubosumnost... Saj je hotel iti Regipont, saj praviš, da ga je ustavljala ona! Odbil je Barkin srečo, na katero sva omedlevala midva, a ti mu pošiljaš žandarje na pot — in jaz, jaz sem intendant... Nerodni fant, zakaj si se pustil ujeti? Seveda: Eden, brez orožja — in štirje. Še tako jim je

dal posla. Ali je zdaj strt uhajačev pogum? Morda se zanaša, da izve ona, prihiti, preprosi. Ne zanašaj se, fant! Preden izve, stojiš že pred sodbo, preden izve, si mrtev. Intendant se prepriča o tvoji osebnosti, te pošlje v Trst. Vse natihem. Naj plačejo sinje oči — naj plače mati — tudi intendant je plakal, in služba je služba. O lahko, lahko te reši intendantova beseda: „Regipontova pomota — hlapec je to, Anžina iz Brc — naj gre, naj gre v Teharje in se ne vrne več!“ O lahko, Grga moj, draga mademoiselle de Moussage! Ali intendant ni zaljubljen norec, intendant ni podkupljivec, intendant dela po postavi in ta je neizprosna: Vsak Francoz, ki nosi orožje zoper Francijo, zapade smrti, njegovo imetje se zapleni. Jasne, silno jasne so te besede, prelepa mademoiselle de Moussage! Pa ti pozabiš na guvernerjevem dvoru, v prihodnji slavi, ubogega uhajača... Tudi Andrian pozabi tvoj sladki obrazek, ljubko postavo, tudi njemu ozdravi slava rane ljubezni. Ne, gospod komisar! Nič več ne bom prosil, pesnikoval, si služil njeno usmiljenje, vaš prezir. Na Rusko!

„Ne bodimo, gospod intendant, mehkužni trubadurji nehvaležnih dam, poiščimo si zvesto ljubico: Bojno slavo — smrt.“ Tako je rekel Chapotin in njegov nastop je bil nastop moža, ki se zaveda, da je ženska podcenila njegovo vrednost. Ponos je mazilo užaljenega srca. Kje je tvoj ponos, Andrian? „Vi ste vsi enaki junaki,“ je rekel komisar, ko je naznanil Chapotin, da pusti svoje mesto in gre k vojakom. Na Rusko! Začudil se je Andrian, odprlo se mu je v duši: Na širne, nepremerne stepe, kjer žanje smrt in se smehlja slava!... „Tudi Vi, Andrian?“ je zategnil Mabellin oče ponosna usta. „Zložite pesem! Bodimo Napoleoni, Andrian, ne strašimo se ovir. Tlačan je bil, ki je ljubil svojo gospo. Vrglo ga je v zmede revolucije in si je iztrgal iz njenih krvavih valov plemenito soprogo. Bodimo Napoleoni, Andrian! Naj požigajo vasi in mesta — zmaga bo Napoleonova.“

Kaj je hotel povedati? Kaj je slutil, vedel? Ne vprašam, gospod komisar, kako ste uklonili markizo de Villeneuve, plamen v Vaših očeh, trzanje njenih ustnic izpričujeta, da ni še minil boj med plemkinjo in tlačanom. Užaljeni ženski ponos ne odpusti, mož ne more prositi svoje pravice. Reci, Martin: Ti ni žal, da si se okoristil z vablivo priliko in si si osvojil, kar ni tvoje? Ne, gospod komisar, jaz ne znam biti Napoleon. Umrje naj, kdor si je zaslužil smrt!

Tako krožijo Andrianove misli, vroče oči hite po mračni sobi, se ustavljajo na stropu. Muha prileti, seda intendantu na čelo, poizkuša izprehod po nosu. Nagel mah — muha se krči v Andrianovi pesti. „Ah!“ sikne zadovoljno srečni lovec, „te imam! Rada bi ušla? Kako se gibljejo tenke nožice, iščejo

izhoda... Tako dela pač zdaj zaprti in uklenjeni uhajač... Da ve ona... Roka se odpre, muha sfrči proti oknu. Andrian gleda za njo. Tako bi hitel tudi uhajač, da mu da intendant prostost... Pa ne bo — on ne!“

Koraki na hodniku predramijo Andriana. Regipont? In še drugi znani in neznani glasovi. Župnik? Kaj hoče tako rano? Zaradi učiteljskih plač — gotovo. Drugič, gospod župnik, drugič. Zakaj ga je privedel Regipont, ko ve, da imamo danes važno in nujno zadevo? Kaj odpira pisarno in kašlja? Ne bom vstal, tajnik moj, četudi privedeš vso Postojno. Uradna ura je ob osmih. Intendant je truden, pre-skrbel si mu noč brez sna, Regipont... In kaj se ti tako mudi poslati mladega in srečnega človeka v smrt? Saj si mi pravil ti sam, da ljubi komisarjeva hči uhajača. Ne veš, da umrje tako srečen fant težko, pretežko? — Čuj: Regipont kliče Pierra. — Aha, pogaja se, da bi poklical stari svojega gospodarja. — Ne smem, odbija Pierre, ni še čas... Regipont tišči vanj — ej Pierre, zdi se mi, da so ti pokazali cesarjev obraz — podkupljiva duša! Ne, ne bo vstal intendant, pred osmo ne, najsi pride vsa Postojna...

Pa Pierre hodi plazečega se koraka po sobi, odpira polkna, premika stole, prestavlja obutev. Sami znaki želje in volje gospoda Pierra, da vstane gospodar. Andrian molči trmasto in-miži. Sluga pohrkuje, preliwa vodo. „Kaj je vendar, da mi ne daš miru!“ se oglasi nevoljno Andrian.

„Dobro jutro, gospod, dobro jutro,“ hiti Pierre in ima že obleko v roki. „Saj sem vedel, da ne spite, gospod... Zunaj pa so gospod tajnik, župnik, poštar in tisti bogati Kručin, ki se ženi, saj veste, gospod. In stvar je silno važna in prosijo, da bi bil gospod intendant, ljubeznivi gospod intendant, tako požrtvovalen in da bi vstal pet minut poprej, nego vstaja poslednje dni — in rajna gospa mama so dejali: Rana ura, zlata ura...“

Bilo je, bilo, Pierre! In brez tvojih opomb je hitel tvoj gospodar po rosnem jutru — sreči naproti... Zdaj je minilo vse. Starec, spremil si me iz Francije v Ilirijo — a zdaj pojdem, kamor me ne spreliš... „A kaj hoče župnik, poštar, Kručin?“

„Pasje seme od žandarjev ti! Hlapca hočem, svojega hlapca! Vun ž njim! Sam gospod intendant mu je podpisal potno pravico, in ta nesnaga žandarska mi ga ustavi. O dobro, da vem.“

Tako odgovarja razburjeni Kručinov glas odzunaj. Kakor pšica od loka skoči Andrian pokonci: A tako, gospoda moja? Hlapca hočete? Ne bo nič! Intendant ni tepec, da bi veroval, da je črno belo, intendant ni podkupljivec. Regipont — koliko so mu dali, da jih posluša? — me kliče? Lisjak! Sam je ugnal zver v past, zdaj hoče zvaliti vso zamero

ljudstva na intendantove rame. Ne bo nič, Regipont! Uhajač mora umreti. Ne dokazujte, da je hlapec, dokažite, da ga ni ljubila komisarjeva hči — in sloboden bo. „Naglo, Pierre! Ne, stoj! Kaj se ti mudi? Počasi se vrši taka preiskava. Ali je pripravljen zajtrk? Uhajača so ulovili, Pierre, paragraf pa je paragraf in jaz sem cesarjev služabnik.“

„Uhajača! Mon Dieu, mon Dieu!“ stoče Pierre, „kaj bi rekli rajna gospa!“ — Sluga sili z obleko v gospodarja, Andrian se mu umika, hodi po sobi, maha z rokami: „Kriv je, gospoda, zaman je vaš trud — to je volkodlak, gospoda moja...“

„Sveta Genovefa!“ stresa Pierre glavo. Da se ni zmedlo gospodarju, od vedne ježe na Prem, od hoje za komisarjevo... Oni zunaj govore o pomoti, o hlapcu, ta govori o uhajaču in smrti — in oni zunaj niso zaljubljeni... Ubogi gospodar!

„Idi, Pierre,“ se ustavi Andrian sredi sobe in si popravlja srajček, „reci, da pridem. Ne, počakaj — daj mi sabljo, brez nje ne stopim predenj, porinem mu jo v srce.“

Andrian stiska zobe, se gleda v visokem zrcalu, mrmra: „Bled si danes, postojnski intendant, kaj so taki sodniki na življenje in smrt?“ — „Voda za zobe, gospod,“ ponuja Pierre kupico. Raztresen namaka Andrian ščetko, se čudi: „Si še tu, prijatelj? Ali nisi še šel? A, vse eno je. Paragraf je paragraf! Pripeljejo naj ga! Dva, trije, da ne uide. Postave je velike, močne. Oči krasnih, drzne duše. Pazite, žandarji. Morda vam izbegne na poti. Da bi! Srečno pot! Pojdi na Rusko, Mihčev Grga, stopi na pot cesarjevim zmagovitim četam. Pomeriva se tam, prijatelj. Kaj me gledaš, Pierre? Uhajača naj pripeljejo. Aha — on misli, da se mi blede. Ubogi Pierre!“

Andrian si izpira usta, se gleda in nagovarja: „Bled si, zelo bled, prijatelj Andrian — a ona ljubi živordeča lica. Prekrotko gledaš, kakor dober dan, pravi Pierre — a ona ljubi drzne črte, nenavadna dejanja. Moj zali, dobri moj Andrian, te je imenovala rajna mati. Ona te je ljubila zares. O ti! Uhajač! Umrješ. Od puške. Prelahka smrt! Grem in poiščem orodje za mučenje, mučim te, mučim, kakor mučita mene vidva...“

Na konzolo se nasloni Andrian, blede roki se skrijeta v mehkih laseh, duša posluša, trepeče. Kar plane vstran kakor od električnega toka prešinjen. Zunaj se trese srebrn glas, žensko krilo zašumi, trepetajoča roka potrka na vrata, odpre, ne da bi čakala odziva. Na pragu stoji Mabelle! Kakor jo je videl v sanjah, razpletenih las, obleko v neredu, deviške prsi v burnem valovanju. Da pozabi Armandina hčerka na vse ozire, kaže, da ve že — da je zadeta v dušo. Uboga, uboga Mabelle! Kako da nisem mislil na tvojo žalost, ti angelsko dekle?

Minila, utopila se je maščevalna jeza v morju usmiljenja. Trese se kakor srebrolista trepetlika ob Reki, vsa duša ji plava v prosečih zenicah, na posinelih ustnicah. Mabelle, Mabelle, kako bi mogel priklicati jaz le senco žalosti na tvoje belo čelo, a on, on voli smrt, ne tebe. Prosimi hočeš — ne prosi, Mabelle, vse drugo zahtevaj, zapovej — tega ne... — Rahlo kakor mati bolnega otroka jo vodi v sprejemnico, jo posadi na divan. „Vi tukaj, mademoiselle — in sami?“ jo nagovarja, stiska njene mrzle roke, jo zavija v svoj plašč. „Vi ste razgreti, a pri nas je mraz. Pierre!“

Seveda je stal pri vratih. Ali je sporočil intendantovo zapoved, da pripeljejo Grga? O ne zdaj, ne! Da ga ne vidi ona, da bi ne bil priča Andrian njenega, svojega ponižanja. „Pierre! Hitro zajtrk! Onega ni treba še, razumeš? Gospoda v pisarni naj počaka. Naglo, gospico zebe!“ — Pierre odide s pogledom na Mabello, s pogledom, ki izraža jasno: Ko bi vedela rajna gospa! Mlada deklica prijezdi sama, razkuštrana, k mlademu gospodu. Konja je podila, da je ves penast. Po kaj pride, zakaj? Kaj se ni zmešalo tudi njej? In oni v pisarni? — Čudni ljudje. Ne jeze se, da morajo čakati. Regipont si mane roki, pravi: „Zdaj je vaš hlapec na varnem. Pa ne bo tako hitro konca zborovanju v sprejemnici, vrzimo kvarte, gospoda!“

Andrian zapira okna, sede k trepetajoči deklici, ki sledi s plahim pogledom vsaki njegovi kretnji. „Sama sem, Andrian,“ mu odgovarja jecaje, brezglasno, in trga čipke od svoje rutice. „A papa je že za menoj, in konja vodi doli Vaš hlapec, papa bi bil nevoljen, da se pregreje konj — a v takem slučaju...“

„Seveda — plemenita žival...“

„A človek, človek... Andrian,“ se je ohrabrila naglo, „usmilite se! Vam je lahko, imel je potni list, recite, da je pomota... Vi imate zveze — nihče Vam ne more nič... Vaša je sodba — tam je samo smrt... Sami ste mu dali passeporte...“

„Ker me je preslepila zvijača,“ je odgovoril mračno. — „Ne, ne Andrian, ne govorite tako,“ ga je prišla z mrzlimi rokami za desnico. „Včeraj ste mi ponujali svojo pomoč — včeraj Vam nisem smela zaupati — danes ste edini, ki more pomagati. Če umrje, ne prenesem, ker sem jaz, samo jaz kriva njegove nesreče. Poslušajte, dobri moj Andrian — vse Vam povem...“

Naglo kot burjin tok so vrele zdaj besede — njemu so trgale s fizično boleščjo srce. Pravila mu je pravljico o mlinu, odkrivala mu je otroškočisto dušo, plemenito srce, pripravljeno na vsako žrtev. Za uhajača! To poveča njegovo krivdo, to mu podpiše smrt... Vzbudila se je zavist in jeza in ko je

končala in sklonila zlatolaso glavo, žareča sramote, ker mu je odkrila tajnost dekliškega srca — tedaj je pregovoril mrzlo: „Mademoiselle mi pripoveduje zelo zanimive stvari — škoda, da govori postava...“

„Ne tako, Andrian, ne tako,“ ga je prekinila. „Svojo zlato dušo mi покаžite, usmilite se ubogih roditeljev... Ves moj up je v Vas, Andrian — ne varajte me še Vi, ne bodite trdosrčni kakor Barkin. Je tudi Vam vse samo tisto, kar se imenuje čast? Nima ljubezen res nobenega vpliva na trda moška srca? Andrian, moj zvesti prijatelj — včeraj so me sprejele in podpirale Vaše roke, ko me je onesvestila vest o odhodu onega... Nihče me ne ljubi, Andrian — moji roditelji nimajo srca za mene — ne zapustite me še Vi...“

Stisnjenih ust, strmečih oči je sedel zraven nje. Kaj mu pravi? Omamiti ga hoče, žrtvovati se hoče... Pa on je preponosen, da bi sprejemal žrtve. Mrzlo je izpregovoril:

„Obžalujem, mademoiselle... Vroče čuvstvo mojega prijateljstva je poparila slana razočaranja... Prijateljstvo ni na razpolago vsako uro — in čast je možu edina uteha. Na Ruskem si poiščem lavorik...“

„Na Rusko!“ je jeknila, kot da ji je prebodel srce. Žareč obrazek je pokrila zopet smrtna blehost, kakor da mu hoče zakriti, kaj se ji godi v duši, je zakrila lice z rokami, se stisnila vase. Pa videl je solze, ki so kapale med prsti, videl, da se premaguje, da ne bi zaihtela na glas. Joče, joče... Četudi za drugim, vendar ga peče vsaka njena solza. Kaj ji ni obetal v pesmi tolikokrat, da hoče žrtvovati vse za njo? Za njeno ljubezen je menil tedaj, sebičnost ga je vodila kakor vsakega zaljubljenega. Zdaj ji hoče pokazati, da jo ljubi nesebično. Mehko jo tolaži: „Ne jokajte, mademoiselle! Grem na Rusko, v smrt, in želim, da me ohranite v dobrem spominu. V pisarni čakajo možje, ki hočejo dokazati, da je ujet po pomoti Kručinov hlapec. Ker trdite tudi Vi tako, kako bi smel dvomiti intendant o besedi tako odličnih prič? Naj gre hlapec svojo pot, intendant mu želi srečo. Saj imava oba isti cilj — oba greva v boj.“

„Ne govorite tako, Andrian,“ je trepetala in ihtela: „Ne hodite, ne smete iti... O Bog, moj Bog!“

Kakor da ni razumela, da izpusti uhajača... Zakaj ihti? Prečudno... Kot bi zasijalo solnce skoz goste oblake, ki so zastirali dušo. „Zakaj ne smem iti, Mabelle?“

„Ker nimam jaz potem nikogar več na svetu,“ je spustila roki in mu pogledala naravnost v oko. Sinje, globoke zenice, zrcalo srca! Ni bilo v njih uhajačeve slike, sebe, samo sebe je videl v njih Andrian. Trepetajoč od sreče, ki je prišla tako nena-

doma k njemu v vas, ne verujoč samemu sebi, je vprašal: „Mabelle?!“

Podala mu je nežno desnico, se nasmehnila skoz solze: „Na veke Vaša, Andrian — a na Rusko ne smete.“

Upognil je koleno in poljubil nežno roko: „Ljubezni ni potreba slave, Mabelle, najlepši lovori bodo te drage roke.“

„Zajtrk je serviran,“ naznani Pierre in obstane v vratih. Gospod na kolenih, žareč!... Gospica ob-jokana, smehljajoča se kakor solnce po dolgem de-ževju... Tako čudno, bolešno: Nenavadna zaroka, kakor je vse nenavadno dandanes. No — vsaj ne bo divjal več gospod vedno na Prem. Več ne bo sameval on, ne stari sluga. Po sobah bo hodila rosna in lepa, spominjala Pierra rajne gospe. V kuhinji se bo kretala lična kuharica, jezična hišna se bo prav-dala s starim Pierrom. In kakor je pestoval Andriana, tako bo pestoval njegove otroke. Da bi bila doživela to rajna gospa!... Pierre se obrne v kot, si otare solzo.

„Pierre, stari prijatelj moj,“ ga udari po rami Andrian, „pač zaslužiš, da mi čestitaš prvi. Ni še vse dokončano, a še danes snubimo po predpisih, pripravi mi obleko za snubitev, pripravi kočijo. Ne bojim se mademoisellinega papana, vedno mi je bil naklonjen, toda gospa markiza...“

Pierre vidi, da zatrepeče nekaj na malih ustih lepe neveste. „Mama ima papana,“ reče in položi roko na Andrianov laketi, gre v obednico. A tako! si misli Pierre, skregali smo se doma, pa se zaročamo tukaj — lepa stvar... Hoj — in tam jaše že komisar! „Prihaja, gospod Andrian, prihaja!“

„Oprostite me tedaj za hip, mademoiselle,“ se prikloni intendant. „Pomote, storjene v uradnih stvareh, se morajo popraviti hitro, in v pisarni čakajo težko intendanta.“

* * *

Od okna do okna, od stolpa na vrt, z vrta na stolp je blodila tisto predpoldne Armande. Nežne črte, razdejane kakor cvetna greda po viharju, oko strmeče, usta v plahem trepetanju. Strmi duša, ustavljena na vedni poti v preteklost, na visokem poletu prihodnosti, prebujena iz sanj sedanjosti. Kakor blodi mesečni človek po strehah, tako je hodila ona, uspa-vana od slepega ponosa, predana željam ženskega srca. Ne hčerkine, druge ljubezni je želela, v boju s svojo dušo je odbijala svojega edinega otroka. Strašno jo je prebudil obup, ki se je kazal včeraj in danes na Mabelli. „Umrjem ali ga rešim,“ je rekla in odvihrala. „Mal roman,“ jo je zbodel Martin — „nič hudega.“ A v glasu, v trzanju mišic je bila skrb, obup, očitane: Ti si kriva! — Ona? Kako? On,

samo on je kriv. Martin, Martin! Iz same zlobe si podpiral Mabelino zmoto. Da je zaupala svojo skrivnost materi, bi jo bila mati opozorila, ji prepovedala. Pomagala bi bila, da bi bil ušel varno in že davno nesrečni uhajač, preden bi se bil mogel ugnezditi v otročje Mabelino srce. Je mogoče nemogoče? Njena Mabelle, to angelsko bitje! Vse ji je povedal Chapotin in zdaj je umela hčerkino bolezen — zadeto je materino srce, markizin ponos. Od Andriana, od blagega, taktnega mladeniča iz plemiške hiše, jo je znala odvrčati; vzgajala jo je za princa. A nežna hčerka, ki bi bila kras kraljevega dvora — se zagleda v kmeta. O! Po kom se je vrgla vnukinja grofa d'Auxerre?

Armande se ustavi ob tem vprašanju. Glasno ji odgovori iz globine duše: Po materi... Si pozabila, Armande, zlatega polja? pastirske piščali? — Ne, ne! se brani Armande strastno, mati se je znala otresti take slabosti, mlajša po letih od Mabelle, je vedela vendar, kaj je dolžna svojemu stanu, ni pozabila tega vse dni svojega življenja. — O, ni pozabila, je odgovarjal glas, zato pa so bili tvoji dnevi ob markiju polni žalosti, zato je polno nemira tvoje življenje. En mir je samo, Armande — vdana ljubezen, pa je nisi, je nočeš poznati... Mlada nevesta si klonila glavo v težki slutnji. V razkošnih veselicah nisi pozabila Martina s pristave, v sijaju biserov si se spominjala venca rož... In natihem, vztrajno si povpraševala po Martinu. — „Tisti Vaš kmetski vitez je ušel iz službe pri chevalirju, nadel si je rdečo kapo; za narodove takozvane pravice je on najhujši kričač,“ je rekel nekoč marki in pogledal prodirno svojo mlado ženo. Tresla se je. Maščuje se, si je domislila, prosila moža: „Vun, vun iz Pariza, Villeneuve! Tja, kjer stoji bela pristava, pred njo grm rož, nad njo stari grad.“ — Doma, bila je doma. Pa ni bil več njen stari dom. Postarana sta oče in mati, v pristavi moli stara žena za blodečega sina, izrvan je grm rož, teman oblak je nad vasjo in poljem. „Pelji me v Vendejo, Villeneuve, da pozabim med tvojimi zvestimi kmeti grozot, ki nam prete.“ Ljubi črni grad, ki si bil Mabelina zibel, ubogi moj srčkani otrok, kaj čudno, če se nagiba žalost k tebi! Saj si se rodila v času groze. Ko je izpiralo francosko plemstvo s krvjo grehe svojih očetov, ko je padla bastilja, močni bran kraljeve postave, ko je požiral izrodek revolucije svoje voditelje. Plamen dedovega gradu je bila tvoja rojstna baklja, divja marseljeza tvoja uspavanka, smrt babice in deda krstno darilo, ječa prostor tvojega igranja. Ubogi moj srčkani otrok! Prenežno čuteča, vsa vdana tebi vdanemu, ne, ti nisi mogla zavreči cvetnega venca iz kmetijske roke, ti umrješ, umrješ žalosti! Martin, Martin, grozno si se maščeval...

Pred Marijinim kipom se zgrudi Armande. Druga toži radi svoje nesreče, pa nekaj ji očita v srcu: Sama si kriva, da je zaupalo dete več njemu, ki se je kazal dostopnega mehkega čustvu, kakor tebi, ki nisi možu žena. Ko te je rešil s svojim imenom in roko ječe in smrti, si poznala samo svojo žrtev, in ko ni bilo več tlačana v Franciji, je ostal eden — Martin! V vsem, z vsem si ga ponižala, hote, načeloma. Da ne bi se usojal tlačan lastiti si pravice do blagorodne plemkinje. In večkrat se je čudila mala Mabelle, da ne mara mama njenega papana, in večkrat jo je pogledala očitaje odrasla Mabelle, večkrat je izpraševala — a mati, užaljena, je ukazala molk, otrok pa si je poiskal oblike svojim sanjam, resnice svojim željam, in stari jakobinec mu ni branil. Martin, Martin!

„A kam sta šla, Chapotin, da ju ni? Ne vidiš ničesar, Manon?“ „Jezdi v Postojno, Jan!“ Poravnava se vse, pravite, Chapotin? Pozabljeno naj bo, odpuščeno njemu in njej, da se le vrneta. Drugo življenje naj se začne med nama. Poizkusim postaviti most preko brezdna, ki loči markizo de Villeneuve od njene mladosti, poizkusim pridobiti Martina za stare nazore, ozdraviti ga njegovega občudovanja do Napoleona, njegove svobodomiselne bolezni. Saj je blag Martin, velikodušen, in Mabelle pravi: „Ni tako hudo, kot se dela papa...“ O, da se vrneta! Vse odkrijem otroku in otrok meni, sestri dve bodeva živeli v skupnem zaupanju, dokler ne pokaže Bog hčeri druge poti...

Če je že ne, Armande... Visoko je solnce, lahko bi bila že nazaj. Moj Bog! Šla je k Andrianu... Kaj če je on izpustil uhajača in je šla Mabelle z njim? Preko meje, v drugo življenje? In Martin se ni hotel ločiti od Mabelle — tudi on je šel, je šel... „Hitro, vprezite kočijo! V Postojno — in še naprej, Chapotin, do konca sveta, če je treba, dokler ne zagledam nežne hčerke, ponosnega moža. O, kako ste počasni, počasni! Kaj gledate, Chapotin, na cesto? Kočija?!“

Kočija hiti po cesti ob Reki, se pokaže in skrije med drevesi, drdra preko mostu, se obrne na breg. „Kočija, a onadva sta odjezdila, Chapotin“... — „Pa sta vendar onadva in Andrian,“ se oddahne Chapotin in pogleda na prag, kjer čepi in ždi star berač. Zdaj izveš, Jožina, zdaj izve Rezika, če je rešila Mabelle Grga. Zadnjo uslugo ti naredim, Rezika, preden odidem mirnega srca, saj vem zdaj, da ti je žal tvojih ponosnih besed. — „Da ni kaj hudega, ker se peljejo,“ trepeče Armande. — „Andrian je kavalir in ne bo pustil utrjene gospice jahati,“ jo miri Chapotin. In že so tu. Nagel Chapotinov pogled vpraša komisarja. „Rešen,“ mu odgovori mig roke. „Rešen,“ da Chapotin znamenje beraču in mladostnega teka se spusti Jožina nizbreg. Andrian dvigne

Mabelle iz kočije, materine roke mu jo iztržejo, tesno se objameta mati in hči, odideta v grad. Komisar se nasmehne poparjenemu Andrianu: „Potrpite, da se pogovorita.“

„Ne bojim se vsakega,“ meni Andrian in si pokrije kodrasto glavo s triogelnikom, „toda bojim se gospe markize.“ Chapotin posluša, vidi vedrega komisarja, svečanega intendanta v zlatoizvezeni baržunasti suknji, drage čipke za vratom, in razume, se razveseli: Vendar ena sreča v vsej nesreči. „Gospod intendant, zdi se, da taka suknja ni za na Rusko.“

„Gotovo ne,“ reče nekako v zadregi Andrian; Martin pelje gosta v obednico.

Na divanu sedita objeti mati in hči. „Hčerka ti moja edina,“ vzklika Armande, „kaj da si mi prizadelo toliko žalosti?“ — „Vse ti povem, mamica, mnogo ti povem, samo oblubi mi, da mi odpustiš, da sem ravnala svojeglavno.“ — „Mabelle! Za Boga, kaj mi vse poveš? Kje je nesrečni uhajač?“

„Preko meje, mamica,“ odgovori trudno dekle. „Videla sem ga odjezditi... Glej — kakor sem rekla — vse je minilo... Kakor sen... A tu notri peče in boli. — Ni za nas, je dejala mlinarica. O, vem zdaj, da nisem. Žena, ki ljubi moža, gre z njim kamorbodi, tak je božji ukaz, kajne, mama? A da bi bil hotel Grga, da grem z njim, jaz ne bi bila šla, mamica. Mama... Mnogo hudega je šlo preko tvoje Mabelle. Odmevi nemirne Napolenove dobe so segali v naše tiho stanovanje v Parizu, odmevi nemira med teboj in papanom so mi žalili otročjo dušo. Hrepenela sem po miru. Ti si mi slikala srečo na kraljevem dvoru, papa mi je odkril gnilobo, ki se je skrivala za sijajem Ljudevitov. On je slavil Napoleona in njegove prijatelje — ti si mi odkrila njih čudne značaje, vzela Napoleonu blesk velikodušja, razkrila si mi egoista med egoisti. Kaj je meni za kraljevi gnili lišp, kaj je meni za dvor velikega igralca! Miru, samo miru si želim. V tistem dolu, ob leni Reki sem menila, da prebiva — pozabila sem zimskega viharja. Sanjala sem in verovala v svoje sanje... Ljubezni, velike ljubezni, ki bi tvegala, si kaj odrekla za mene, sem si želela. Hotela sem, da ostane Grga doma, da uživava idilično srečo. Bila je samo pravljica, mama; Grgu je Avstrija več od Mabelle. Vendar sem jo našla; hodila sem slepa mimo nje! Zdaj naj vlada kralj ali cesar, naj zmaga Napoleon ali Aleksander — jaz imam človeka, ki gori samo za mene, kateremu bom lovor sreče.“

Globokega ginjenja se je tresel Mabelin glas, sinje, prelepe oči so se ovlažile, gledale v daljavo, kakor da vidijo nekaj jasnega, nepričakovanega; resnoba, sladki mir sta polnila nežno obličje. Armande zatrepče pod rahlim očitkom, Armande slutí, da ji zopet jemlje nekdo hčer. Nema čaka pojasnila.

„Ne misli, mamica moja, da ni trpel moj ponos. Odšel je, ko smo mu ponujali srečo, ko je vedel, da me boli njegov odhod. Sporočil mi je, da ne bo ljubil nikdar druge. To je bilo vse, konec pravljice mlinskega kolesa... Vso noč sem trepetala za ne-hvaležnega. Potem Rezikin krik, moj, tvoj strah... Ne morem povedati, ne vem sama, kaj se je godilo v meni. Ko sem hitela po rosní cesti, sem si zaželela trudna po mesecih razburjenja miru, samo miru! Kaj je vse to nagibanje in trepetanje src? Gori nad nami je večni in stalni mir. Sklenila sem: V samostan...“

„V samostan?! Zapustiti me hočeš?“

„Nisi sama, mamica. Pa Bog je videl mojo nevrednost... Ko sem premišljevala na potu v Postojno, da nimam nobene duše zase, da bodeta srečna vidva s papanom, ko ne bom stala več med vama, mi je postalo težko, težko. Nobene duše? Spomnila sem se nehvaležnica Andriana, zvestega, velikodušnega.“

„Kaj?!“

„Andriana. Mladeníča, ki mi je polagal svoje srce k nogam, katerega sem hotela žaliti tako kruto. Vedela sem, da ga bo bolelo, vendar sem vedela tudi, da izpusti na mojo prošnjo uhajača, tudi če mu gre za lastno glavo...“

„Dalje, dalje...“

„Na samotni ježi je odpadel žar romantike od ujetega uhajača. Ni imel srca! Svetel se je dvignil pred menoj moj up miru: Andrian.“

„Mabelle — ti vendar...“

„Odpusti, mamica! Ko je hotel na Rusko, v smrt radi mene, ko je izpolnil mojo prošnjo vkljub odgovornosti svoje službe, tedaj... Ni to tista pravljíčna pričakovana sreča, pa je blagi, tihi mir — in to je vse. Mama, Andrian ne pojde na Rusko, jaz ne v Ljubljano. Prišel je, da te prosi blagoslova, kajne, mamica, da boš dobra z Andrianom, kajne, da boš pravična papanu, in srečna kakor kmetice teh brd, ki jedo iz ene sklede z možem, so enega duha z njim. Ali ju pokličem, mama?“

„Da bi ju videla samo enkrat še!“ je vzdihovala Armande malo poprej in odpuščala Martinu in hčeri velikodušno vse pregrehe. A tega se ni nadejala, kaj takega presega vse... Armande se upokonči, premeri hčer:

„Ti se upaš, Mabelle? Odkdaj odločujejo otroci sami v takih stvareh?“

„Odkar je osvobodila revolucija srca, mama, in nisem odločila sama, bila je davna papanova želja.“

„Kaj? Martin!“ de prezirljivo markiza. „Martin je kmet, ni tvoj oče. Marki de Villeneuve je bil tvoj oče, ubogi neumni otrok, in samo princ bo tvoj soprog, ti si dedinja velikih posestev.“

„Ki leže za mene na luni,“ se nasmehe po-milovalno Mabelle v začudenje Armande, ki je menila, da potare in razveseli Mabello nenadno odkritje, a hčerka nadaljuje mirno: „In če bi jih dobila kdaj, podal bi se Andrianu naslov markija, papanu grofa d' Auxerre. In vedi, mama, da ostane tvoj soprog, mož, ki je rešil najino življenje, brez hvale od tvoje strani, mama, vedno moj oče; vedi, da sem ugenila že sama vse drugo, dovoli, da te spominjam v vsem otroškem spoštovanju, kako si mučila ti vedno papana — in mučila sebe. Ti nisi poznala življenja, stavila si papanu zahteve, ki so presegle njegove gmojne moči. Pritrgoval si je prva leta najpotrebnejše, da je ustregel tvojim razvadam. Vse mi je povedal danes papa — preden je dal Andrianu svojo besedo zame. Odkril mu je, da sem le hčerka njegove ljubezni, hčerka žene, katero je ljubil blazno, bolj kot Boga in zveličanje svoje duše. Mama — če je papa tudi kaj zagrešil kot revolucionar zoper tvoje prepričanje in vero — vse se pozabi in odpusti, mama... Dovolj je trpel že papa, dovolj... Avstrijski cesar je dal svojo hčer sinu revolucije, plemenita Marija Lujiza ne vprašuje svojega moža po njegovem rodovniku. In, mama — ti bi mislila samo, kako je kuril papa pozimi sam peč, da nisi kašljala ti...“

Žareč od sramote stoji Armande pred hčerjo. O, pač se spomni. Burja je tulila, leden mraz je prodiral skozi okna. V peči je prasketalo in cvililo. Če je ponehal ogenj le malo, je postalo nestrpno mraz in bolna Armandina pljuča so hropela. Manon je spala. Tiho se je plazil Martin po hodniku, nakladal v peč in Armandi je bilo čudnomehko pri duši, ko je slišala njegov korak. Res je bil vedno tak — skrben, ljubeč, ona pa je sprejemala mrzlo vse njegove poklone. Ljubil jo je blazno... A to gre praviti otroku — in Mabelle ji vse to očita...

„Ne vem, kaj hočeš, ti otrok revolucije — jaz vendar ne morem ljubiti moža, čigar roke so krvave plemenitaške krvi, čigar srce je polno brezbožnega svobodnjaštva.“

„Mama, papa je kot vsak človek veren v dnu srca. Da je postal tak, si kriva ti, ki se klanjaš Bogu, a ne odpuščaš svojemu možu. Radi tebe je postal, kar je bil. Danes obžaluje vse te zmote, ob samotnem križu na cesti v Postojno ga je poklical materin glas, tam je pregledal svoje življenje, tam so se razblinile vse puhle fraze svobodomiselstva, tam je naredil svoj račun, tam je prosil Boga, da dosežem jaz mir, tam je sklenil žrtvovati, kar ga je razvnelo in izpodbujalo doslej, očistiti svoje srce prazne strasti do zmotnega bitja...“

„Kaj?“ prebledi Armande in čuti, da ji gre mraz po životu, „odpove se? Čemu?“

„Sam ti pove.“

Stal je pred njo, miren, dostojen, dovršene finese v kretnji in hoji, resna odvažnost na možatem licu. In nikdar se ji ni zdel Martin tako dovršeno lep, tako ponosen in tako odločen. Hotela je na dan z očitki, a onemela je v plašnem pričakovanju, in prvič v življenju je čutila živo, da stoji gospodar pred njo.

„Sediva, Armande,“ je rekel mehko. „Mabelle igra šah s svojim ženinom, Chapotin je gardedama, a midva se pogovoriva medtem. Armande, jaz stojim grešnik pred Vami, zoper Vašo voljo sem obljubil Andrianu Vašo hčer, toda v trdnem prepričanju, da je odločila božja volja v Mabellino srečo. Odpustite mi, da sem kriv, da je prišel od Vas in mene tako ljubljene otrok na rob prepada. Hotel sem Vas žaliti, Armande, ker ste me prezirali vse življenje in ker sem Vas oboževal vse svoje dni. Zgodi se včasih, Armande, da hodita dva potnika po isti cesti, hodita dolge ure, se pogledujeta, a nobeden ne privošči drugemu besede, drug drugemu ne razkrijeta svojega cilja. Tako hodiiva midva, Armande. A danes ob tem slovesnem dnevu, ko se je odločila Mabellina usoda, ko je rešila vrlega fanta smrti, ob dnevu, ko sem spoznal ničevost naših naklepov in misli, danes naj postane jasno med nama. Kar sem storil, je neoporečno: Andrian dobi Mabello — Vi ne morete braniti, ker velja za mojo hčer. Nevesta želi, da bo poroka, preden odidem v Ljubljano, dekreta pričakujem vsak dan. Armande, jaz Vas moram prositi samo odpustčanja. Prosti ste pa, Armande, da ostanete pri ljubljene hčerki — prosta je, popolnoma prosta Vaša pot, oprostite možu, ki Vas je ljubil tako — ki ni pomislil, da se ne more družiti, kar ni zvezal Bog — in dovolite mu samo, da sme skrbeti še nadalje za Vas, dokler se ne uresniči morda Vaše želje.“

Priklonil se je in čakal njenega očitja: Upokončila se bo markiza, zapretila, ga grdila, nasprotovala zaroki Mabellini, sprejela bo z veseljem njegovo dovoljenje in šla — h grofu Luzignan. Modro oko, nebo njegove mladosti, sladka muka moške dobe, ugasneš Martinu. Sam, brez nje in njene hčere, sam, kako boš mogel živeti, Martin? Zakaj ne naredi Armande konec mučnemu čakanju, zakaj se ne razsrdi po pravici razočarana mati? Ona molči, rdi in blede, ga gleda žalostno. Smili se ji pač, ker ve, da tli pod navideznim mirom stari ogenj, ker ve, da ni Martinu življenja brez nje. V težkih mukah je sklonil Martin glavo, gledal cvetlice na preprogi: Rože zavite v vence. Še nikdar jih ni zapazil. Rože. Zdi se mu, da se rogajo, da ga žgo v podplate... Kar se ovije bela roka njegovega vratu, plavalasa glava se nasloni na njegovo ramo, vlažni glas mu šepetaje:

„Ti me podiš od sebe, Martin? Pa ne grem, moj Martin, ne grem nikdar! Tvoja žena sem. Bodi

v Iliriji, bodi v Franciji, pod Napoleonom ali Ljudevitom, midva ostaneva skupaj. Ne reci, da naju ni združil Bog. Glej ljubezen je naredila most čez brezno zmotnjav, vrniva se v deželo mladosti, moj dobri, moj zvesti Martin! Delaj mi piščali, pevaj mi pesmice, bodi moj vitez, moj stari Martin.“

V bližnji sobi so igrali raztreseno, Mabelle je poslušala nestrpno na glas materin, Andrian ni videl šahovih figur, pred njim so plesali dogodki današnjega dne, pred njim se svetijo zlati kodri, sinje oko, pred njim je truden obrazek. Je vse res, ali ga je mamila samo, se je žrtvovala, samo da je rešila onega? Chapotínove dobrodušne oči beže od figur na zaročenca, misli hite k bujnim kitam, k jagodjemu obrazu mlinarjeve hčere, misli beže na daljne stepe, kjer umirajo vojaki s klicem: Vive l'Empereur! — Ko vstopita komisar in njegova žena, izpremenjena, svetla, kakor da se je izpolnila velika skrivnost nad njima, tedaj se izmuzne Chapotín in pospravlja svoje stvari. —

Kmalu je govorila vsa reška dolina o svatbi v premskem gradu, o svatbi v Mihčevem mlinu. Tako čudni sluhi so se širili o teh svatbah, da so pozabili Barkini za čas celo na vojsko. Moško in žensko je izpraševalo Jožina — toda ta je migal z gostimi obrvi; in veselo so mu bežale laži skozi redke zobe. O svatbi pri Kručinu so sodili splošno, da se je pokazal mož, kot se gre, in Mihčevka je naredila res velik kolač; dražili so Postojnci in Kručinov svat ga je nesel težko, nadetega preko rame, domov. Voglarji so dobili tudi svoj prav. Bili so sicer samo nezreli fantje, toda vpili in vriskali so tembolj okrog hiše. Regipont je sedel na odličnem mestu pri Kručinovih, vsevideče ženske so ugibale takoj, da ni bil navzoč pri poroki svojega intendanta, da je nevesta Rezika res brhka, samo preveč žalostna za njen častni dan, prej je bila pa preveč živa... Belolasi tajnik premski je odšel pred njeno poroko, Šimna ni nazaj — o, to so sitnosti in komedije, nenavadne v reški dolini... Prinesli so jih Francozi. — Mladi intendant je prišel pozdravit svatovščino pri Kručinu, privedel je s seboj blede nevesto. Tedaj mu je stisnil stari ata Mihčev roko in mu zatrjeval, da niso vsi Francozi pasji. Mihčevka pa je objela nevesto, se smehljala v solzah: „Ta je pravi, ta je za Vas.“ — Otožno se je nasmehnila nevesta, tiho je vprašala: „Je kaj novic?“ — „Je še v Gradcu pri Tonetu,“ je pošepetala Grigova mati in jo stisnila k sebi. —

Novice o vojni, ki so prihajale protislovno od dveh strani, so obrnile pozornost Barkinov drugam: Rusi so zažgali Smolensk, Dorogoboj, Viazma, Gjat. Francozi so pogasili ogenj, umevno, da Francozi ne bodo požigali svojih mest. Če je dežela opustošena, če trpe nje prebivalci, so tega krivi samo Rusi.

Francozi prodirajo, zmagujejo, se bližajo srcu Rusije, sveti Moskvi, v njej se odpočije armada, kjer bo prišel Aleksander prosit miru — in če ne pride, gre zmagoviti Napoleon v Petrograd, poniža tam Anglijo v Rusijo. Že beže ruski bogatini iz Petrograda, trgovci, dvor, vse je pripravljeno na beg. — Drugačna poročila je širil drobnogledi kramar: Požgana mesta, prazne vasi, Francoze čaka glad in mraz. Konji nimajo klaje, mokra mlada detelja povzroča bolezen, slama streh vaških koč nima redilne moči. Kozaki napadajo in krčijo oddelke, sovražniki vabijo Nemce in Ilirce v svoje vrste. Vojaki so obupani, generali nevoljni. A dalje in dalje jih tira neusmiljeni ukaz cesarja, ki nima vesti, ne srca. In okrog njih opustošena dežela, ogorčen, fanatiziran narod, ki zažiga ponoči koč, kjer so našli razkropljeni vojaki zavetja. — Pa tudi bulletini so tožili, poleg naznanil o novih zmagah, o jezerih ubitih in ujetih, poleg hvastanja o vojnem plenu se je javila želja po počitku, strah pred zimo: Sneg je zapadel, vojaki in konji stopajo težko po zamrznjenih tleh — treba je misliti na zimski stan. — Napoleon se je bližal Moskvi in vse je viselo o poročilih iz vojne: Če vzame Napoleon Moskvo, potem je gospodar Rusije; vse je bilo prepričano, da bo branil Rus sveto mesto z obupno hrabrostjo, in vse je bilo iznenaden po činu, kateremu ni enakega v zgodovini, o činu ki je vzbudil strah in občudovanje sveta: Rusi so zažgali Moskvo! Željni počitka, lakomni bogastva, ki je bilo nakupičeno v zlatostrešnem ogromnem mestu, katero jim je obljubil Napoleon v plačilo truda, so se bližali vojaki Moskvi. Ruska armada se je umaknila, neoviran je vzel Napoleon staro prestolnico ruskih carjev. Tako mu je bil odprt pot v Petrograd. Plameneno morje, v katero se je izpremenilo mesto, je vzbudilo Napoleona iz sanj slave, in strmela je presenečena Evropa. Francozi so vpili nad barbarstvom, drugi narodi so občudovali divje junaštvo slovanskega naroda, spoznali, da se ustavlja tu močna sila toku, ki je preplaval ves svet. In ko so slavili v Napoleonovih državah po njegovem ukazu cerkve in uradi zadnje zmage, tedaj je zrl prestrašen v moč, ki mu je uničevala drzne načrte, čital je v plamenu svoj menehtel. In prišla je vest v reško dolino, da beži Napoleon iz Moskve, sledila ji je grozna novica o prehodu ostankov Grand'Armée čez Berezino. „Potrl je Bog prevzetneža“ je pravil stari Mihčev ata, norčeval se je iz papeževe kletve, zdaj je padalo res njegovim vojakom orožje iz rok. — Pozimi so prihajale novice bolj redkoma v zasneženo reško dolino. Stari berač Jožina se ni bal težav poti, oblazil je vsa brda, naznanjal, da ne bo leto minilo, ko bodo Barkini zopet avstrijski, spomladi se je že širil sluh, da zahteva Franc Ilirijo, svoje Kranjce nazaj. Barkini so se ve-

selili in sprejemali strahoma novice o novih zmagah Francozov na Nemškem. Vojnim dogodkom je sledila pozorno tudi mlada Kručinka v Postojni. Jesen, zimo in pomlad. Potem je prišlo poročilo, ki je vrglo mlado ženo skoraj v grob: Chapotin je padel. Močna Barkinka je ozdravela hitro, samo ženice so govorile, da je prišel mali vsled strahu materinega malo prehitro na svet.

Julija 1. 1813. Po Kručinovi hiši v Postojni hodi postavna mlada žena, rožlja s ključi, ukazuje družini, odpira omare in skrinje, pregleduje bale platna, svilene rute, pisana krila, dragi nakit. Več niso tako bujne Rezikine kostanjeve kite, več ni njen obrazek tako jagodjega cveta. Ženice starice, ki prihajajo po lonček mleka, po prgišče kaše k bogati Kručinki, jo blagrujejo: „Blagor Vam bodi, botra. Kaj Vam manjka? Samo tičjega mleka.“ — Mlada žena zmaje z rameni. Dobro ji de pohvala, vendar ... Ej, ni vseeno star ali mlad mož, mati, nikdar se ne nasmejiš od duše, nikdar mu ne zaupaš kakor rodnemu bratu. Pa sladek usmev zasije v rjavih zenicah Rezikinih, ko jo pokliče otročji vek k zibelki iz javorjevega lesa, poslikani z velikimi cvetlicami. Tu je njena sreča, njena mladost. Rastli bodo okrog nje, postajali junaki kakor strica Grga in Tone, služili bodo cesarja kakor strica Grga in Tone, sovražili tujca kakor stari ata. Oj ti moj mali Barkinček, ne, ti ne boš Francoz.

Večkrat prišumi v belem krilu intendanova gospa, se sklone nad zibelko, gleda dolgo ljubko dete, mu poljubljuje rjava očka, ki so taka, ravnotaka kakor Grgova, in vprašuje tiho, če je kaj novic. Rezika pokazuje list, ki je priromal od daljnega pozorišča. „Je vse zdravo doma?“ vprašuje Grga. „Nič novega?“ Tiho, plaho vprašanje. Nič pozdrava, nič sporočila! In kmalu, upajo, da prepode Francoza, združil se je ves svet, da poniža njegov napuh, huda je vojna, besne so bitke, toda smrti ni. Mabelle čita in solza zdrzne na čelce Grgovega nečaka.

„Ej Mabelle! Lahko tebi,“ pravi Kručinka. „Grga je živ, ti si ga rešila. A Marko je umrl. In večkrat se mi zdi, da sem kriva njegove smrti jaz; v sanjah vidim zmrzle poljane, zmrzle vojake. Tudi Šimna ni več nazaj. Ej, naš ata! Prav so imeli, prav, ni mlinarjeva hči za škrica. Sama vem to — in vendar, Mabelle, vendar me boli srce, povej, zakaj je tako čudno na svetu?“

„Ah, Rezika,“ vzdihne intendanova gospa. „Kadar veje burja in stresa mlade deblice, se spomnim dne, ko je odjezdil Grga, gledam na cesto. Spominjam se Reke, šepetanja jagnjedi, klopotanja koles. Ni za nas, so dejali tvoja mati in prav so imeli. Predober je Andrian — in vendar, zakaj se mi stisne večkrat srce — zakaj je tako čudno naše življenje? Povej, Rezika, povej, zakaj?“

Življenja čudne poti. Osemnajstega avgusta jih premišljuje Mabelle. Življenje narodov in posamnika. Trese in vije se mlado drevje ob cesti v burji, tako se trese in vije zdaj Napoleonova usoda, tako trepeče Francija. Kar je pridobil Franciji Napoleonov genij, to odtrga zopet od nje pravica in maščevanje. Nisi se boril zaman, Grga — obistiné se tvoje želje in besede. Zapustiti bo moral Francoz Ilirijo. Naj! Zvesto sloni duša ob duši. Mama piše Mabelli, da naj se ne boji. Napoleon ni Francija, on propade, ona živi. Bog ljubi Francijo in hoče, da stoji na čelu narodov. Ne kot požrešni zmaj revolucije, ne kot naježeni Mart: kot dom starega viteštva, trden ščit vere. Pride potomec solnčnega kralja, staro se pomiri z novim. In samo sreča čaka hčerko markija de Villeneuve pod Ljudevitom. — Mama piše Mabelli, da bi jo obiskala hčerka, da bi videla svojega malega bratca, mladi cvet pozne, a velike materine sreče. A kako naj pusti Mabelle Andriana, ko zabičuje guvernerjev arrete uradnikom, da naj ostanejo zvesto na svojih mestih, in bi smatrali Postojnci intendantovo odpotovanje za beg. Mama ji piše, da se spominja rada premskega gradu, tuljenja zimske burje in osamelosti, da se nasloni o takem spominu rada na svojega Martina. „Nekaj posebno svetega in lepega je v zvesti ljubezni, Mabelle ...“ Vem, mama. Nikdar ne bo vzel druge — in Andrian — to blago srce, se ne izneveri nikdar.

Kako se zvija drevje. Regipont, polomi se, zaman bo tvoj trud ... Jezdec, zaviti v moder plašč, — za njim sluga! To ni ordonanca — to ni kurir — to je: Papa! „Papa pride, Andrian,“ kliče Mabelle veselo v pisarno, kjer računata in štejeta intendant in tajnik, koliko bodo znesli prostovoljni darovi za vojsko. Raz konja skoči Martin v Andrianovo naročje, objame Mabello. „Ker ne prideta, pridem sam, mama ne more več čakati svoje edine hčerke. Ti dovoliš vendar Andrian, da obiše bratca?“

„Seveda, papa,“ odgovori Andrian, ki razume, da ni naredil Martin poti iz Ljubljane samo zato. „Pa jaz pustim težko Andriana,“ je ugovarjala mlada žena in se oprostila, da se posvetuje s Pierrom o dineju na čast glavnemu intendantu Kranjske. Naglo je pojasnil tedaj Martin: „Andrian, zdi se, da bomo bežali ... Že so vpadli Avstrijci v Ilirijo, Evgen nas ne bo mogel braniti, vstal bo narod, se družil z vojsko. Na petnajstega smo še slavili cesarjev god, danes je osemnajstega, pa že prihajajo od vseh strani vznemirljiva poročila. Zato pridem po Mabello, pošljemo ženske naprej, na varno, v Francijo — če se ustavi sploh tam tok Napoleonove pogube. Mi vztrajamo po svoji dolžnosti do zadnjega.“ „O papa! Kaj bo res konec Napoleonove, naše slave?“

„Dosti psov uduši jelena, dragi sin... Vsi krčeviti naporci Napoleonovi, vsa novačenja in prostovoljni darovi ne morejo pomagati — ker je trudno ljudstvo in armada. Da, Andrian, mi gremo zopet resnim časom naproti. Pa ti delaš dobro,“ se nasmeji Martin, ko se vrne Mabelle, „v Telegrafu čitam: Tristo frankov od postojnskega intendanta.“

„Pozabili so natisniti pri vsoti, poslani po meni iz Bistrice, Postojne in Senožeč. Tu 3870, Bistrica 4254, Senožeče 2670 — vsa Kranjska 77.000 frankov prostovoljnih darov za vojno.“

„Prostovoljnih!“ se nasmehe Martin. „In še konje in vojake, katere so poslali Ilirci po zgledu Francozov. Samo prostovoljni darovi, moj sin! Zato pa je pohvaljen maire, zato sta dobila baron Zoïs in škof ljubljanski in senjski, tržaški kanonik Rado dekoracije častne legije. Čemu jim bodo po našem odhodu? In vse od nas začeto delo, šole in druge naprave? Zdi se, da ustavi Previdnost pre nagli tok novih idej, ki so pomladile svet.“

„Če so prišle prežgodaj kam, je to na Kranjskem,“ se nasmeji Andrian, „pa upajmo, da pridejo Kranjci še za nami.“

Kakor vihar so bili prišli Francozi, podirali so jezove starih naprav, prinesli mulje in dračje novih šeg na plodno njivo barkinskega poštenja. Kakor vihar so odšli, trdih sinov brd se ni prijala tuja navlaka, Reka je šumela preko njih in vse je bilo, kot bi ne bilo nikdar. Zadovoljen vrnitve starih časov in ohranjenega poštenja hiše, je pozdravil stari ata radostno Grga, ki se je vrnil zdrav iz vojne. Samo malo čuden. Redkih besed se je ogibal družbe, po-

seбно ženske. „Se že premeni, ko se oženi,“ so menili modri ljudje. Toda Grga se ni maral ženiti in ker ni gospodarja brez gospodinje, je prevzel Tone gospodarstvo. V hišo je prišla mlada nevesta. Neprijazno se je je ogibal Grga. Kot da ga boli. Mati je umela in trpela z njim. Nikdar ni govoril o Mabelli, vendar je mislil gotovo pogosto nanjo, ker je sedel tako rad pod jagnjedom, kjer je videl prvičkrat prenežno Francozinjo. Le z Reziko sta se pomenila, kadar se je pripeljala rejena in oblastna iz Postojne na dom in stopila z Grgom preko nove brvi na otok. — Nekoč je odšel Grga in dolgo ga ni bilo nazaj, ko se je vrnil, ni odgovarjal na vprašanja. Berač Jožina je bil, ki je odkril Mihčevki Grgovo pot: Neslo ga je, da poizve, kako se godi nepozabljeni, da jo vidi še enkrat. Tam na Francoskem imajo zdaj kralja po božji postavi. Tista bleda komisarjeva gospa ima zdaj lep grad in komisarju pravijo grof d'Auxerre. Hči pa ni tam z intendantom, ona ima drug lep grad v drugem kraju, v Vendeji se pravi, in Mabelli pravijo markiza. Grga jo je videl, ko je hodila po vrtu, ž njo Andrian, pred njo dva angelsko lepa otroka. Grga se ji ni pokazal. — Zdaj je sto let, kar je pretresla francoska vihra svet, Napoleonovi sodobniki so legli drug za drugim v grob, ž njimi mineva po reški dolini spomin na Francoze. V premskem gradu se sušijo orehi po sobah, kjer je bival francoski komisar, Mihčev rod je moral pustiti lepo domačijo, železnica je prepodila vozniške in pošte, prazna in tiha leži cesta ob Reki, klanjajo se vrbe in tožijo smreke, topol šumi topolu povest o komisarjevi hčeri.

Žalost.

Zložil G. Koritnik.

Jaz odhajam, daleč grem,
temne misli name čakajo,
v daljno tujino osamljenih duš
blodijo z mano in plakajo ...

Jaz vas ostavljam vesele dni,
jasno domovje otroške mladosti,
jaz vas ostavljam sirote v bridkosti,
v meni srca več in upanja ni ...

Ceste srebrne več niso zamé,
beli obrazi, prijazni pozdravi,
dom je moj v sinji, prostrani naravi,
strti od boli so moji ljudje.

In kolikor znancev v tujini imam,
kolikor v srcu nešteti bridkosti,
zoprni srcu vsi znani so gosti,
bratje vsi, ki za ime jim ne znam!

